

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií
Katedra sociální a kulturní ekologie

Diplomová práce
„Co nemám, to nemám. Bojím se Boha a vidím požehnání.“
Humanitární práce Diakonie Církve bratrské na Podkarpatské Rusi

Vedoucí práce: **PhDr. Ivan Rynda**

Autorka práce: **Ida Kohoutková, Bc.**

Praha 2008

Věnování, poděkování a motto

To, že jsem mohla strávit desítky hodin nerušeně se věnujíc této práci, není jen tak, je mnohým za mnohé co děkovat.

Věnuji tuto práci Daně Hradecké jako alespoň malé poděkování za její věrnou podporu a modlitby „jedna za druhou“.

Děkuji mamince a Pepovi za jejich trpělivou starost o mě. Děkuji Tereze Pospíšilové za cenné konzultace ukrojené z mála času, Kateřině Dvořákové, Kateřině Jančaříkové a Ivanu Ryndovi za rady, pomoc a rovněž obětovaný čas. Děkuju Marii, Petrovi a Petrovi: sama bych nejela.

„... protože všechno je milost – od kolébky až po hrob, ale i za hrobem.“
(Stanislav Heczko, Most lásky)

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím případným zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V České Třebové, 8. února 2008

Ida Kohoutková

Abstrakt

Předmětem předložené diplomové práce je humanitární pomoc a rozvojová spolupráce jako příspěvní k hospodářskému a společenskému rozvoji a zvyšování kvality života v rozvojových zemích; hospodářská a společenská situace Zakarpatské oblasti republiky Ukrajiny a možnosti rozvoje humanitárního projektu Diakonie Círky bratrské v Rachovském okrese Zakarpatské oblasti.

Práce přináší v přehledové části souhrný rozbor pojmů „humanitární pomoc“ a „rozvojová spolupráce“ a faktografické i analytické údaje o Podkarpatské Rusi. Výzkumná část je založena na kvalitativním výzkumu probíhajícími mezi příjemci a distributory humanitární pomoci Diakonie Círky bratrské v Rachovském okrese Zakarpatské oblasti, který byl doplněn studiem dokumentů a strukturovanými dotazníky pro české nestátní neziskové organizace a církve, jež vedou humanitární projekty pro Podkarpatskou Rus.

Výstupem práce je na základě stávajících českých humanitárních projektů, jejich vývoje a hodnocení vystavěný model humanitární práce v Zakarpatské oblasti, porovnaný s rozbohem výpovědí respondentů získaných v terénu a použitý pro humanitární projekt Diakonie tak, aby nejvíce odpovídal zjištěným potřebám jeho příjemců.

This study concerns on humanitarian and development aid as a contribution to a higher life quality and economical and social development of less developed countries; on an economical and social situation of an Ukrainian Zakarpacia region and on possible further development of a humanitarian aid project led in Zacarpacia by Czech brotherly church.

In a theoretical part the study brings a background research of the terms „humanitarian and development aid“ and factographical and analytical data about Zacarpacia. A research part is based on a qualitative research made among receivers and distributors of the Czech brotherly church's humanitarian aid in Zacarpacia and among representatives of czech NGOs and churches which are leading humanitarian projects in Zacarpacia. The research was completed by background study of basis documents of these humanitarian organisations.

The aim was to build a model of humanitarian work in Zakarpacia on the basis of czech humanitarian projects in the region, compare it with an analysis of interviews with respondents and use it for a suggestion of a further development of the Czech brotherly church's humanitarian project.

Obsah

1 Úvod	1
2 Přehledová část	6
2.1 Humanitární pomoc a rozvojová spolupráce	6
2.1.1 Rozvojová spolupráce a trvale udržitelný rozvoj	11
2.1.2 Historie humanitární a rozvojové pomoci	15
2.1.3 Účastníci Humanitární pomoci a rozvojové spolupráce	17
2.1.4 Rozvojová pomoc ČR	21
2.1.5 Jak se měří rozvoj	24
2.2 Podkarpatská Rus	26
2.2.1 Historie a vývoj Podkarpatské Rusi	31
2.2.2 Současný politický vývoj Podkarpatské Rusi	35
2.2.3 Současný hospodářský vývoj	38
2.2.4 Krajina Podkarpatské Rusi	41
3 Výzkumná část	46
3.1 Cíl výzkumu	46
3.1.1 Výzkumné otázky	46
3.2 Metoda	47
3.2.1 Výzkumný přístup	47
3.2.2 Výběr výzkumného vzorku	47
3.2.3 Metoda sběru dat	49
3.2.4 Předvýzkum	52
3.2.5 Metoda pro analýzu	52
3.3 Humanitární projekty českých NNO a církví na Zakarpatí	55
3.3.1 ADRA - Adventist Development and Relief Agency	55
3.3.2 Nadační fond na pomoc postiženým dětem	58
3.3.3 Bodaj	59
3.3.4 Česká katolická charita	59
3.3.5 Člověk v tísni	63
3.3.6 Diakonie Církve bratrské	64
3.3.7 Nehemia	68
3.3.8 Pomoc bez hranic	69
3.3.9 Pomoc těšínského Slezska	70
3.4 Vyvození „modelového“ projektu humanitární pomoci na Zakarpatí podle projektů českých NNO	72
3.5 Výzkum na Podkarpatské Rusi	78
3.5.1 Medailony respondentů	78
3.5.2 Kategorie vyvozené z rozhovorů s respondenty	83
4 Závěr	104
5 Příloha	121
5.1 Otázky pro české NNO a církve, které humanitárně pracují na Podkarpatské Rusi . .	121

1 Úvod

Vzpomínám si na vyjádření pana profesora Jana Sokola, jehož jsem během bakalářského studia měla čest mít za tutora k předmětu mé bakalářské práce: „Chm, ano, to jsou takové ty praktické práce vznikající z potřeby.“ V bakalářské práci jsem se zabývala tím, jak se změní situace českých environmentálních neziskových organizací po vstupu ČR do EU. Možná je to tím, že člověk přirozeně lne k určitým postupům a těžko z nich vybředává, ale nějakým způsobem se stalo, že v rukou držíte práci, která opět „vznikla z potřeby“.

Diakonie Církve bratrské již několik let organizuje **humanitární projekt „Vánoční radost pro Ukrajinu“**. Radost se snaží udělat především děti a rodiny z církevních společenství po celé ČR, ale stále více rovněž lidé mimo církev tím, že připraví vánoční balíček. Balíčky mají obsahovat určité doporučené, především praktické věci. Tradičně byly určeny dětem, od roku 2006 též starým lidem. Dárky byly vždy v prvních dnech ledna, tj. v době, kdy se na Ukrajině slaví pravoslavné Vánoce, odvezeny do Rachovského okresu, který se nachází v nejvýchodnějším cípu bývalé Podkarpatské Rusi. Tam byly rozdávány v modlitebnách při bohoslužbách, ale také při návštěvách v chudých rodinách společně s předáváním dobré zprávy, evangelia. Tento humanitární projekt Diakonie byl mezi dárci v ČR oblíbený a rovněž příjemci balíčků jej považují za sympatické vyjádření toho, že na ně na „Západě“ někdo myslí. Projekt však není výrazně rozvojový, je spíše malou, jednorázovou, byť pravidelnou kapkou radosti; proto Diakonie hledá možné cesty, jak jej rozvíjet.

I já jsem si humanitární projekt Diakonie oblíbila, proto, když na podzim roku 2006 vyhlásila Diakonie jeho poslední ročník, začala jsem přemýšlet o jeho dalším rozvoji. Napadalo mě mnoho otázek:

- Jak může česká společnost této části Ukrajiny prospět? A má to vůbec v podobě humanitárních projektů dělat?
- Jakou podobu humanitární pomoci si tamní lidé představují? Co jim stávající projekt Diakonie přináší? Má pro ně krom symbolického ještě jiný význam v denním životě? Počítají s humanitární pomocí jako s důležitým přispěním do svého života? Vzniká rozdíl mezi účastníky projektu a těmi, kdo balíček neobdrží? Jaké má tento projekt dle nich nedostatky, jak by měl vypadat, aby lépe vyhovoval jejich potřebám?
- Je pro místní obyvatele nejpřínosnější pomoc hmotná, peněžní či v podobě předávání znalostí a zkušeností, nebo ještě jiná? Co potřebují?

- Jaké jsou modely humanitární pomoci do této oblasti? Jak se různé projekty humanitární pomoci do této oblasti daří, jaké mají omezení a podmínky účinnosti?

Tento výchozí problém vcelku úzce vymezil **předmět práce**, je jím humanitární pomoc a rozvojová spolupráce jako nositel hospodářského a společenského rozvoje a zvyšování kvality života; hospodářská a společenská situace Zakarpatské oblasti republiky Ukrajiny a možnosti rozvoje humanitárního projektu Diakonie Církve bratrské v Rachovském okrese Zakarpatské oblasti.

Cílem práce je přispět díky zjištěným poznatkům přehledem možností a konkrétním návrhem k rozvoji humanitární pomoci Církve bratrské pro obyvatele Rachovského okresu Zakarpatské oblasti Ukrajiny. Za tímto účelem jsem se rozhodla provést výzkum, probíhající v srpnu 2007 na Podkarpatské Rusi kvalitativními sociologickými metodami prostřednictvím biografických a tématických rozhovorů s příjemci a distributory humanitárních balíčků Diakonie. A během podzimu 2007 v ČR studiem dokumentů a strukturovanými dotazníky pro české nestátní neziskové organizace a církve, které vedou humanitární projekty pro Podkarpatskou Rus.

Cílem výzkumu bylo přinést představu toho, jak lidé na Zakarpatí žijí, vyjádřenou jejich vlastními ústy, aby bylo možné posoudit, jaká forma, typ či způsob humanitárního projektu by nejvíce odpovídal na jejich potřeby. Předmětem výzkumu bylo prostřednictvím rozhovorů s příjemci a distributory zahraniční humanitární pomoci žijícími na Zakarpatí zjistit, v čem obecně spočívají jejich hlavní problémy, jakou mají příčinu a jak je možno jim humanitárními projekty pomoci. Výzkum mi měl také přinést názor respondentů na humanitární projekty, se kterými se setkávají, na možnosti a překážky jejich rozvoje.

Rovněž jsem chtěla na základě stávajících českých humanitárních projektů, jejich vývoje a hodnocení vystavět určitý model humanitární práce v oblasti, který by pak bylo možné použít či podle rozboru výpovědí respondentů získaných v terénu pozměnit pro humanitární projekt Diakonie.

Cílem výzkumu tedy nebylo testovat hypotézy, ale popisem a vysvětlením přispět k přiblížení zatím málo prozkoumané tématické oblasti.

Cíle můžeme shrnout do několika **výzkumných otázek**:

1. V čem lidé na Zakarpatí spatřují hlavní problémy svého života?
 - Co jimi nazývají? V jakém kontextu o nich mluví?
 - Co označují za jejich příčinu?
2. Jak na tyto problémy reagují?

- Jakou zaujímají strategii pro jejich řešení?
 - Co hodnotí jako pomoc v případě problémů?
3. Jak hodnotí zahraniční humanitární projekty do jejich oblasti?
- Jsou pro ně významnou pomocí?
 - Jak si představují další rozvoj humanitární práce v jejich oblasti?

Pro výzkum jsem zvolila **metodu** kvalitativního výzkumu, jelikož kvantitativní výzkum by těžko odhalil osobní hlediska, prožívání, hodnocení, názor a zasazení humanitární pomoci do životů respondentů.

Sběr dat probíhal u tří různých skupin dotazovaných:

1. **Ukrajinských distributorů humanitární pomoci**
2. **Ukrajinských příjemců humanitární pomoci**
3. **Představitelů českých humanitárních organizací a církví vedoucích humanitární projekty na Zakarpatí**

Pro dotazování v terénu, tedy v rozhovorech s respondenty skupiny 1) a 2) jsem zvolila „**rozhovor pomocí návodu**“ (Hendl, 2005: 174), tyto rozhovory hledaly odpovědi na výše zmíněné výzkumné otázky. Třetí skupinu respondentů jsem oslovila s dotazníkem s otevřenými otázkami zasílaným elektronickou poštou. Z jejich odpovědí a studia dokumentů jsem vyvodila „modelový“ projekt rozvojové spolupráce se Zakarpatím. Cíle, metodu i postup výzkumu podrobně popisuji v kapitole Metoda.

Práce je rozdělena na přehledovou a výzkumnou část.

Přehledová část se dělí na dva bloky, z nichž první je věnován humanitární pomoci a rozvojové spolupráci. Vymezuje oba tyto pojmy, přináší nástin jejich historie a vývoje a zasazení do současného světa; objasňuje význam užívaných pojmů, které se zahraniční rozvojovou pomocí souvisejí, zabývá se smyslem a cíli rozvojové pomoci. Druhý blok přehledové části je zaměřen na Podkarpatskou Rus, její přírodní, hospodářskou, politickou a společenskou situaci, historický a současný vývoj a přijímanou humanitární pomoc. Uvědomuji si, že tyto dvě tématické oblasti by si zasloužily mnohem více soustředěného studia i věnovaného prostoru, majíc však stále na zřeteli hlavní cíl a předmět práce, snažila jsem se celý text přehledové části uspořádat do krátkých kapitol, které by co nejvíce vyvážily stručnost i úplnost informací.

Výzkumná část seznamuje čtenáře s metodou, cílem a postupem výzkumu. Hlavní kapitolou je kapitola Kategorie vyvozené z rozhovorů s respondenty, přinášející přehled kategorií získaných rozborem rozhovorů s respondenty skupiny 1) a 2) a

osnovy životů respondentů, nazvané medailony. Najdete zde také přehled a rozbor humanitárních projektů českých nestátních neziskových organizací na Zakarpatí získaný studiem dokumentů a z odpovědí v dotaznících. Z těchto kapitol je vyvozeno obecné směřování, „model“ humanitárních projektů pro Podkarpatskou Rus.

Závěr práce obsahuje kritické zhodnocení výsledků a provedení výzkumu. Nabízí srovnání obecného směřování devíti českých NNO a církví věnujících se humanitární pomoci pro Podkarpatskou Rus a situace místa a společenství, k němuž směřuje humanitární pomoc Diakonie CB. Závěrečná kapitola přináší také odpovědi na výzkumné otázky.

V diplomové části se setkáte s těmito klíčovými pojmy, které je dobré zdůraznit a vysvětlit již ze začátku:

Humanitární pomoc, jde o zpravidla jednorázovou nebo krátkodobou bezprostřední pomoc poskytovanou jako odezvu na mimořádné, ať už přírodní nebo společenské události, která lidem zasaženým humanitární krizí pomůže zajistit co nejdříve jejich základní životní potřeby.

Rozvojová pomoc, což je netržní nástroj pomoci rozvojovým zemím ze zemí rozvinutých s určitým dlouhodobým záměrem v oblasti společenské a hospodářské, či v oblasti ochrany životního prostředí nebo jako pomoc při budování státní správy. Můžeme se též setkat s pojmem **rozvojová spolupráce**.

Podkarpatská Rus je historický název území dnešní Zakarpatské oblasti republiky Ukrajiny, který se používal v době první Československé republiky. V práci budu tento název užívat společně s označením **Zakarpatí**, jako jméno dnešního regionu, kterým se také nazývají sami obyvatelé této oblasti.

V úvodu je rovněž vhodné věnovat se **zhodnocení použité literatury**. Vzhledem k povaze předmětu práce, tedy výzkumu ve vědecky nezpracované tématické oblasti používám především internetové zdroje. Také nutná přehledovost a stručnost prvních dvou bloků práce mě vedla k užití „rychlých“, popř. jinými autory zpracovaných pramenů. Proto jsem sáhla i k tzv. „šedým“ zdrojům – diplomovým, seminárním a středoškolským odborným pracem svých kolegů studentů.¹

V textu najdete některá slova napsaná kurzívou, jedná se o výrazy, které ponechávám v ukrajinském jazyce a tímto je vyznačuji (např. *klient*). Dále samozřejmě vznikla otázka, jakým způsobem přepisovat ukrajinské názvy a jména. Rozhodla jsem se jak jména měst, tak jména ukrajinských respondentů rozhovorů přepisovat tak, jak se vyslovují v mluvené řeči. Píši tedy např. Užhorod místo psané podoby

¹Např.: nejlepší by pro kapitoly o současném i historickém vývoji Podkarpatské Rusi asi byla vcelku nová kniha Ivana Popa, Encyklopedija Podkarpatskoj Rusi (Užhorod, Uzdatelstvo V. Padjaka, 2001), ale nebyla mi dostupná, proto z ní čerpám prostřednictvím autorů, kteří se na ni odvolávají a používají ji ve svých pracech.

Uzgorod, nebo Halja namísto Gala.

Rozvojové země mají výjimečné postavení v teorii i praxi udržitelného rozvoje pro zranitelnost svých kultur globalizací a obecně přijatou podobou hospodářského růstu. To zajisté v určité míře platí i o chudých zemích Evropy, jakou je Ukrajina. Chudoba a neutěšená situace rozvojových zemí je jak příčinou, tak i následkem poškozování jejich životního prostředí. Jedním z příspěvků, který může znamenat obrat k lepšímu v hospodářské a společenské situaci chudých zemí je i humanitární pomoc a rozvojová spolupráce, jež probíhá se zřetelem k environmentálním mezím. **Zasazení této práce do předmětu studia Sociální a kulturní ekologie**² vychází z předpokladu, že cíle rozvojové pomoci jsou již z povahy věci totožné s cíli mezinárodní politiky udržitelného rozvoje, a že tedy projekty humanitární pomoci a rozvojové spolupráce ať už státních nebo nestátních organizací se shodují se zásadami, pilíři a principy trvale udržitelného rozvoje a rozvíjejí je. (Jak popisují v kapitole Rozvojová spolupráce a trvale udržitelný rozvoj.)

Nakonec bych se chtěla omluvit za svéráz této práce. Nejsem příznivcem vět typu: „Holistická gradace neutralizuje autochtonní sugestivní interpretaci subjektu.“ (Což samozřejmě není citát, ale pustý výmysl a nesmysl). A: „Kapacitance je reaktance ideálního kondenzátoru.“ (Což není výmysl, nýbrž položka výkladového slovníku cizích slov). Myslím, že takový styl nepřesvědčuje o důležité vlastnosti autora, totiž schopnosti vyjadřovat se a předávat výsledky svého přemýšlení a zkoumání v rodném jazyce. Snažila jsem se proto napsat celou práci v rámci možností česky. Je možné, že místy bude tato snaha působit až krkolomně.

² „Obsahem studijního oboru sociální a kulturní ekologie (SKE) je zkoumání vztahů společnosti a jednotlivce k přírodě a životnímu prostředí především na půdě a prostřednictvím metod společenskovedních disciplín s nezbytným přírodovědným minimem. . . . SKE tak představuje na jedné straně teoretický oborový základ strategie trvale udržitelného rozvoje ve smyslu diachronní multidisciplinarity, jednak v synchronní rovině zkoumá konkrétní politicko-právní rozměr udržitelného rozvoje včetně metodologie . . . a napomáhá jeho mnohostrannému a flexibilnímu uplatnění ve společenské praxi České republiky i nadnárodních organizací a uskupení, zejména Evropské unie. SKE je multidisciplinárním oborem zkoumajícím filosofické, sociální, psychické a kulturní předpoklady a způsoby existence člověka v přírodním i nově utvářeném životním prostředí. SKE poznává a analyzuje zvláště vzájemné vztahy lidských kultur, zejména euroamerické, a přírody založené na etických, hodnotových a kulturních modelech, umožňující trvalou udržitelnost rozvoje člověka, kvality života a lidské společnosti v relativně stabilním přírodním a životním prostředí.“ („Popis studijního oboru podle nové akreditace“, dostupné z: <http://www.fhs.cuni.cz/kske/doc/popis_studia_ske.pdf>).

2 Přehledová část

2.1 Humanitární pomoc a rozvojová spolupráce

Cíle zahraniční rozvojové pomoci Cílem zahraniční rozvojové pomoci (dále jen ZRP) je podpořit hospodářský, společenský a institucionální rozvoj méně vyspělých zemí a tím přispět k tomu, aby v těchto zemích byly vytvořeny podmínky pro jejich úspěšné zapojení do světového hospodářství. Rozvojová pomoc odráží světovou soudržnost, nicméně klíčovým motivem je též zmírnění bezpečnostních a jiných rizik vyplývajících z neutěšené situace chudých zemí. Nelze samozřejmě pominout také záměr vyspělých zemí zachovat obchodní vazby s jejich bývalými koloniemi, hledání nových odbytišť a nejspíše i posilování mocenského vlivu. Postupně se priority ZRP přesouvají do oblasti přímé pomoci lidem, rozvoje vzdělání a zdravotnictví. V devadesátých letech se začal prohlubovat zájem o řešení globálních problémů, do středu pozornosti se dostalo předávání znalostí a pozornost se přenáší na menší místní projekty s účastí příjemců. Odpovědnost více přebírají instituce zemí přijímajících. O konkrétních rozvojových cílech stvrzených podpisem vyspělými státy sdruženými v OSN si více povíme v odstavci o Rozvojových cílech tisíciletí. Hned na začátek je ale shrnu takto:

Rozvojová pomoc je významným nástrojem řešení globální problematiky a přispěvkem ke snižování propastných rozdílů mezi „rozvinutým“ a „rozvojovým“ světem. Jejím konečným cílem je přispět v rozvojových zemích k vybudování trvalé základny pro to, aby byly schopny samostatného dobrého chodu a v budoucnu se bez rozvojové pomoci obešly.

Tradice pomoci V rozvojové pomoci zkušená společnost Člověk v tísni uvádí na svém internetovém portálu³ dvě základní pohnutky k poskytování pomoci v nouzi druhým:

- **důvody náboženské a etické** — v Evropě existuje dlouhá tradice soucítění s těmi, kterým se nedaří dobře. Tato tradice čerpá z hodnot křesťanství, osvícenství a humanismu. Připomeňme křesťanský postoj „Byl jsem hladový a nasýtíte mě, byl jsem nahý a oblékli jste mě, byl jsem ve vězení a navštívili jste mě,“ či podobenství o milosrdném Samaritánu. (Evangelium podle Lukáše 10, 29-37).
- **důvody politické a věcné** — pomoc lidem v nouzi se často odvíjí také od přínosu humanitární pomoci pro zahraniční politiku států a předcházení meziná-

³www.rozvojevka.cz

rodním sporům a terorismu, vystěhovalectví a poškozování životního prostředí. Z tohoto věcného pohledu je hospodářsky i politicky výhodné investovat do pomoci chudým zemím, protože se tím v dlouhodobém výhledu ušetří prostředky, které by stát musel vynakládat na zajištění vlastní bezpečnosti a zaopatřenosti.

Vymezení pojmů

Zahraniční pomoc je významným prvkem mezinárodní spolupráce směřující k rozvoji v hospodářsky méně vyspělých zemích. Ekonomové obvykle vymezují zahraniční pomoc jako jakýkoli tok kapitálu či veřejných financí ve formě půjček nebo grantů od jiných zemí, který splňuje dvě podmínky (Halaxa: 2):

1. Tento kapitál nemá z pohledu dárce obchodní určení;
2. v případě půjček jde o kapitál poskytovaný např. se zvýhodněnou úrokovou mírou nebo dobou splatnosti.

Podle účelu a formy lze zahraniční pomoc rozdělit na:

- a) **pomoc humanitární** (v britském prostředí možná poněkud výstižněji nazývanou „**pomocí krizovou**“), poskytovanou jako zpravidla jednorázovou nebo krátkodobou bezprostřední odezvu na mimořádné přírodní nebo společenské události, která lidem zasaženým humanitární krizí pomůže zajistit co nejdříve jejich základní životní potřeby. Humanitární pomoc řeší otázky přežití, zdraví, přístřeší, přísunu potravin, zajištění základní hygieny, nově i krizové psychosociální pomoci. Programy humanitární pomoci a obnovy často za účelem rychlé pomoci používají co nejjednodušších, dočasných a provizorních řešení. Pro tyto oblasti jsou od roku 1998 v souborech norem Sphere Standards vydaných několika humanitárními organizacemi pevně stanoveny určité základní postupy a povinnosti každého humanitárního pracovníka.⁴
- b) **pomoc rozvojová**, což je netržní nástroj pomoci rozvojovým zemím s určitým dlouhodobým záměrem v oblasti společenské a hospodářské, či v oblasti ochrany životního prostředí nebo jako pomoc při budování státní správy. Můžeme se též setkat s pojmem rozvojová spolupráce vyjadřujícím partnerský postoj zúčastněných stran a dlouhodobý zájem o společenské a hospodářské potřeby rozvojových států. Podnětem k rozvojové spolupráci byly propastné

⁴Sphere standards je iniciativa založená v roce 1997 různými humanitárními organizacemi, Mezinárodním červeným křížem a Červeným půlměsícem (Red crescent). Jejím cílem je zlepšovat pomoc poskytovanou obětem katastrof. Pracuje na dobrovolnickém základě. Více na: <http://www.sphereproject.org/>.

rozdíly mezi společenskými a hospodářskými podmínkami, v nichž lidé v rozvinutých a méně rozvinutých zemích žijí. Hlavními tématy rozvojové spolupráce jsou (Humanitární pomoc a rozvojová spolupráce: 6-7):

- **boj s bezprostřední chudobou** podporou domácí výroby potravin a rovnoměrným rozdělením potravin a vody při jejich nedostatku.
- **podpora vzdělávání a zdravotnictví**
- **ekonomická nerovnováha**, kdy podle údajů Světové banky z roku 2003⁵ vlastní 80 % světového HDP jedna miliarda lidí v bohatém světě. S otázkou výrazné nerovnosti v přístupu k ekonomickým zdrojům se pojí také schopnost ovlivnit celosvětové dění;
- **populační exploze**, která souvisí s rozvojem a stavem měst a obavou o celosvětový dostatek potravin, vody a energie;
- **rozvoj podnikání** pro zvyšování zaměstnanosti
- **životní prostředí a energetické zdroje**. Podstatnou část rozvojových témat naplňují environmentální otázky, spojené s problémy skleníkového efektu, rozšiřování pouští, půdní eroze, úbytku (pra)lesů, snižování biologické rozmanitosti, změn klimatu, znečištění půdy, vod a ovzduší. Rozvojová pomoc se také již nezřídka soustřeďuje na výzkum a uskutečňování projektů v oblasti alternativních zdrojů energie.
- **rovnost pohlaví**
- **demokratizace a „good governance“**. Dárci kladou důraz na hospodárnost využívání prostředků z rozvojové spolupráce; zkušenosti také ukazují, že realizace rozvojové spolupráce v nedemokratických režimech má jen velmi malou účinnost.

Zahraniční rozvojová pomoc může být vládní či nevládní, nebo směs obou (Vondráková, 2003: 28-29):

- a) **vládní pomoc** využívá prostředků státních rozpočtů a bývá nazývána „oficiální“; v souladu s metodikou DAC⁶ se člení na oficiální rozvojovou pomoc

⁵Převzato z internetového portálu Společnosti Člověk v tísni: <www.rozvojovka.cz>

⁶DAC je zkratka pro Development Assistance Committee, Výbor rozvojové spolupráce, což je oficiální agentura Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)). OECD skrz tuto agenturu zajišťuje spolupráci s rozvojovými zeměmi, které nejsou členy OECD. Podrobněji na: <www.oecd.org/dac>.

(ODA), jejímž cílem je hospodářsko-společenský rozvoj zemí třetího světa; oficiální pomoc (OA), směřovanou do tzv. „zemí v období transformace“, tedy bývalých socialistických států; a ostatní oficiální toky (OOF), které zahrnují vládní rozvojové financování nezařazené do dvou výše uvedených kategorií (Koncepce ZRP 2002–2007: 2);

- b) **nevládní pomoc** zahrnuje širokou škálu dárců, nadací a charitativních organizací, sdružujících dary právnických či fyzických osob.

Zahranichní rozvojová pomoc dále může být:

- a) **vázaná**: jde o oficiální granty nebo půjčky podmíněné tím, že poskytované zboží a služby budou pocházet pouze z dárcovské země nebo množiny zemí,
- b) **nevázaná**: zboží a služby nejsou vázané tím, že by měly pocházet z některé země.

Podle vztahu poskytovatele pomoci a příjemce se zahraniční rozvojová pomoc dělí na:

- a) **bilaterální**, kdy dárcovská země poskytuje pomoc druhé zemi přímo; většinou dle svých zahraničně-politických zájmů. Vytváří se tak poměrně pružný vztah vzájemné hospodářské spolupráce;
- b) **multilaterální**, která je vládám přijímajících zemí poskytována prostřednictvím mezinárodních organizací, v nichž se sdružují prostředky z jednotlivých dárcovských zemí, a teprve potom jsou rozdělovány mezi přijímající země.

Zahranichní rozvojovou pomoc nakonec ještě můžeme rozdělit na tyto typy:

- a) **peněžní pomoc**;
- b) **technická pomoc** – granty a platy poskytnuté státním příslušníkům přijímající země na vzdělání, či odborný výcvik v jejich zemi, nebo v zahraničí;
- c) **materiální pomoc** – je často kombinovaná s pomocí technickou; např. zřízení nemocnice může být doprovázeno vysláním lékařského týmu; též pomoc potravinová;
- d) **pomoc skutkem**, jež je často spojená s hmotnou pomocí a předáváním znalostí
- e) **vojenská pomoc**.

Jmenujme některé klíčové iniciativy na poli rozvojové spolupráce:

Agenda 21 (Rio de Janeiro, 1992) Agenda 21, přijatá na konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji v Riu de Janeiro v roce 1992, představuje plán součinnosti agentur OSN, vlád jednotlivých států a nevládních organizací, který uvádí do praxe konkrétní kroky usměrňující vliv člověka na životní prostředí. Předpokladem udržitelného rozvoje je podle tohoto dokumentu odstranění chudoby, na čemž by měly všechny státy světa spolupracovat. V Agendě 21 se hovoří o naléhavé potřebě globálního partnerství postaveného na společné, ale diferencované odpovědnosti různých zemí: průmyslově vyspělé státy mají omezovat množství znečištění, kterým poškozují životní prostředí a zároveň pomáhat v rozvoji státům chudším. Je míněna pomoc jak finanční, tak technologická, znalostní a informační. Program Agendy 21 také předpokládá vytvoření rozvojových plánů pro rozvojové země do roku 2005, podle kterých by byla výše zmíněná opatření uskutečňována na místní, regionální i globální úrovni.

Rozvojové cíle tisíciletí (OSN, 2000) Rozvojové cíle tisíciletí představují soubor návrhů a pojetí směřování světového rozvoje, přijatý na různých mezinárodních konferencích a summitech během devadesátých let minulého století, které byly zahrnuty do tzv. Miléniové deklarace, přijaté v září roku 2000. Deklarace obsahuje osm cílů s osmnácti dílčími úkoly a více než čtyřicet ukazatelů, kterých má být dosaženo společným úsilím 191 vyspělých i méně rozvinutých zemí OSN do roku 2015.⁷

Implementační plán z Johannesburgu (Johannesburk, 2002) Dokument, přijatý na Světovém summitu OSN o udržitelném rozvoji navazuje a odvolává se na

⁷Jsou to (citováno z serveru Informačního centra OSN v Praze: <<http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zaber/?i=205>>):

- „1) **Odstranit extrémní chudobu a hlad**
 - 2) **Zpřístupnit základní vzdělání pro všechny**
 - 3) **Prosazovat rovnost pohlaví a posílit postavení žen**
 - 4) **Omezit dětskou úmrtnost**
 - 5) **Zlepšit zdraví matek**
 - 6) **Bojovat proti HIV/AIDS, malárii a jiným nemocem**
 - 7) **Zajistit trvalou udržitelnost životního prostředí**
 - 8) **Vytvořit globální partnerství pro rozvoj**
- rozvíjet otevřený obchodní a finanční systém založený na pravidlech, zajistit jeho předvídatelnost a nediskriminační charakter. To zahrnuje i dobré způsoby výkonu vlády a správy, rozvoj a snižování chudoby na úrovni státní i na mezinárodní
 - zabývat se otázkou zvláštních potřeb nejméně rozvinutých zemí. Tzn. soustředit se na odstranění cel a kvót pro jejich export, oddlužení vysoce zadlužených zemí a navýšení rozvojové pomoci.“

konferenci v Riu de Janeiro, cíle stanovené v Deklaraci milénia a Agendě 21. Heslem summitu bylo „people, planet, prosperity“, tedy především hledání rovnováhy mezi třemi pilíři TUR a odstranění chudoby. Stanoví konkrétní kroky jak podporovat na všech úrovních zásadu sdílené, ale diferenciované odpovědnosti a integraci tří pilířů TUR. Jako nástroje a zároveň konečné úběžníky jsou tu jmenovány vymýcení chudoby, změna neudržitelných vzorců výroby a spotřeby a ochrana a udržitelné využívání přírodních zdrojů coby základny hospodářského i společenského rozvoje. Implementační plán zvláště zdůrazňuje nutnost partnerské spolupráce v globalizovaném světě, nově též na úrovni soukromého podnikatelského sektoru (tzv. PPP, public-private partnership). Navrhuje „zřídit světový fond solidarity pro vymýcení chudoby a na podporu sociálního a lidského rozvoje v rozvojových zemích (...) s důrazem na dobrovolný charakter příspěvků, (...) a na podporu úlohy soukromého sektoru a jednotlivých občanů vůči vládám ve financování těchto snah.“ (Implementační plán z Johanesburku, 2002: 14).

Monterreyský konsensus (2002) V březnu 2002 se v mexickém Monterrey sešla mezinárodní konference o financování rozvoje. Šlo o první konferenci svého druhu a kromě OSN se na ní podílely i ostatní mezinárodní organizace (Světová banka, MMF, WTO). Zároveň s ní probíhalo podnikatelské fórum a fórum pro nevládní organizace. Monterreyský konsensus je závěrečným dokumentem konference. Základním principem konsensu je vzájemná odpovědnost při rozvojovém úsilí: rozvojové země vyzývají ke zlepšení politiky a řízení, rozvinuté země pak ke zvýšení podpory zajištěním přístupu na trhy, rozsáhlejší a kvalitnější pomoci a odpuštěním dluhů.⁸

2.1.1 Rozvojová spolupráce a trvale udržitelný rozvoj

Rozvoj a jeho směřování Řekli jsme si již, že tato práce se zabývá rozvojem humanitární pomoci jedním určitým projektem do jedné určité oblasti. Na samý začátek tedy přemýšlejme, co je to rozvoj, jakým směrem a rychlostí se může ubírat a zda má nějaký strop. Jinými slovy, zda může být trvalý. V této kapitole se proto budeme soustředit na to, co mají společného rozvojová pomoc a koncepce trvale udržitelného rozvoje.

Mluvíme-li o „rozvoji“, máme tím většinou na mysli posun určitého stavu v čase k něčemu lepšímu. Přívlastek „udržitelný“ poukazuje na to, že se toto posouvání k lepšímu děje dlouhodobě až neomezeně, mluvíme-li o „trvale“ udržitelném rozvoji. V uzavřeném systému naší planety, kde je však objem zdrojů, na nichž rozvoj lid-

⁸Podle portálu Varianty, který realizuje Společnost Člověk v tísni: www.varianty.cz

ské společnosti závisí, omezený, není stálý množstevní rozvoj jejich využívání možný.⁹ „Zdalo by se to samozřejmé, ale i zakládající členové jedné z nejvýznamnějších světových institucí, Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, projevili sice obavu o trvalou udržitelnost růstu, ale zároveň se domnívají, že trvalý kvantitativní růst společenského produktu je žádoucí a uskutečnitelný.“¹⁰ Takovému rozvoji říkáme spíše „růst“. Od šedesátých let minulého století se začaly objevovat hlasy volající po přehodnocení pojetí rozvoje, zejména výsadní role hospodářského růstu. Lidský rozvoj má jistě více rovin než jen vytváření a rozmnožování hmotných statků, začíná být pojímán více jako získávání svobody a zvyšování možností a schopností lidí žít život podle svých představ.

Pojetí udržitelnosti růstu/rozvoje se vyvinulo v souvislosti s rostoucími obavami, jaký dopad na životní prostředí má a do budoucna bude mít náš současný způsob života. Různí autoři, vědci a environmentální aktivisté začali upozorňovat na problémy, které s sebou hospodářský růst založený na intenzifikaci průmyslu a zemědělství přináší. Analýza Mezí růstu (Meadows a kol., 1972) postihující zmocňující se povahu hospodářského růstu, který musí časem narazit na strop, únosnost pro ŽP, byla v zásadě přijata. Její požadavek nulového hospodářského růstu byl však odmítnut jako nemožný i nežádoucí. Znamenalo by to mimo jiné odsoudit k bídě a hladu většinu rozvojových zemí, jejichž nadějí je právě hospodářský růst. Proto byla tato otázka znovu zvažována a projednávána i v rámci Spojených národů. Valné shromáždění v roce 1983 ustanovilo Světovou komisi pro životní prostředí a rozvoj. Pověřilo ji úkolem analyzovat vztah mezi hospodářským rozvojem a životním prostředím a navrhnout způsob, jak překonat zdánlivě neřešitelné rozpory. Komise pracovala pod vedením norské ministerské předsedkyně G. H. Brundtlandové a v roce 1987 vydala svou zprávu „Naše společná budoucnost“. V této zprávě navrhla, aby problémy ŽP v celosvětovém měřítku byly řešeny nikoliv zastavením, nýbrž novým typem hospodářského rozvoje, který byl nazván rozvojem trvale udržitelným.

Podle definice Světové komise pro životní prostředí a rozvoj „Trvale udržitelný rozvoj je takový způsob rozvoje, který uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslabil možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby.“¹¹ (Naše spo-

⁹ „Nekonečný růst libovolného typu je neudržitelný v prostředí konečných zdrojů.“ (Studie kritických environmentálních problémů, Massachusettský technologický institut 1972; převzato z: Rynda: Trvale udržitelný rozvoj a mezinárodní spolupráce).

¹⁰ „Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj bude podporovat opatření zaměřená na dosažení trvale udržitelného růstu.“ (Konvence OECD, 1960; převzato z: Rynda: Trvale udržitelný rozvoj a mezinárodní spolupráce).

¹¹ Tato dnes již klasická definice ovšem není jediná, uvedme si ještě další varianty (Vondráková, 2003: 13):

Definice Evropské unie: „Udržitelný rozvoj znamená zlepšování životní úrovně a blahobytu lidí

lečná budoucnost 1991: 47). Myšlenka trvale udržitelného rozvoje je založena na přesvědčení, že životní prostředí není ničeno růstem samotným, důležitá je však povaha tohoto růstu. Tradičně se uvádějí tři roviny (tzv. „pilíře“) udržitelného rozvoje. Rovnováha mezi uspokojením současných a budoucích potřeb lidské společnosti záleží na tom, jak dokážeme vyvážit všechny tři složky tak, aby ani jedna nebyla zanedbána.¹²

- **environmentální**, sestávající z přírodního kapitálu, jenž pro lidskou společnost znamená potřebné zdroje a výpusti, služby ekosystémů, krásu přírodní rozmanitosti atd.
- **ekonomický**, zahrnující lidské výtvořiny, hmotný a nehmotný majetek apod.
- **institucionální**, jenž je zastoupen politickými a společenskými rozhodovacími a přerzdělovacími institucemi a procesy, jako jsou rozvojová pomoc, kultura, společenské vztahy atp.

Cíle udržitelného rozvoje Ze základního cíle, který můžeme z výše popsaného shrnout jako **zlepšování kvality života lidí a současně nepřekročení únosné kapacity životního prostředí**, lze v rámci tří pilířů UR odvodit některé dílčí cíle, uvádím dělení dle zásad Deklarace z Ria (podle Vondráková, 2003: 16-17): Na **úrovni institucionální** je cílem vnitrostátní i mezinárodní spravedlnost projevující se zrovnoprávněním žen a jiných znevýhodňovaných společenských skupin; rozvoj občanské společnosti, posilování demokracie, ochrana základních lidských práv a svobod, péče o zachování kulturní rozmanitosti a podpora mezinárodní spolupráce a míru.

V **hospodářské rovině** je zásadní změna spotřebních vzorců a přijetí pravidel nutných pro dobrý chod globalizovaného světa – zejména společné, ale diferenciované odpovědnosti. Nástrojem usměrňování hospodářského růstu v mezích nosné kapacity ekosystémů je využívání environmentálně šetrných postupů výroby a pomoc rozvojovým zemím tyto technologie rovněž získávat, využívat a zapojovat se do světového obchodu za spravedlivých mezinárodních podmínek.

v mezích kapacity ekosystémů při zachování přírodních hodnot a biologické rozmanitosti pro současné a příští generace.“ (Nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 2493/2000 a č. 2494/2000). Josef Vavroušek popisoval trvale udržitelný způsob života jako takový, který „se přibližuje ideálům humanismu a harmonie vztahů mezi člověkem a přírodou v časově neomezeném horizontu. Je založen na vědomí odpovědnosti vůči dnešním i budoucím generacím a na úctě k živé i neživé přírodě.“

¹²Ivan Rynda v rámci přednášek na katedře Sociální a kulturní ekologie hovoří rovněž o čtvrtém, **lidském pilíři UR**, jímž se míní rovina rozvoje života jednotlivce: vzdělání, schopnosti, zdraví atp.; tedy základní oblasti, o jejichž rozvoj usilují projekty humanitární a rozvojové pomoci.

Rovina ekologická vychází z přiznání přírodě její hodnoty nejen užitkové, ale hodnoty vnitřní pramenící z toho, že příroda poskytuje život. Tento postoj k přírodě se pak odráží v šetrném čerpání přírodních zdrojů a tzv. ekosystémovém přístupu. Tzn. využívání statků a služeb ekosystémů tak, aby nebyla porušována jejich celková hodnota v ekosystému a jeho funkčnost jako celku.

Jak souvisí UR s poskytováním rozvojové pomoci Z předchozích odstavců je, věřím, dobře patrné, že cíle UR se z velké části překrývají s cíli rozvojové pomoci a velmi významně s nimi souvisejí. Samozřejmě, že lidé se prvotně starají o naplnění svých základních potřeb, k čemuž získávají zdroje z okolního prostředí. Až jsou-li tyto potřeby naplněny, vzniká prostor i čas pro pěstování kultury a také pěstování péče o okolní ŽP. Rozvojová pomoc zvyšováním životní úrovně významně přispívá k urychlení tohoto vývoje ve státech třetího světa.

Rozvojová pomoc je z většiny uskutečňována státy, které přijaly UR jako princip svých politik a zákonodárství, což se má projevit i v rozhodování ministerstev, rozdělování peněžních prostředků a zahraniční politice. Lze proto počítat s tím, že dobře promyšlená rozvojová spolupráce bude přispívat k UR přijímající země. Jaké konkrétní znaky by měl projekt rozvojové spolupráce mít, aby **přispíval k udržitelnému rozvoji** přijímající země? Záměry rozvojové pomoci by se měly opírat o všechny pilíře udržitelnosti a být s nimi v souladu. Mezi hlavními dárcovskými organizacemi rozvojové spolupráce vykryštovala základní společná představa o tom, co by mělo mezi její hlavní zásady patřit (podle dokumentu Humanitární pomoc a rozvojová spolupráce 2007: 11):

- **partnerství**, čili úzká spolupráce s místní vládou, soukromým i neziskovým sektorem i přímo s jednotlivci. Předností je zakotvenost v místě, znalost místních možností a potřeb a pružnost odezvy na ně;
- **dlouhodobá udržitelnost**: snaha o zajištění trvalého zhodnocení daného projektu tak, aby i po skončení byly jeho výsledky pro dané společenství lidí dlouhodobě využitelné.
- tzv. „**budování kapacit**“: v první fázi by projekty měly být zaměřeny na přípravu podmínek pro zavedení zásad a nástrojů udržitelného rozvoje v rozvojových zemích.
- **vzdělávání místního obyvatelstva a zapojení do projektu**
- životní prostředí: zohlednění **ekosystémového hlediska** a důraz na **uchování původního krajinného rázu**;

K nim se v poslední době přidává i důraz na citlivost vůči místní kultuře, otevřenost v otázce využití peněžních prostředků a „dobré vládnutí“ (good governance).

2.1.2 Historie humanitární a rozvojové pomoci

Počátky novodobé zahraniční pomoci můžeme podle Petra Halaxy, vedoucího Rozvojového střediska Ústavu pro mezinárodní vztahy, hledat ve 40. letech minulého století. K jejímu zrodu daly podnět tři společenské a dějinné procesy (Halaxa: 3-4):

Prvním byla vůle k mezinárodní spolupráci vyjádřená založením Organizace spojených národů v roce 1945. V roce 1946 poskytla první půjčku formou multilaterální pomoci, mimochodem také do Evropy, nově vzniklá **Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj** (IBRD). Silným pohonem především bilaterální pomoci byla po roce 1946 narůstající rivalita vlivem studené války. V roce 1948 se začal realizovat „**Marshallův plán**“ poválečné obnovy Evropy. Pomoc rychle přinesla hmatatelné výsledky. Nedostala se však za „železnou oponu“, ačkoliv byla nabídnuta, což se postupně nevyhnutelně projevovalo v hospodářské síle západních států oproti východním. Třetím významným činitelem bylo osvobozené hnutí v bývalých koloniích. Opět šlo zejména o programy bilaterální pomoci nově nezávislým zemím, které se zároveň nesly ve znamení pokračování dřívějších hospodářských vztahů.

Nové období v poskytování multilaterální pomoci započalo v roce 1960, kdy byla v rámci Světové banky založena **International Development Association (IDA)**, která se rychle stala nejvýznamnějším zdrojem pomoci rozvojovým zemím prostřednictvím zvýhodněných půjček. V rámci OSN zahájil v roce 1959 svou činnost také „**Special Fund**“, který byl později zařazen k Rozšířenému programu technické spolupráce OSN – předchůdci UNDP (Program OSN pro rozvoj). Ve stejné době se také vynořila skupina tzv. „stejně smýšlejících“ dárcovských zemí, které měly společné východisko: neposkytovat rozvojovou pomoc z vojensko-strategických nebo postkoloniálních pohnutek. Do této skupiny se řadí Kanada, Nizozemsko a Skandinávské země. Ačkoliv rozvojová pomoc poskytovaná těmito zeměmi byla pochopitelně také součástí jejich zahraniční politiky, jejím prvotním motivem byla lidská solidarita a úsilí o rozvoj, spojené se snahou přispět k politickému porozumění. Někdy se tato podoba zahraniční pomoci označuje jako „real aid“.

Politolog Petr Halaxa, rozděluje vývoj poskytování zahraniční rozvojové pomoci do několika období (Halaxa: 4-7).“

1: „Rozvoj prostřednictvím kapitálu a růstu (1950-1965)“ V poválečném světě se prosadila myšlenka keynesiánství. Britský ekonom J. M. Keynes, bývá považován za hlavního původce teorií, dávající hospodářský růst do přímé úměry s ve-

likostí kapitálových investic. Pojmy růst a rozvoj nabyly v podstatě synonymického významu. K tomuto pojetí přispěla velkým dílem také úspěšnost Marshallova plánu, jak jsme si již řekli výše. Marshallův plán velkou peněžní i hmotnou pomocí urychlil obnovu a umožnil nový rozvoj evropského poválečného hospodářství. Kapitál byl tedy vnímán jako nezbytná součást obnovy a rozvoje a předpokládalo se, že rozvoj umožněný kapitálovými investicemi může být přímo použit také v rozvojových státech. Ty měly co nejrychleji prodělat stejný vývoj od tradiční společnosti ke společnosti průmyslu a spotřeby, jaký prodělala Evropa a USA v době od 18. až do 20. století. Rozvojové země v 50. a 60. letech opravdu prošly některými technologickými změnami například v zemědělství (tzv. „zelená revoluce“). Nicméně předpoklad, že prostý růst HDP se samočinně pojí s růstem životní úrovně nejširší vrstvy obyvatel, se obecně nepotvrdil. Hospodářský růst v mnoha chudých zemích totiž zdaleka nesloužil většině jejich chudé populace, ale spíše zvyšoval vnitřní nerovnováhu.

2: „Koncept vzájemné závislosti (1965-1980)“ O druhém období zahraniční rozvojové pomoci mluvíme kvůli důrazu na myšlenky školy liberální ekonomie. Příznivci volného trhu považovali zahraniční rozvojovou pomoc v době, kdy ve světovém hospodářství převládá soukromý kapitál, za zbytečnou. Tito tzv. „radikální odpůrci“ usilovali o vyřazení rozvojových zemí z mezinárodních obchodních vazeb a požadovali, aby rozvojové země samy usilovaly o dosažení soběstačnosti také na základě vzájemné spolupráce mezi sebou. Toto období bylo navíc ve znamení návratu ke konceptu závislosti. Zpočátku se prosazoval předpoklad, že rozvojové země z narůstající vzájemné závislosti Severu a Jihu získávají, a to především pokud jde o obchod. To nejlepší, co lze pro rozvojové země dělat je „obchod raději než pomoc“. Na druhou stranu se již začínalo ukazovat, že ze vzájemné závislosti plynou výhody mnohem více ve prospěch bohatých zemí. Mnoho rozvojových zemí je tradičně závislých na vývozu primárních surovin a v poválečném období se pro ně podmínky obchodu vyvíjely nepříznivě. Přínos, který rozvojové státy ze zahraničních investic měly, byl tak snižován nerovnými podmínkami již na počátku všech jednání.

3: „Programy strukturální adaptace a zvyšování úlohy nevládních organizací (80. léta)“ Se začátkem nového desetiletí se růst hospodářství zpomaloval, na ekonomiky vyspělých zemí zaútočila vzrůstající nezaměstnanost a inflace. Cena půjček rozvojovým zemím se začala zvyšovat a ty se tak postupně silně zadlužily. Vznikla proto myšlenka nezbytné „strukturální adaptace“ – přizpůsobení rozvojové pomoci novému světovému vývoji. Zároveň se do tématu zahraniční rozvojové pomoci jak v dárcovských zemích, tak na straně příjemců čím dál více zapojovaly nevládní organizace. Rozvojová pomoc tak postupně dostala daleko širší než jen hospodářskou

podobu. (Rozvoj 2005: 2): Na zvětšující se nerovnost mezi bohatými a chudými zeměmi reagovali autoři, z nichž mnozí byli z rozvojových zemí (na rozdíl od předešlých teoretiků rozvoje). Americký sociolog I. M. Wallerstein předložil teorii závislosti neboli teorii jádra a periferie. Zaostalost (underdevelopment) jedné části světa je podle něj přímým důsledkem rozvoje jiné části světa. První část nazývaná periferie (často se jedná o bývalé kolonie evropských států) je v hospodářské a politické závislosti na rozvinuté části, jádru. Periferie je v závislosti často uměle udržována prostřednictvím nerovné mezinárodní dělby práce a moci. Pozornosti se dostalo také novému konceptu chudoby ne jako nedostatku finančních prostředků k životu, ale jako omezené možnosti vydělat si a rozvíjet se, jehož autorem je nositel Nobelovy ceny za ekonomiku, indický ekonom Amartya Sen. Od zveřejnění přelomové studie Římského klubu „Meze růstu“ se o rozvoji začalo více uvažovat jako o mnohoúrovňovém konceptu, který má hmotná, společenská, environmentální, politická a kulturní hlediska, neboť všechny tyto části mají na kvalitu života přímý vliv. V souvislosti s tím se také zvolna začal ozývat názor, že nemusí existovat jeden model rozvoje, který by byl správný a žádoucí pro všechny části světa.

4: „Konec studené války (90. léta)“ (Halaxa: 6-7): Významným mezníkem ve vývoji poskytování zahraniční pomoci byl také konec studené války a rozpad ideologického seskupení zemí tzv. východního bloku. Poskytování zahraniční pomoci v tu chvíli ztratilo své strategické cíle, které byly nahrazeny zájmy politickými a obchodními. Bývalé socialistické země se nicméně staly významným příjemcem zahraniční rozvojové pomoci ze Západu. Jednalo se převážně o pomoc vázanou a zároveň podmíněvanou hospodářskými změnami – přijetím volného trhu. Rozvinuté státy se sice zavázaly přispívat rozvojovým zemím pravidelnou částkou ze svého rozpočtu, většina z nich se však ve svých výdajích na rozvojovou pomoc pohybuje hluboko pod limitem doporučeným OSN (0,7 % hrubého národního důchodu z ročního rozpočtu). Zásadním nasměrováním zahraniční pomoci byly na přelomu tisíciletí také mezinárodní iniciativy zaštiťované OSN, jak je uvádím v kapitole Humanitární pomoc a rozvojová spolupráce. Jako obecné směřování můžeme sledovat především přesun od humanitární, „krizové“ pomoci k rozvojové spolupráci. Můžeme se setkat s pojmem „strategie dvojího vítězství“ (win-win strategy, Agenda 21), který i v oblasti rozvojové spolupráce naznačuje, že může jít o sice asymetrické, ale vzájemné obdarovávání.

2.1.3 Účastníci Humanitární pomoci a rozvojové spolupráce

Hlavními poskytovateli prostředků a vedoucími humanitárních projektů jsou jak jednotlivé státy, tak nevládní organizace, mezinárodní instituce a agentury OSN.

Prostředky uvolňují na pomoc samozřejmě především vlády zemí vyspělých, členské státy OECD. Většina těchto zemí včetně EU, je také členem tzv. Výboru pro rozvojovou pomoc (**Development Assistance Committee, DAC**), který pracuje jako koordinační orgán v rámci OECD. Po Světovém summitu o udržitelném rozvoji v Johannesburgu je také kladen velký důraz na tzv. „public-private partnership“, PPP, tedy národní i mezinárodní spolupráci na úrovni soukromých podnikatelů i jednotlivců.

Podívejme se na jednotlivé účastníky rozvojové spolupráce blíže (Humanitární pomoc a rozvojová spolupráce 2005: 4-5):

- **Mezinárodní finanční** (tzv. brettonwoodské) **instituce**, Mezinárodní měnový fond, Světová banka a obdobné nadnárodní organizace vytvořené k řízení a rozvíjení světového hospodářského trhu a pro pomoc rozvojovým zemím. (např. IBRD, IDA, GEF).
- **Agentury OSN**. Byl zřízen Úřad pro koordinaci humanitárních záležitostí (OCHA). Rozvojovým otázkám se věnuje také Rozvojový program OSN (UNDP), Organizace OSN pro průmyslový rozvoj (UNIDO), Program OSN pro životní prostředí (UNEP). V rámci některých svých programů i Světová zdravotnická organizace (WHO), Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR), Světový potravinový program OSN (WFP) a Dětský fond OSN (UNICEF). Většina těchto mezinárodních organizací je vcelku apolitická, mají navíc úřadovny po celém světě a mají tak přehled o místní politické situaci, o práci státní správy a o občanské společnosti. Jejich vliv na řešení zásadních otázek rozvoje je však poměrně malý, protože stejně jako ostatní agentury OSN jsou ve velké míře závislé na financování z členských států. Nestejné názory jejich vlád často brzdí razantnější řešení konkrétních problémů. Překážkou může být také finanční náročnost vnitřního fungování těchto organizací.
- **Vlády států a jejich instituce**. Ve většině rozvinutých zemí existuje rozvojová agentura, která rozvojové projekty vlády spravuje (jako například švédská SIDA, kanadská CIDA).
- **EU**. „Počátky rozvojové pomoci EU nalézáme již v Římské smlouvě.¹³ Nicméně její současný právní rámec je zakotven v Maastrichtské smlouvě o EU¹⁴, do níž

¹³Římské smlouvy je souhrnný název pro dvě smlouvy z roku 1957, smlouvu zakládající Evropské hospodářské společenství (EHS) a smlouvu zakládající Evropské společenství pro atomovou energii (Euratom). Římské smlouvy byly jedním ze základů pozdější evropské integrace. Signatářské státy byly Francie, Spolková republika Německo, Itálie, Belgie, Lucembursko a Nizozemsko.

¹⁴Smlouva o Evropské unii, která byla podepsána v Maastrichtu roku 1992. Maastrichtská

byl začleněn titul „rozvojová spolupráce“, stanovující tři zásadní cíle: podporu hospodářského a sociálního rozvoje, začlenění do světového hospodářství a boj s chudobou. Zvláštní důraz se klade na dodržování lidských práv a fungování správních a vládních struktur („good governance“).“ (Vondráková, 2003: 32) V celosvětovém měřítku EU přijala jako pracovní dokument Komise rozhodnutí z jednání o světovém obchodu, zvaná Rozvojová agenda z Dohá, ze dne 25. září 2003. Ta se zavazují posilovat administrativní a řídicí kapacity chudých zemí a pomoci jim tak využívat obchodní příležitosti vzniklé na základě těchto jednání. Ačkoli členské státy EU, stejně jako ostatní rozvinuté země, přijaly cíl vydávat ročně na pomoc 0,7 % svého HNP, dosahují toho pouze Dánsko, Lucembursko, Nizozemsko a Švédsko. V květnu 2005 se ministři zemí EU dohodli na novém společném cíli pro rok 2010, který činí 0,56 %. Jako datum pro dosažení úrovně 0,7 % stanovili rok 2015.¹⁵ Program zahraniční pomoci EU se skládá zhruba z šesti částí, z nichž každá je odlišně financována a řízena. Můžeme ho rozdělit asi takto (Vondráková, 2003: 33):

1. pomoc směřující do 78 zemí tzv. ACP: Afriky, Karibiku, Tichomoří a do Jihoafrické republiky. Zvláštní spolupráce EU se zeměmi ACP je podtržena také odděleným způsobem financování z Evropského rozvojového fondu. Pomoc ostatním zemím EU je financována z běžného rozpočtu ES;
2. pomoc pro zbytek rozvojového světa – tj. skupinu zemí Asie, Latinské Ameriky a Středomoří (ALA – MED);
3. podpora pro země střední a východní Evropy (CEEC) a státy bývalého Sovětského Svazu (NIS);
4. humanitární pomoc a pomoc v krizových situacích, která je poskytována po celém světě a která je řízena Humanitární kanceláří ES (ECHO);
5. potravinová pomoc, která je také poskytována po celém světě, ale je řízena výborem DG VIII;
6. Oficiální rozvojová pomoc (ODA), poskytovaná Evropskou investiční bankou (EIB).

smlouva změnila název Evropského společenství na „Evropskou unii“. Zavedla rovněž nové formy spolupráce vlád členských zemí - například v oblasti obrany a v oblasti „spravedlnosti a vnitřních věcí“. Přidáním této mezivládní spolupráce ke stávajícímu „systému Společenství“ vytvořila Maastrichtská smlouva novou politickou a zároveň hospodářskou strukturu sestávající z tzv. „tří pilířů“.

¹⁵Z internetového portálu Evropské unie, sekci Rozvoj. Dostupné z: <http://europa.eu/pol/dev/overview_cs.htm>, stav z 22. 1. 2008.

Hlavním administrativním orgánem pro řízení rozvojové pomoci je **Evropská komise**. Kromě Evropského rozvojového fondu, z něhož jsou čerpány prostředky na rozvojovou spolupráci se zeměmi ACP, zřídila EU také úřad Europe-Aid, který má pro jednotlivá území různé rozpočty. V rámci Evropské komise působí specializovaný komisař pro rozvoj a humanitární pomoc. Organizací humanitárních operací EU je pověřeno generální ředitelství Evropské komise pro humanitární pomoc, známé pod zkratkou **ECHO**. Bylo založeno v roce 1992, aby pomáhalo obětem přírodních pohrom. Soustřeďuje se především na okamžitou pomoc a snaží se rovněž mapovat dopad poskytování humanitární pomoci na její příjemce.

- **Veřejnost, občanská sdružení a nevládní organizace.** Může jít jak o jednorázové humanitární sbírky nebo brigády apod., nebo i dlouhodobou rozvojovou práci např. různých charit nebo NNO, ale i soukromého podnikatelského odvětví. Některé soukromé firmy vytvářejí i své vlastní nadace pro zahraniční rozvojovou pomoc (příkladem může být Levi Strauss Foundation nebo Robert Bosch Stiftung). Na rozvojové spolupráci se rovněž podílejí významní individuální filantropové prostřednictvím svých soukromých nadací (např. Open Society Institute, založený Georgem Sorosem). V roce 1863 byly ve švýcarské Ženevě položeny základy jedné z nejznámějších humanitárních organizací – Mezinárodního výboru Červeného kříže (International Council of the Red Cross, ICRC). Ve třicátých letech dvacátého století byl na pomoc Židům prchajícím z nacistického Německa vytvořen americký International Rescue Committee (IRC), který se později vyvinul v jednu z největších světových humanitárních organizací. V reakci na útrapy druhé světové války se zrodily také britský Oxfam nebo americký CARE. Jako určitý ohlas na Mezinárodní výbor Červeného kříže začala na konci šedesátých let pracovat francouzská organizace Lékaři bez hranic (MSF) a mnoho dalších nevládních neziskových organizací, které poskytují pomoc v různých částech světa. Mezi hlavní humanitární organizace v ČR po roce 1989 patří Česká katolická charita a společnost Člověk v tísni.
- **Univerzitní odborná pracoviště, výzkumné ústavy.** Velmi často jsou do rozvojové spolupráce zapojena výzkumná pracoviště místní nebo zahraniční. Odborné státní a nestátní instituce. Mezi ně patří zejména různá regulační a standardizační pracoviště (inspekce, kontrolní úřady atd.). Řada rozvojových projektů je zaměřena na sektor zdravotnictví. Nemocnice, hygienické ústavy, výzkumné ústavy atp. jsou proto velmi častým účastníkem rozvojové spolupráce. (Novinář, rozvojová spolupráce a humanitární pomoc, 2007: 42).

- **Příjemci rozvojové pomoci.** OECD vede seznam příjemců humanitární pomoci, ve kterém je členění do dvou hlavních skupin. První skupinu tvoří všechny rozvojové země rozdělené podle hodnoty HNP na hlavu. Druhou částí seznamu jsou země „nacházející se v období transformace“, tedy bývalé socialistické státy. Řada rozvojových zemí kvůli tzv. „pasti chudoby“ (což je nízká míra úspor z toho důvodu, že téměř veškerý příjem jde na pro život nezbytnou spotřebu) nedokáže ve své zemi vytvořit dostatečné vlastní zdroje na rozvoj školství, zdravotnictví, dopravy atd. Proto potřebují vnější zdroje, které lze rozdělit na příjmy z exportu; soukromý kapitál; rozvojovou pomoc z vyspělých zemí¹⁶ a přímé zahraniční investice, jež jsou pro rozvoj nejstálější a nejslibnější. Rozvojovým zemím se však vyhýbají, protože v nich není potřebné právní a institucionální prostředí vhodné k podnikání.

Bylo by velmi hrubým zjednodušením omezit se v našem výkladu pouze na mezinárodní rozvojovou spolupráci. Již dříve, ale v posledních letech se můžeme čím dál častěji setkávat s přímou vzájemnou mezinárodní pomocí např. rodin, škol i jednotlivců. Stejně tak je tomu i v případě humanitárního projektu Diakonie Církve bratrské na Podkarpatskou Rus. Tato podoba rozvojové spolupráce má i podporu a zastřešení v Implementačním plánu z Johannesburgu, kde se důležitost partnerství a spolupráce na soukromé úrovni zdůrazňuje. (Implementační plán z Johannesburgu, 2002: 12-14).

2.1.4 Rozvojová pomoc ČR

I bývalé komunistické Československo patřilo k významným dárcům humanitární pomoci méně vyspělým zemím. V rámci tehdejšího politicko-ideologického rozdělení světa však byly hlavními příjemci „spřátelené“ rozvojové země se socialistickou orientací. Na druhou stranu v rozvojových zemích působili například českoslovenští lékaři, kteří prováděli v rámci humanitárních projektů bez ohledu na politický režim v zemi dárce i příjemce velmi záslužnou činnost.

Od roku 1996 se rozvojová pomoc České republiky řídí **Zásadami pro poskytování zahraniční pomoci ČR**, které byly schváleny usnesením Vlády ČR 153/1995.

¹⁶Je však třeba poctivě říci, že někteří ekonomové se domnívají, že kapitál z rozvojové pomoci je příliš malý na to, aby mohl zmíněnou „past chudoby“ překonat. A vidí řešení v tzv. velkém skoku (big push), tj. obrovské investici kapitálu, která by pomohla past chudoby „přeskočit“. Podle nich dosud vynaložená rozvojová pomoc nevedla k úspěchu nikoliv proto, že je zbytečná, ale prostě proto, že jí je příliš málo. Umírněnější neoklasičtí ekonomové doporučují spíše osvědčenou hospodářskou politiku založenou na zvýšení domácích úspor, investic do vědy a vzdělání a vytvoření příznivého podnikatelského prostředí (Rozvoj 2005: 4).

Na základě těchto usnesení poskytuje ČR pomoc především „zemím, které směřují k zavedení nebo upevňování demokracie, lidských práv a tržní ekonomiky a zemím, s nimiž má ČR tradičně úzké vztahy“. (Hecová, 2007: 5).

Pro další období do roku 2007 byla meziresortně zpracována aktualizovaná **Koncepce zahraniční rozvojové pomoci ČR na období 2002–2007**, schválená vládou ČR 23. 1. 2002 (Vondráková: 40). Za hlavní cíl poskytování rozvojové pomoci vláda v koncepci určila omezování chudoby v rozvojových zemích. Přihlásila se plně k tzv. Rozvojovým cílům tisíciletí a ujistila, že poskytování rozvojové pomoci je součástí zahraniční politiky a přispívá k prosazování demokracie, lidských práv a spravedlnosti ve společnosti, k zapojení rozvojových zemí do světového hospodářství a k udržitelnému světovému rozvoji.¹⁷

Na mezinárodní scéně na sebe Česká republika vzala závazek naplňování závěrů Miléniového Summitu OSN. Mezi příjemce české rozvojové pomoci v současné době patří více než tři desítky zemí, mezi nimi například Afghánistán, Etiopie, Moldávie, Mongolsko nebo Vietnam. Tradičně jsou nejsilněji zastoupeny projekty, které se zaměřují na vzdělávání, rozvoj hospodářství, geologický průzkum a zdravotnictví. Většina projektů zahraniční rozvojové pomoci je bilaterálních, menší objem prostředků je vkládán do projektů multilaterálních, které probíhají prostřednictvím mezinárodních institucí, zejména OSN.

Jako rozhodující podmínky pro určování priorit bilaterální rozvojové pomoci ČR byly stanoveny naléhavost poskytnutí pomoci, tedy potřebnost vyjádřená společenskou a hospodářskou úrovní přijímající země; vztah příjemce k ČR; úroveň demokracie a dodržování lidských práv v partnerské zemi a efektivní využití pomoci. (Náprstek, Lidové noviny, 13. 11. 2003).

Zahraněční rozvojová spolupráce ČR (ZRS) se řídí ročním programem, který spolu s návrhem jejího rozpočtu předkládá Ministerstvo zahraničních věcí. Vlášda od něj dostává i návrh programu a tzv. střednědobý výhled rozpočtu ZRS na další dva roky, což dává předpoklad pro financování víceletých rozvojových projektů, zvyšuje předvídatelnost v oblasti rozvojové spolupráce, a tím umožňuje všem účastníkům humanitárních projektů – ať v ČR nebo v partnerských zemích – plánovat svou činnost. Objem prostředků schvaluje Parlament ČR v rámci rozhodnutí o státním rozpočtu. Výše prostředků na zahraniční rozvojovou spolupráci ČR vykazuje v posledních letech mírný, ale trvalý nárůst. Nelze přesto předpokládat, že by i při zachování tohoto tempa růstu ČR splnila závazek vůči EU, aby do roku 2010 dosáhly nové členské země 0,17 % podílu oficiální rozvojové pomoci na hrubém národním důchodu.

¹⁷Česká rozvojová pomoc v 90tých letech, kolektiv autorů, 2005. Elektronický dokument, dostupný z: <<http://rozvojovka.cz/index.php?id=228&idArt=3>>, stav z 22. 1. 2008.

Institucionální zajištění (Vondráková, 2003: 44-45):

Ministerstvo zahraničních věcí (MZV ČR) je vrcholným koordinačním orgánem české zahraniční rozvojové pomoci. Vytváří a předkládá Vládě koncepci ZRP ČR. Stanovuje přednostní oblasti a odvětví. Projednává spolupráci s příjemci a mezinárodními institucemi a vede statistické výkaznictví české zahraniční rozvojové pomoci. Sektorová ministerstva mají v současném systému poměrně široké pravomoci, jsou odpovědná za administraci rozvojových projektů podle svého oborového zaměření a za efektivní vynakládání finančních prostředků.

Rozvojové středisko je od září 2002 poradním orgánem MZV ČR. Funguje při Ústavu mezinárodních vztahů. Spolupracuje s jednotlivými ministerstvy při plánování a zajištění projektů, poskytuje konzultace při jejich realizaci. Spolupracuje s rozvojovými agenturami v ostatních zemích. Organizuje rozvojové vzdělávání a koordinuje výzkum v oblasti mezinárodní rozvojové spolupráce.

Vládní Koncepcí ZRP počítá se zřízením **Rozvojové agentury**, která má zahájit činnost 1. ledna 2008. Tato nová organizační složka MZV ČR má všeobecně podporovat zahraniční rozvojovou spolupráci ČR a řídit osvětovou činnost, která s rozvojovou pomocí ČR souvisí. Navazovat na roli Rozvojového střediska a dále ji rozšiřovat.

Jako **Realizační místa** dvoustranné i mnohostranné pomoci jsou označována jednotlivá ministerstva, nevládní organizace, pobočky mezinárodních organizací v naší zemi i soukromé firmy. Novým prvkem obsaženým v koncepci je také vstřícnost a otevřenost vůči nestátním organizacím, odborům, akademické obci, médiím a církvím, jež ČR v oblasti rozvojové pomoci koncepcí jednoznačně označuje za své partnery. Samy nevládní organizace působící v oblasti humanitární práce v roce 2002 ustavily svoji zastřešující organizaci zvanou České fórum pro rozvojovou spolupráci (FoRS).¹⁸

Rozvojová spolupráce ČR a Ukrajiny Právě kvůli tomu, že je v naší zemi živá zkušenost s nedemokratickým státním zřízením, a také díky jazykové a kulturní blízkosti, může být naše ZRP východním zemím účinnější a lépe zacílená. Ukrajina patří podle MZV ČR mezi nejvýznamnější příjemce zahraniční pomoci ze strany ČR, a patří také mezi 20 prioritních zemí vymezených Koncepcí ZRP ČR. Zde je jen několik příkladů projektů, které v současnosti ČR v rámci zahraniční rozvojové pomoci na Ukrajině financuje (Základní informace o teritoriu, MZV ČR: 22):

- Vyloučení látek poškozujících ozónovou vrstvu země

¹⁸České fórum pro rozvojovou spolupráci je platforma, která má v současnosti 22 členů. Od roku 2003 je FoRS členem CONCORD – Evropské konfederace nevládních organizací pro krizovou pomoc a rozvoj.

- Transfer pokročilých metodických a technologických poznatků v oblasti inventarizace lesních systémů
- Přenos české zkušenosti s transformací a fungováním bezpečnostního systému
- Prevence nelegální migrace – MPSV ČR vede pilotní projekt Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků, který podporuje „legální migraci“.
- Dále ČR přispívá prostřednictvím Programu OSN pro rozvoj (UNDP) na projekty zaměřené na prevenci šíření HIV/AIDS a na zlepšování „good governance“ na Ukrajině.

Státní zahraniční rozvojová pomoc ČR pro Ukrajinu nicméně není hlavním tématem této práce, proto si dovoluji po takto stručném, velmi krátkém a neúplném nástupu tuto kapitolu uzavřít.

2.1.5 Jak se měří rozvoj

Nejčastěji užívanými ukazateli pro srovnávání hospodářské úrovně zemí jsou hrubý domácí produkt (HDP) a hrubý národní produkt (HNP). Hrubý domácí produkt měří hodnotu veškerého zboží a služeb vyrobených na území daného státu v daném období (nejméně čtvrtletí). Skládá se ze spotřeby (soukromé a vládní), investic a čistého vývozu (tj. rozdílu mezi vývozy a dovozy). Hrubý národní produkt měří hodnotu zboží a služeb vyrobených občany daného státu bez ohledu na území. HNP se skládá z HDP minus příjmy cizinců (jako je vývoz zisků zahraničních investorů) plus příjmy občanů daného státu v zahraničí.¹⁹ Při srovnávání zemí se často udává HDP

¹⁹Jsem si vědoma velkého zjednodušení výkladu HDP v hlavním textu. Proto zde podrobněji rozepisuji složky a výpočet HDP podle Českého statistického úřadu. Hrubý domácí produkt je peněžním vyjádřením celkové hodnoty statků a služeb nově vytvořených v daném období na určitém území. Používá se pro stanovení výkonnosti ekonomiky. Aby byl vyloučen vliv změn cen je vyjádřen ve stálých cenách (průměrné ceny roku 1995). K jeho výpočtu lze využít 3 různé metody: 1) Produkční metodou se HDP vypočítá jako součet hrubé přidané hodnoty jednotlivých institucionálních sektorů nebo odvětví a čistých daní na produkty (které nejsou rozvrženy do sektorů a odvětví). 2) Výdajovou metodou se HDP počítá jako součet konečného užití výrobků a služeb rezidentskými jednotkami (skutečná konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu) a salda vývozu a dovozu výrobků a služeb. 3) Důchodovou metodou se HDP počítá jako součet prvotních důchodů za národní hospodářství celkem: náhrad zaměstnancům, daní z výroby a z dovozu snížených o dotace a hrubého provozního přebytku a smíšeného důchodu. (Český statistický úřad: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/hruby_domaci_produk_t_\(hdp\)>](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/hruby_domaci_produk_t_(hdp)>)

„Hrubý národní produkt vyjadřuje celkovou peněžní hodnotu toku zboží a služeb vytvořenou výrobními faktory ve vlastnictví subjektů národní ekonomiky za dané období. Tento ukazatel je počítán na národním principu a započítávají se sem i produkty vyrobené v zahraničí výrobními faktory daného státu.“(Centrum pro rozvoj ekonomického vzdělávání: <<http://www.ceed.cz/>>).

či HNP na osobu (tedy vydělené počtem obyvatel dané země) a po zohlednění kupní síly (různých cenových hladin v různých zemích). Tyto ukazatele se často užívají k určení úrovně rozvoje země, mimo jiné proto, že je poměrně snadné je zjistit a také snadné jim porozumět. HDP a HNP však mají některá omezení - měří totiž pouze formálně zjištěné peněžní hospodaření země a nezahrnují ekonomiku neformální, ani sociální, politická, kulturní a environmentální hlediska rozvoje. Z tohoto důvodu vytvořil Rozvojový program OSN (UNDP) nový ukazatel rozvoje, který se nazývá **Index lidského rozvoje** (Human Development Index - HDI). Jeho smyslem je zachytit jak hospodářská, tak společenská hlediska rozvoje. HDI je složen ze 3 ukazatelů: délky života, dosaženého vzdělání a životní úrovně. Ukazatele jsou číselně zastoupeny: očekávanou délkou života při narození (průměr pro obě pohlaví); vážená sumace gramotnosti dospělých a délky školní docházky; HDP na osobu. Čili v rovnici:

$$\text{HDI} = 1/3 \text{ HDP} + 1/3 \text{ očekávaná délka života} + 1/3 (2/3 \text{ gramotnost} + 1/3 \text{ školní docházka})$$

HDI se stal celosvětově užívaným ukazatelem, který je každý rok zjišťován ve 177 zemích světa. I tento ukazatel má však své nedostatky: nedokáže například zachytit rozdíly v životní úrovni uvnitř jednotlivých zemí, které mohou být obrovské. Právě propastné rozdíly ve společnosti jsou jednou ze základních charakteristik rozvojových zemí. HDI také nezohledňuje bezpečnostní situaci v dané zemi. Je rovněž vhodnější spíše pro srovnání na národní úrovni, např. pokroku mezi jednotlivými lety; než na úrovni mezinárodní. Přesto je užitečným nástrojem, hlavně při sledování, zda se v určité zemi či regionu životní úroveň v průběhu času zvyšuje, snižuje, nebo zůstává stejná.²⁰ Údaje rozdělují státy na země s vysokým, středním a nízkým indexem lidského rozvoje. Nejvyšší hodnota je 1 a ve srovnání států OSN ji téměř dosahují Norsko a Island jako vedoucí tabulky (HDI 0,968). Česká republika je v pořadí 32. s HDI 0,891 a také se řadí mezi státy s vysokým indexem lidského rozvoje. Ukrajina je mezi 177 státy 76. s vyčíslením HDI v roce 2005 0,788, což je úroveň

²⁰Indexem HDI bychom nemuseli výčet ukazatelů alternativních k HDP končit. Představme si ještě další dva používané indikátory zaměřené rovněž na environmentální pilíř TUR.

Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW, Index udržitelného hospodářského rozvoje). Index předložili ekonomové Nordhaus a Tobin ve své studii Measure of Economic Welfare. Výdaje v něm nejsou pouze sčítány, ale vyváženy dalšími činiteli, jako rozložení příjmů ve společnosti a náklady spojené se znečištěním prostředí. Používá se od roku 1989, později byl ještě rozšířen a vznikl index GPI. (Zpracováno podle Wikipedie, internetové encyklopedie). Genuine Progress Indicator (GPI, Index skutečného pokroku) je opět alternativním ukazatelem k HDP. Byl sestaven, aby bylo možné pravdivěji rozlišit, zda hospodářský růst přispívá k rozvoji společnosti. Sestává z 51 hospodářských, sociálních a environmentálních ukazatelů, jako jsou např. přírůstek volného času, náklady na zdravotní péči a předcházení škodám, kriminalita, domácí práce a práce dobrovolníků či vyčerpání přírodních zdrojů. (Zpracováno podle: <<http://www.fiscallygreen.ca/gpi/index.php>>).

HDI „střední“. (Human development report 2007/2008: s 229-238) Tyto údaje uvádím především jako odpověď na případnou otázku, zda je vůbec Ukrajina zemí, která potřebuje humanitární pomoc a rozvojovou spolupráci.

2.2 Podkarpatská Rus

Na samý začátek uvedme pár opravdu spíše holých a základních ukazatelů o **Ukrajně**:

(Data jsou z internetových stránek MZV ČR²¹; údaje označené * pocházejí z portálu Infoservisu Společnosti Člověk v tísni²²).

- Rozloha: 603 700 km²
- Sousední země: Moldávie, Rumunsko, Maďarsko, Slovensko, Polsko, Bělorusko, Rusko
- Hlavní město: Kyjev (2,67 milionu obyvatel, údaj z roku 2006)
- Počet obyvatel: 47, 941 mil. (2003)*
- Hlavní etnické skupiny: Ukrajinci - 77,8 %, Rusové - 17,3 %, Bělorusové - 0,6 %, Moldavané - 0,5 %, 4%, Poláci - 0,3%, Maďaři - 0,3%. Podle oficiálních statistických údajů žije na Ukrajině cca 8 tisíc etnických Čechů. Celkem zde žije více než 130 národností.
- Náboženství: Převládá pravoslavné, v západních oblastech řeckokatolické a římskokatolické, z protestantských vyznání je nejvýraznější baptismus, na Krymu je významný počet muslimů. V číslech: pravoslavní 31 %, řečtí katolíci 7 %, protestanté 3,6%, římsktí katolíci 1,2 % *
- Medián věku: 39,2 (2006)*
- Porodnost: 8,82 (2006).* Za posledních 10 let je registrováno přirozené i migrační snižování počtu obyvatelstva. Jak uvádí MZV ČR, úbytek obyvatelstva od sčítání obyvatel z prosince 2001 do července 2005 představuje cca 1,3 mil. osob.²³

²¹Dostupné z: <<http://www.mzv.cz/wwwo/mzv/stat.asp?StaID=CCB25914-A3D4-439F-8CA3-841770399D18>>; stav z 13.12.2007.

²²Dostupné z: <<http://www.clovekvtisni.cz/index2.php?parent=116&sid=116&id=155>>; stav z 13.12.2007.

²³Internetové stránky MZV ČR, dostupné z: <<http://www.mzv.cz/wwwo/mzv/stat.asp?StaID=CCB25914-A3D4-439F-8CA3-841770399D18>>; stav z 13. 12. 2007.

- Střední délka života při narození: 69,98 (2006)*
- HDP na hlavu v paritě kupní síly: 6 800 USD (2005)*
- Míra nezaměstnanosti: 2,9 % (2005 - oficiálně registrovaná)*
- Podíl obyvatelstva žijícího pod hranicí chudoby: 29 % (2003)*
- Hustota obyvatel na km² : 78
- Podíl ekonomicky činného obyvatelstva: 61,4%

System administrativně územního uspořádání Ukrajiny tvoří: Autonomní republika Krym a 24 oblastí (Vinnycká, Volyňská, Dnětropolitovská, Doněcká, Žytomyrská, Zakarpatská, Záporožská, Ivano-Frankovská, Kyjevská, Kirovohradská, Luhanská, Lvovská, Nikolajevská, Oděská, Poltavská, Rovenská, Sumská, Ternopolská, Charkovská, Chersonská, Chmelnycká, Čerkaská, Černovecká, Černigovská) a města Kyjev a Sevastopol, která mají zvláštní statut.

Peněžní jednotkou je hřivna (zkratka UAH), byla zavedena při měnové reformě v roce 1996. Dělí se na 100 kopějek. Státním jazykem je ukrajinština, ale na základě rozhodnutí některých místních orgánů je v úředním styku používána rovněž ruština (především ve východních oblastech - Luhanské, Doněcké a Charkovské oblasti a na Krymu).

A nyní již zaměříme pozornost na **Podkarpatskou Rus**

„Podkarpatská Rus“ je historický název území dnešní Zakarpatské oblasti Ukrajiny, který se používal v době první československé republiky. V průběhu dějin neslo toto území několik názvů: Karpatská Rus, Uherská Rus, Podkarpatská Rus, Karpatská Ukrajina, Zakarpatská Ukrajina, Zakarpatská oblast (SSSR, Ukrajiny) a Zakarpatí. Je možné se setkat i s vysvětlením, že při pohledu na mapu je od východoukrajinské strany Podkarpatská Rus „za“ Karpatami, proto se nazývá „Zakarpatská“. Já se budu držet prvorepublikového jména; místy použiji pro zpestření označení „Zakarpatí“, jako jméno dnešního regionu, kterým se také nazývají sami obyvatelé této oblasti.

Dnešní Zakarpatská oblast Ukrajinské republiky, leží v zeměpisném středu evropského kontinentu („jeden ze středů“ je možno vidět při silnici poblíž města Rachova). Podle posledního sčítání lidu z roku 2001²⁴ zde žije 1 258 tis. obyvatel na území 12

²⁴Sčítání lidu z roku 2001 na stránkách Ukrajinského státního statistického úřadu, dostupné z: <http://www.ukrcensus.gov.ua/eng/regions/reg_zakar/>, stav z 17.12. 2007.

Základní odkaz na web Ukrajinského státního statistického úřadu je: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

753 km². Hustota obyvatelstva je na Zakarpatí vyšší než celostátní průměr, 98 lidí na km². Hlavním městem oblasti je Užhorod se 116 tisíci obyvatel. Oblast je členěna do 13 *rajónů* (okresů).

Z portálu Ukrajinského státního statistického úřadu lze dále vyčíst, že v oblasti převažuje venkovské obyvatelstvo nad obyvateli měst (63% proti 36%). Podle údajů tohoto úřadu je Zakarpatí jednou ze dvou oblastí v zemi, kde je přirozený růst populace kladný. Záporná čísla v ostatních oblastech se ve sledovaném období leden až srpen 2007 počítají na tisíce osob. Přesto i na Zakarpatí oproti poslednímu sčítání v roce 1989 počet dětí do devíti let klesl z 18ti na 13%. Prudký pokles počtu ukrajinských obyvatel, má několik kořenů. Jedním z nich jsou následky havárie v Černobylské jaderné elektrárně, které od přivedení dítěte na svět odrazují a mají také vliv na zdraví dospělých. Výskyt rakovinových onemocnění, především leukémie, je podle ostravsko-opavské diecéze na Ukrajině „vysoký“. Dokument ostravsko-opavské diecéze také uvádí, že lidé často trpí nemocemi způsobenými špatnou výživou, „kterým by se dalo zabránit“. Jsou to především tuberkulóza a cukrovka (Schneider, 2006: 12). Druhým faktorem je stoupající migrace do zahraničí. Jak víme z celoevropského vývoje, nízká porodnost má vážný vliv na sociální nerovnováhu ve společnosti. Ukrajina má porodnost 1,2 dítěte na jednu ženu ve srovnání s evropským průměrem 1,4 (Schneider, 2006: 6). Ve snaze zvrátit dlouhodobý pokles počtu obyvatel spustila vláda prezidenta V. Juščenka kampaň s cílem povzbudit rodiny k rození více dětí.

Jako charakteristický znak uvádí ukrajinský statistický úřad pro Zakarpatí jeho pestré mnohonárodnostní složení.²⁵ Byli zde spočtení zástupci více než 100 národností. Jsou to především Maďaři, Rumuni a Romové. Tomu odpovídá i zastoupení jazyků. Zakarpatští Ukrajinci se dělí podle místa, kde žijí, do 4 etnických skupin. Bojkové žijí ve Voloveckém a Mižhirském *rajonu*, Lemkové především při hranicích s Polskem, Dolyňané v jihozápadním cípu nížin a Huculové mají za centrum rachovský okres s městem Jasiňa.²⁶ O jednotlivých skupinách se říká, že hovoří svébytným nářečím, východním Ukrajincům méně srozumitelným. Od spisovné ukrajinštiny se odlišuje především slovní zásobou s množstvím slovenštině, polštině a maďarštině blízkých výrazů. Mezi menšinami již není mnoho Čechů, Slováků ani Němců. Naopak výraznou menšinou zůstávají Maďaři a Rumuni zejména podél hranic svých zemí. Na Zakarpatí žije mnoho Romů. „Patří mezi nejchudší obyvatele, i když na druhou

²⁵Přemýšlela jsem, zda je potřeba vyjadřovat se v této práci k tématu Rusínů. Váhu pro obyvatele Zakarpatí to rozhodně má, přeci jen se považují za někoho odlišného od zbytku Ukrajiny. Nebudu to ale zvlášť rozvádět ani podkládat a pro zájemce odkazuji alespoň na Časopis přátel Podkarpatské Rusi, který se tomuto tématu často věnuje. Např. In: Kočík, René: Kam se poděli Rusíni? In Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi, 1/2003.

²⁶Huculové jsou považováni za etnikum, jehož podoba je určena těžkým životem v horách v minulosti, a které si proto zachovalo staré zvláště svébytné lidové zvyky a nářečí.

stranu je mezi nimi i řada bohatých.“(Heczko 2003: 26). Žijí většinou v táborech z chatrčí na okrajích měst.

Sčítání lidu na Zakarpatí také potvrdilo celonárodní i celoevropskou tendenci usilování o vyšší vzdělání: od roku 1989 se počet lidí s ukončeným vyšším středním vzděláním zvýšil o 26% ve městech a 50% na venkově.

Statistika uvádí, že 2/3 mužů a polovina žen je sezdaných. Je zajímavé, že Zakarpatí je dle statistiky svědkem nejmenšího počtu rozvodů z celé Ukrajiny.

Podkarpatská Rus byla historicky hospodářsky zaostalou oblastí, což přetrvává do současnosti. V roce 2000 např. dosahovala průměrná mzda v Zakarpatské oblasti pouze zhruba 75% průměrné mzdy na Ukrajině.²⁷ Podle jedné z mých respondentek, která je sociální pracovnící, se průměrná mzda v Zakarpatské oblasti pohybuje mezi 350-550 hřivnami. Kurs ukrajinské hřivny oproti české koruně je mezi 4,5 až 5 Kč za jednu hřivnu. Ceny zboží jsou oproti ČR jen mírně nižší, proto je kupní síla převážné většiny obyvatel velmi nízká. Ukrajinský statistický úřad oficiálně udával míru nezaměstnanosti v Zakarpatské oblasti k 1. červenci 2001 pouze 3,9% práce schopného obyvatelstva. Dovolím si však spíše sázet na odhad humanitárních NNO, uvádějící míru nezaměstnanosti okolo 70%.²⁸ Toto neskutečné číslo odráží skutečnost, že se hodně lidí živí ze svého malého samozásobitelského hospodářství, sezónního sběru lesních plodin, které vykupují zejména západní firmy; případně pracuje „načerno“ v zahraničí, a nehlásí se na úřadech práce.

(Bylo by jistě velmi zajímavé povědět si něco o životě Ukrajinců v ČR, kteří sem příjíždějí pracovat. Věnovat se jejich pracovním podmínkám, společenskému postavení, vizím, názorům atp. Znamenalo by to však velké vykročení stranou od hlavního tématu této práce, proto zájemcům doporučuji např. studii Ukrajinská komunita v České republice (Výsledky dotazníkového šetření) autorů Dušana Drbohlava, Evy Janské a Pavly Šelepové zveřejněnou na webových stránkách MPSV ČR.²⁹).

Přehledné informace o příjmech a sociálním zabezpečení mi v rozhovoru podala jedna z respondentek, vedoucí Sociálního úřadu Rachovského okresu, abych se neo-

²⁷Programa ekonomicznego i socialnogo rozvitku Zakarpatskoj oblasti na 2001 rik, Užhorod, 2000. Str. 43-44. In (Čopík 2004: 522).

²⁸Humanitární pracovník M. Shneider v Průvodci Zakarpatskou Ukrajinou vydaném Střediskem humanitární pomoci České katolické charity na str. 10. uvádí dokonce 80%. Společnost Člověk v tísní přináší odhad 70%. (Základní informace o Ukrajině, dostupné z: <<http://www.clovekvtisni.cz/index2.php?parent=116&sid=116&id=155>>).

²⁹Z uvedených autorů se migraci Ukrajinců do ČR věnuje zejména D. Drbohlav v dalších svých pracích: Drbohlav, D. - Lupták, M. - Janská, E. - Šelepová, P. (1999): Ukrajinská komunita v České republice. Výzkumná zpráva grantu MV č.j.: U-2116/99. Praha, Přírodovědecká fakulta UK.

HORÁKOVÁ, M. - DRBOHLAV, D.: Mezinárodní migrace pracovních sil a Česká republika se zvláštním zaměřením na pracovní migraci Ukrajinců. Demografie, 40, 1998, č. 1, str. 27 - 38.

pakovala, uvedu je tedy až v kapitole „Kategorie Příjmy.“

O náboženství jsme si již pověděli v počátečním přehledu. Na Zakarpatí nejsou významnou mírou zastoupeny jiné než křesťanské církve. Křesťanství přišlo do této oblasti v druhé polovině 9. století. Když v roce 1054 došlo mezi západní a východní církvi k tzv. schizmatu, karpatscí Rusíni zůstali přinejmenším pod formálním vlivem ekumenického patriarchy v Cařihradě. To je oddělilo od Maďarů, Slováků a Poláků. „Při bohoslužbách místo latiny používali staroslovanštinu, přijímali pod obojím způsobem, kněží se ženili a řídili se starým juliánským kalendářem. Proto jsou dodnes Vánoce o 13 dní později než na Západě. . . . Po protireformaci vláda a místní aristokracie koncem 16. století usilovala o sblížení pravoslavných karpatských Rusínů s oficiálním římsko-katolickým náboženstvím dvou zemí, kde Rusíni žili: Uherského království a Polsko-litevského knížectví. Proto v r. 1646 došlo ke vzniku tzv. uniatské církve.“ (Heczko 1999: 5). Uniatská církev existovala vedle pravoslavné. V roce 1722 se přejmenovala na řecko-katolickou. Na Zakarpatí je zastoupena více než jinde na Ukrajině. Postupně vznikly a vznikají také romská církevní společenství, z nichž většina patří do uskupení Církve živého Boha. Zdá se, že na Zakarpatí nepůsobí tolik státem neuznaných církví, sekt, jak je o tom slyšet ze zpráv z ostatních částí Ukrajiny.

Mezicírkevní vztahy se na Zakarpatí ani neblíží vzájemnému respektu, natož ekumenické spolupráci. „Zejména evangelikální denominace podceňují pravoslaví, vidí v něm pouze rekvizitu dávných dob a domnívají se, že dnešnímu modernímu člověku nemá co nabídnout. Na druhé straně považují pravoslavní a řečtí katolíci evangelikály za sektáře, se kterými se nepočítá do budoucnosti. V takové atmosféře nemůže být řeč o spolupráci.“ (Heczko 2003: 25). Rovněž pravoslavná a řeckokatolická církev je ve vztahu konkurence a vzájemného brojení. Často můžeme v jedné malé vesnici vidět několik modliteben různých církví, které jedna druhou odmítají nazývat křesťany. Slovenský kněz Petr Krenický působící v zakarpatském Tjačivě k tomu v rozhovoru pro Společnost Rusínů a přátel Podkarpatské Rusi, řekl: „(Lidé se) Bojí, že budou atakováni okolím, bojí se chodit přes den do kostela. Pravoslavní báťuškové vytvářejí v kostele psychózu zaměřenou proti katolíkům a lidi se pak obávají se k nám přidat. Proto chodí raději v noci na noční modlení - to máme vždycky vyprodáno.“³⁰

Data z výzkumu pochází z Rachovského *rajonu*. Jak bude popsáno v kapitole o přírodních podmínkách Podkarpatské Rusi, území je členěno táhlými hlubokými údolními oddělovacími jednotlivé horské hřebeny. Výzkum se soustředil na jedno údolí otevírající se okresním městem Rachov a zužující se u městečka Jasiňa.

³⁰Ivo Dokoupil, Bůh u nás v Karpatech nemá na vybranou. Rozhovor s misionářem Petrem Krenickým, In Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi; dostupné z: <<http://www.podkarpatskarus.cz/Clanky/Krenicky.htm>>, stav z: 8.1.2008.

Město **Rachov** leží na soutoku Bílé a Černé Tisy. Je střediskem největšího a nejvýchodněji položeného Zakarpatského okresu, *rajónu*. Podle Wikipedie má 15 tisíc obyvatel. Rachov je nejvýše položeným městem Ukrajiny a rozdíl v nadmořských výškách mezi jeho částmi představuje až 500 metrů. Střed města se nachází na březích Tisy kolem jediného silničního mostu přes řeku. Ve městě je železniční a autobusové nádraží a velké formální i neformální tržiště. Sídlí tu Muzeum ekologie hor, Karpatského národního parku a Karpatské biosférické rezervace UNESCO. Cestovní kanceláře předpokládají Rachovu velkou budoucnost jako turistickému středisku. Je to hlavně kvůli jeho poloze mezi třemi nejvyššími pohořími Ukrajiny a možnosti obnovy lázeňství, které tu bylo za první republiky.

Jasiňa byla za první republiky nejvýchodnější obcí Československa, rychlíkovou stanicí. (Staří lidé při vyslovení jména tohoto města možná ještě zanotují: „Od Jasině do Aše, republika je naše“). Jasiňa leží na soutoku Tisy a Lažeščiny a na hlavní dopravní tepně z Rachova do Ivano-Frankovsku. Wikipedia udává počet obyvatel Jasiňi 8 100. Městečko má stále charakter velmi dlouhé vesnice s jednou hlavní ulicí a středem poznamenaným sovětskou správou. Velké betonové stavby se tu mísí s nově vznikajícími budovami restaurace, banky, obchodů a přecházejí v dřevěnice. Nachází se zde také dřevěný kostel huculského typu. O Jasině se v turistických průvodcích píše, že má vysokou národopisnou hodnotu, neboť je centrem huculů na Zakarpatí. Ve městě je huculské muzeum a v létě se zde konají národopisné folklórní festivaly. Jasiňa je výchozím bodem pro turisty do nejvyšších Zakarpatských pohoří, Svidovecké Poloniny, Horhan a Čorné hory. Je zde také lyžařský vlek (450 metrů).

2.2.1 Historie a vývoj Podkarpatské Rusi

Není jistě potřeba se v této kapitole příliš dlouze zabývat nejstaršími dějinami Podkarpatské Rusi od prvních dokladů o lidském osídlení Skyty z východu přes Kelty od západu. O to podrobněji se budeme věnovat období, kdy byla Podkarpatská Rus součástí našeho státu. Kapitola je vystavěna na výsledku Středoškolské odborné činnosti J. Zikušky a M. Kosaře, dějepisných pracích F.Peroutky a T.Broda a knihy K.Kochannyje-Goralčuka, Podkarpatská Rus.

Je důležité si uvědomit velkou roli, kterou hrála při osidlování Zakarpatí podoba terénu: velmi lesnaté a hornaté území dlouho člověka nelákalo, proto se větší zalidnění území dokládá až z 10. století, kdy se v jižní části při řece Tise usadili Slované z Bulharska. Postupně přicházejí další kolonizátoři; ve 13. století Němci, od východu v polovině 14. století po hřebtech hor Rumuni. Z jihu později přicházejí také Maďaři. Usazují se zde také rusínští pastevci ze severu, tvořící v 16. století většinu obyvatelstva.

V 16. století začalo období velké maďarské kolonizace, uherští vladaři měli podkarpatské Rusíny za svou pohraniční stráž, a proto jim poskytovali určité výsady. Postavení Zakarpatí se změnilo po nezdařeném selském povstání Jiřího Doži, roku 1514, kdy byla privilegia zrušena. Poloha Zakarpatí měla zejména v 16. až 18. století velký význam. Několikrát tudy byly vedeny také tatarské nájezdy do střední Evropy. Přechody vojsk a uherská nadvláda zapříčinila nejspíš u obyvatel postoj usilující o holé, co nejméně bolestné přežití.³¹

Rok 1646 v době vlády knížete Jiřího Rákoczyho znamená ve vývoji země počátek nové etapy. Část pravoslavných kněží navázala kontakty s Římem a dala vzniknout řecko-katolické církvi. V té době také působil v Šáryšském (Blatném) potoce, ležícím na hranici Podkarpatské Rusi se Slovenskem, na pozvání rodiny Rákoczyů, J.A. Komenský. Větší skupiny Čechů přicházejí na Podkarpatskou Rus až v 19. století, jsou to především lesníci, učitelé a řemeslníci, někteří z nich i ve státních službách. Na počátku 19. století, stejně tak jako v ostatních evropských zemích, povstává na Zakarpatí národní obrození rusínského jazyka, literatury a rusínských elit. V té době byla Podkarpatská Rus součástí Uher a s nimi také Rakouské monarchie.

Po rozbití dunajské monarchie byla Podkarpatská Rus přiřčena k Československu. Líčení, jakým způsobem ke spojení Zakarpatí s ČSR došlo, se v literatuře liší. Pro naše nehistorické účely si však snad můžeme dovolit i jisté zjednodušení držící se hlavní linie událostí. Rukověť nám bude práce Ferdinanda Peroutky Budování státu. Rozhodující podíl na připojení k ČSR měly americké rusínské spolky, které vznikly z emigrantů, jež se v průběhu druhé poloviny 19. a na začátku 20. století vystěhovali ze své vlasti většinou do Kanady a USA.³² Díky úsilí představitelů této obrovské rusínské emigrace se problém Podkarpatské Rusi stal v průběhu první světové války mezinárodním. Rozvinuly se tři koncepce poválečného směřování Zakarpatí: spojení s Ruskem či Ukrajinou nebo autonomní Podkarpatsko v rámci Uherska, případně jiného státu. 21. října 1918 přijal představitel rusínských spolků, Grigorije Žatkoviče,

³¹Pro ilustraci a rozšíření hlavního textu si dovolím barvitou citaci (Kochannyj-Goralčuk 1931: 22, 23-24):

„Bývalý poslanec uherského sněmu Bartha ve své knize „V zemi Charazů“ z r. 1901 kreslí Podkarpatskou Rus velmi ponurými barvami. Praví, že bídu Podkarpatorusa způsobuje vše: společenské řády, podnebí, . . . peníze, . . . neúroda, nedostatek práce, dluhy, nevědomost, kořalka a demoralizace. Služný, lichva, notář, divoká zvěř, polský žid. . . Vše se dá shrnout jedním slovem – hlad! Samo Maďarsko, na obilí velmi bohaté, má území, kde statisíce lidí rok co rok hladoví. Po celý život touží jen po tom, aby se najedli jednou dosyta. . . Podkarpatorus ať dělal co dělal, nemohl se dostat z oné spleti bídy, a tak pozvolna v něm klíčila rezignace, fatalismus. „Jak Pán Bůh dá“, tak bude, nevěřil v lidskou moc, neměl příležitost poznat i věřit ve vítězství lidského ducha, ve vytrvalost a racionální práci.“

³²„Podle neúplné oficiální statistiky emigrovalo do roku 1918 ze Zakarpatí kvůli bídě více než 400 tisíc lidí, což představovalo skoro polovinu veškerého obyvatelstva.“ (Čopík 2004: 522).

americký prezident Woodrow Wilson, radil jim nejvíce uvažovat o spojení s jiným státem než uherským ve formě autonomie. Rusínská delegace navázala jednání s T.G. Masarykem, který tehdy odjel z Ruska a působil v USA. 25. října předali delegáti Masarykovi návrh „O spojení celého podkarpatského národa s československým státem na autonomním základě.“

Desátého září 1919 pak byla uzavřena smlouva v Saint-Germain, která mimo jiné stvrzovala, že se Podkarpatská Rus stává součástí Československa jako autonomní země „vybavená nejširší samosprávou slučitelnou s jednotností státu československého“ (Peroutka 1991: 1026) s vlastním sněmem, který měl mít zákonodárnou moc v otázkách místní samosprávy, školství, náboženství apod. Prezident jmenoval guvernéra, odpovědného podkarpatskému sněmu. 16. listopadu 1919 vydala československá vláda generální statut Podkarpatské Rusi, podle něhož se zřizovalo zatímní direktorium autonomní země, aby se tak vyhovělo saint-germainské podmínce. Byla současně vytvořena funkce vládního administrátora podléhajícího ministerstvu vnitřní věci. Za vyučovací a úřední jazyk byl po určitém tápání a sporech vyhlášen jazyk lidový, rusínský. Připojení Podkarpatské Rusi nebylo v Československu zvláště oslavováno: „Mimoto přiřkla nám Dohoda jihokarpatskou Rus, . . . nepřičkla nám žádné zvláštní výhody. Vždyť už při pohledu na mapu nám stačí, abychom hned viděli, jak strategicky nevýhodně je položeno toto území. Mimoto . . . tam poměry nacionální jsou dosti neupravené, tam stojí proti sobě Rusové na straně jedné, na druhé straně jsou to Rusíni, a tyto dva živly vedou úporný boj, a nám pak připadne důležitá úloha snad vyrovnávat tyto protivy mezi nimi. Mimoto kulturně toto území je neobyčejně pozadu, takže musíme tam investovat velký kapitál, abychom je pozdvihli jak kulturně, tak hospodářsky.“ (Peroutka 1991: 1028).

V okolních státech se během 20tých a 30tých let 20. století nastolily polodiktátorské režimy, Československo a Podkarpatsko však zůstaly ostrovem demokracie a vzestupu. Rozvinul se společenský a politický život dosud v této zemi nevídaný. Připravovaly se podmínky pro autonomii země, otevíraly se nové školy, stavěly silnice a železnice, vznikaly nemocnice. Nešlo samozřejmě o změnu podobnou mávnutí kouzelného proutku, těžké dědictví předchozích poddanských století, bída, negramotnost, nemoce, nízká úroveň průmyslové i zemědělské výroby, podstatně ztěžovali rychlejší rozvoj. „Byla to nejchudší, nejutištěnější, nejzaostalejší a alkoholismem nejvíce prolezlá země celého bývalého Rakouska-Uherska, opravdu nikoliv vítaný zisk pro nový stát.“ (Peroutka 1991: 1034). Přesto všechno vyjádřili obyvatelé Podkarpatské Rusi při oslavách desátého výročí spojení s Československem v roce 1929 svůj vděk a darovali do Prahy roubený kostelík sv. Michala z Medvedovců u Mukačeva. Pokračovaly však také vlny vystěhovalectví do Kanady a USA.

22. listopadu 1938 vyhlásila československá vláda autonomii Podkarpatské Rusi.

Ve vládní vyhlášce se uvedla v činnost podkarpatská vláda a měl být svolán sněm Karpatské Ukrajiny. Týž den byla ustavena i autonomie Slovenska. Jenže již předtím dal Adolf Hitler svolat v návaznosti na mnichovský diktát arbitrážní konferenci do Vídně. Podle jejího rozhodnutí muselo Československo odevzdat Maďarsku jižní část Slovenska a Podkarpatské Rusi. Hlavním městem země se stal Chust, kde sídlila autonomní vláda „Karpatské Ukrajiny“. Podkarpatská Rus však nepřestala být oficiálně považována za součást Československa. Zakarpatská občané zasedali ve Státní radě, sloužili v československém zahraničním vojsku a při vládě byla zřízena kancelář, která měla sledovat vývoj situace na Podkarpatské Rusi. (Brod 1992: 269). Po maďarském vpádu 14. března 1939 vyhlásil sněm samostatný stát „Karpatskou Ukrajinu“. Nově zvolený prezident A. Vološin to československému ministru zahraničních věcí F. Chvalkovskému oznámil telegramem: „Jménem vlády Karpatské Ukrajiny sděluji, že po prohlášení samostatnosti Slovenska se nám znemožnilo setrvat nadále ve federaci Česko-Slovenska. Proto naše vláda vyhlásila ve shodě s poslanci sněmu samostatnost Karpatské Ukrajiny. Současně vláda děkuje za dvacetiletou spolupráci, která nám pomohla povznést národní uvědomění a kulturní vývoj.“ (Zikuška, Kosář 1999: 6). Nově narozený stát byl však po několikadenních bojích obsazen Maďarskem. V souladu se sovětsko - československou smlouvou z prosince 1943, která ještě uznávala Československo v jeho předmnichovských hranicích a podle dohody z 8. května 1944 o spolupráci Sovětské armády s československou vládou na osvobozeném území, vyslala vláda Československa na území Podkarpatské Rusi delegaci pro správu území. Od východu zároveň postupovala a zabírala Rudá armáda. Tento střet vyvrcholil na začátku prosince 1944, kdy byly sovětskou armádou obsazeny rovněž úřady, z nichž byli vyhnáni představitelé československé vlády. Koncem října 1944 zde již také úspěšně pracovala komunistická strana a konaly se „první svobodné volby“ do národních výborů. 12. listopadu probíhaly na Podkarpatské Rusi veřejné schůze, na nichž bylo odsouhlaseno připojení k Sovětskému svazu. 29. června 1945 uzavřeli v Moskvě český ministerský předseda Z. Fierlinger a sovětský ministr zahraničí V. M. Molotov dohodu potvrzující ztrátu československého území na Podkarpatské Rusi. Ve smlouvě se licoměrně tvrdilo, že ve shodě s přáním obyvatelstva a na základě přátelské smlouvy, sjednocuje se Zakarpatská Ukrajina a odvěkou vlastí Ukrajinou. Vlastí, ke které ovšem v dějinách nikdy nepatřila, jak jsme mohli v předchozím textu sledovat. Lidé měli podle smlouvy právo rozhodnout se pro československé nebo sovětské občanství a měli nárok vzít si s sebou movitý i nemovitý majetek nebo dostat náhradu. Sovětská byrokracie však žádné náhrady za majetek neposkytla, na hranicích zvýšila ostrahu a zřídila záchytné internační tábory. Ze země byli, jak už zlý diktátorský zvyk radí, odvečeni ti, kteří mohli nejvíce upevňovat národní život - učitelé, řecko-katoličtí kněží, umělci, vědci. V roce 1947 postihl Podkarpatsko navíc

skutečný hladomor stejně jako i jiná území obsazená Sovětským svazem.

Po dvacetiletém životě v rámci Československa nastoupilo Zakarpatí vývoj odpovídající vývoji v SSSR. Zde se po válce poměrně rychle rozvinulo hospodářství, převážně extenzívními metodami: zvyšováním zaměstnanosti, hlavně v těžkém průmyslu, využíváním nadšení a nucené práce miliónů lidí, rozsáhlou výstavbou a rychlým rozšiřováním těžby přírodních zdrojů. Po roce 1945 se SSSR stal vojenskou mocností světa. Studená válka však posílila jeho izolaci od vyspělých západních zemí. Ekonomika centrálního plánu přecházela v stagnaci a v satelitních zemích stále více v hospodářský i kulturní úpadek.

2.2.2 Současný politický vývoj Podkarpatské Rusi

Rozpad Svazu sovětských socialistických republik Hospodářské zaostávání i politický tlak především ze strany USA přiměla v 80tých letech 20. století liberálně směřujícího generálního tajemníka Komunistické strany Sovětského svazu, Michaila Gorbačova, k zahájení reform, které vyvrcholily rozpadem SSSR. Po neúspěšném pokusu konzervativních sil o převzetí moci získal nejsilnější postavení Boris Jelcin, který se stal prezidentem a zůstal jím i po rozpadu SSSR 12.12.1991 a vyhlášení Společenství nezávislých států.

Podkarpatská Rus zůstala po rozpadu SSSR součástí Ukrajiny. Jak jsme ukázali v předchozí kapitole, Podkarpatská Rus byla v dějinách součástí mnoha států, podíl rozhodování Podkarpatorusů o vlastní státní příslušnosti byl však většinou velmi malý. S výjimkou poměrně krátkých období měli vždy rozhodující slovo ve správě Podkarpatské Rusi cizí země („centrem“)³³ dosazení úředníci. Rovněž v současné Zakarpatské oblasti má rozhodující slovo předseda státní administrativy (*gubernátor*), kterého jmenuje a odvolává ukrajinský prezident. (Čopík 2004: 522). V prosinci 1991 se konalo v celoukrajinské referendum schvalující vznik Ukrajinské republiky. Na Zakarpatí se podařilo prosadit i druhý bod referenda, který zněl: „Jste pro autonomii v rámci Ukrajiny?“ 78% obyvatel odpovědělo, že ano. (Heczko, 1999: 5) Výsledek však vyzněl spíše jako pouhé zjišťování veřejného mínění, protože dosud neměl praktický dopad. Naděje na případný návrat do dřívějšího soustátí samozřejmě zhasla ve chvíli, kdy se Slovensko stalo suverénním státem.

³³Ve smyslu teorie vztahů mezi centrem a periferií spojené zejména se jménem amerického sociologa a ekonoma I. M. Wallersteina. Jak ukazuje v textu „Periferní postavení regionu (případová studie Podkarpatské Rusi)“ Jan Čopík, poloha země je z hlediska příčin a důsledků rozdílů ve vývoji v různých zeměpisných oblastech důležitým prvkem. Jednou z typických středoevropských oblastí vykazujícím znaky periferie je podle Jana Čopíka rovněž Podkarpatská Rus. (Čopík 2004: 521)

Současná politická situace Velká změna ve vývoji celé Ukrajiny přišla s prezidentskými volbami na podzim roku 2004. Jejich průběh zde popíší podle zprávy Mezinárodní volební pozorovací komise.³⁴ Ve volbách se utkali ukrajinský premiér Viktor Janukovyč a kandidát opozičního, zjednodušeně řečeno „prozápadního“ bloku, Naše Ukrajina, bývalý guvernér národní banky, Viktor Juščenko. Viktor Janukovyč měl podporu zejména ruskojazyčného východu a ruského prezidenta Vladimira Putina.

Už v prvním kole voleb konstatovala opozice i mezinárodní pozorovatelé mnoho případů pokusů o manipulaci výsledku ve prospěch V. Janukovyče. Druhé kolo voleb proběhlo 21. listopadu 2004. Na průběh voleb dohlížela 563členná mezinárodní pozorovatelská mise (International Election Observation Mission - IEOM), kterou společně vytvořili Úřad pro demokratické instituce a lidská práva OBSE³⁵, Parlamentní shromáždění OBSE, Parlamentní shromáždění Rady Evropy, Evropský parlament a Parlamentní shromáždění NATO. Během voleb došlo k několika incidentům a volební štáby obou kandidátů se vzájemně obviňovaly z nezákonné volební agitace během voleb. Po skončení voleb hovořily výsledky dotazování voličů u východů z volebních místností (exit polls) pro Viktora Juščenka. Jako oficiální výsledek však oznámila Ústřední volební komise vítězství Viktora Janukovyče. Hned po volbách obvinila opozice vládu z volebních podvodů. Její tvrzení podpořila i zpráva mezinárodní pozorovatelské mise. To, že vláda odmítala vítězství V. Juščenka uznat, probudilo aktivitu občanů a novinářů, lidé měli po delší době pocit, že jejich angažmá v politice může mít vliv na chod událostí. Stoupenci Juščenka začali projevovat své protesty ve Lvově a na celé západní Ukrajině i v hlavním městě Kyjevě. Tyto demonstrace jsou známy pod jménem „oranžová revoluce“, neboť oranžová byla barva opozičního volebního seskupení Naše Ukrajina. Nejvyšší soud ve svém rozsudku z 3. prosince rozhodl, že z důvodu rozsáhlých volebních podvodů nelze zjistit, kdo ve druhém kole opravdu vyhrál, a nařídil opakování druhého kola na 26. prosince 2004. Opakované druhé kolo proběhlo dle mezinárodních pozorovatelů podle evropských standardů. Viktor Juščenko v něm získal 56 % hlasů a stal se tak ukrajinským prezidentem.

Další vývoj popisuje Zastupitelský úřad ČR v Kyjevě na internetových stránkách MZV ČR. Po „oranžové revoluci“ se Ukrajina vydala cestou demokratizačních

³⁴International election observation mission, Presidential Election (Second Round), Ukraine – 21 November 2004, Statement of preliminary findings and conclusions, Varšava, 2004, 15 str.; dostupné z: <http://www.osce.org/documents/odihr/2004/11/3811_en.pdf>, stav z 21.1. 2008.

³⁵OBSE je zkratka anglického názvu Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (Organization for Security and Cooperation in Europe, OSCE). Jde o mezinárodní organizaci vzniklou roku 1995 transformací Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE, též Helsinská konference). OBSE sdružuje 56, převážně evropských států, kromě nich také státy zakavkazské, středoasijské, USA a Kanadu.

a hospodářských reforem s novou, mezi lidmi velmi oblíbenou, předsedkyní vlády Julií Tymošenkovou. Avšak vláda premiérky byla od počátku rozdělena spory mezi ministry především o podobu reprivatizace. Výsledkem byl rozkol v táboře demokratických sil, který vedl k odvolání vlády J. Tymošenkové (8. září 2005) a jmenování nové vlády pod vedením Jurije Jechanurova.

Jechanurova vláda byla později rovněž odvolána parlamentem. 26. března 2006 proto proběhly na Ukrajině parlamentní volby, které opět víceméně rozhodovaly o příštím směřování země. Faktickým vítězem voleb se stala Strana Regionů nyní opozičního V. Janukovyče, avšak Naše Ukrajina V. Juščenka získala dostatek hlasů pro vytvoření koalice. Tato tzv. „oranžová koalice“, která bývá zjednodušeně označována za demokratickou, což dává nedemokratické hodnocení opozici, však nedokázala dosáhnout shody. Aby se vyřešila vnitropolitická krize, prezident V. Juščenko navrhl jmenovat V. Janukovyče příštím ministerským předsedou. Vznikla křehká, značně názorově rozdělená celonárodní koalice parlamentních stran, s jedinou opoziční stranou Blok, vedenou Julií Tymošenkovou.

Zastupitelský úřad ČR v Kyjevě přinesl zprávy také o předčasných parlamentních volbách, které se konaly na konci září a začátkem října 2007 a opět zamíchaly kartami, aby je nakonec rozdělily na dva téměř stejné balíčky. Strana regionů premiéra Viktora Janukovyče oproti očekávání ve volbách nezmítla, byla předstížena opozičním Blokem Julie Tymošenkové. Rozdíl hlasů byl však zcela nepatrný, dvě hlavní strany proto zvou na svou palubu různé malé strany, mezi nimi i komunistickou. Celá situace svědčí o tom, že Ukrajina je i názorově vnitřně rozdělena víceméně půl na půl. Západní oblasti a především hlavní město se orientuje na Evropu. Program předsedy vlády V. Janukovyče, jehož Strana regionů usiluje o to, aby ruský jazyk získal statut druhého úředního jazyka a je proti tomu, aby Ukrajina vstoupila do NATO, oslovuje především veřejnost na východě a jihovýchodě Ukrajiny. To vyplývá i ze zjištění ukrajinského státního statistického úřadu v roce 2001.

Ukrajina a Evropská unie Prezident Juščenko a vláda se od začátku roku 2005 začali více snažit o realizaci integračních záměrů západním směrem. „Naše cesta do budoucnosti je cestou, kterou kráčí sjednocená Evropa“³⁶, řekl ukrajinský prezident ve svém inauguračním projevu dne 23. ledna 2005. Vztahy Ukrajiny a Evropské unie jsou vymezeny Akčním plánem a Dohodou o partnerství a spolupráci. EU zatím Ukrajině nabízí „nadstandardní spolupráci“ v rámci tzv. sousedské politiky, jak informuje na svém internetovém portálu Evropský parlament. Nejedná se o přímou

³⁶Perspektiva vstupu? Evropský parlament, 7.9.2005; dostupné z: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=CS&type=IMPRESS&reference=20050819FCS00984&secondRef=0>>, stav z 21. 1. 2008.

nabídku perspektivy vstupu, nýbrž o postupnou integraci do některých politik EU (vzdělání, výzkum, životní prostředí atd.). O zlepšování spolupráce v oblasti boje proti trestné činnosti, správy hranic a řízení pohybů obyvatelstva, a rovněž o postupné sblížení národních právních řádů s cílem rozšířit na tyto „sousedy“ výhody vnitřního trhu. Parlament možnost vstupu Ukrajiny do EU nevyklučuje, ale trvá na tom, že země musí splnit kodaňská politická kritéria, k nimž patří i konání svobodných a transparentních voleb. Z tohoto hlediska byly poslední prezidentské volby také zkouškou toho, do jaké míry jsou ukrajinské úřady schopny uplatňovat společné evropské hodnoty a normy.

Členství v mezinárodních organizacích Ukrajina je dále členem tří organizací regionální spolupráce na území bývalého SSSR: Společenství nezávislých států (SNS), GUAM (pojmenováno po členských zemích Gruzii, Ukrajině, Ázerbájdžánu a Moldavsku) a Jednotného ekonomického prostoru (JEP). Z regionálních organizací, jež přesahují území bývalého SSSR, je zejména členem Organizace černomořské hospodářské spolupráce (OČHS) a Konvence o ochraně a stálém rozvoji Karpat (KOSRK).

2.2.3 Současný hospodářský vývoj

Ekonomická charakteristika země Na internetových stránkách MZV ČR je možné nalézt hodnotící zprávu Zastupitelského úřadu ČR v Kyjevě „Zhodnocení hospodářského vývoje za minulý rok, předpověď dalšího vývoje.“ Ze zprávy lze vyčíst, že stav ukrajinského hospodářství se sice mírným, ale nekolísajícím tempem zlepšuje, jak ukazuje následující tabulka:

Rok	2002	2003	2004	2005	2006	2007
HDP, růst v %	5,2	9,4	11,6	2,6	7,1	7,5
Inflace, růst v %	-0,6	8,6	12,3	10,3	11,6	8,0
Nezaměstnanost v %	3,8	3,6	3,5	3,1	2,7	2,2

Tabulka 1: Základní makroekonomické ukazatele za posledních 5 let (HDP/počet obyvatel, míra inflace, míra nezaměstnanosti). Zdroj: MZV ČR

Z dlouhodobého hlediska hodnotí zastupitelský úřad jako nejzávažnější problém ukrajinského hospodářství „nutnost restrukturalizace a modernizace a ukotvení standardního institucionálního prostředí, formálními institucemi počínaje a neformálními etickými a společenskými normami konče.“³⁷ Mezi dalšími velkými problémy jmenuje

³⁷Zhodnocení hospodářského vývoje za minulý rok, předpověď dalšího vývoje. Inter-

stav životního prostředí v některých oblastech a zanedbanou dopravní infrastrukturu. Především z ukrajinského Východu se však projevuje užitečný vnitřní tlak na kultivaci investičního, daňového a celkově podnikatelského prostředí.

Pro hodnocení hospodářské situace na Ukrajině je třeba si připomenout poměrně prudké klesání počtu obyvatelstva. Mezi lety 1998 – 2003 se podle MZV ČR počet obyvatel Ukrajiny snížil o 2,6 miliónů osob. Příznačné je podle zdroje pro Ukrajinu také to, že od roku 1999 vzrostla hrubá produkce o více než 60 %, zatímco přidaná hodnota – mzdy, sociální platby, hrubý zisk – pouze o 40 %. Zvýšila se tedy spotřeba materiálu a energie, což nadále zachovává vysokou energetickou a materiálovou náročnost ukrajinské ekonomiky. Nepříznivý je také vztah mezi spotřebou a investicemi – zatímco v minulém roce dosáhla spotřeba 99,4 % úrovně roku 1990, investice dosáhly pouze 34,8 % úrovně výchozího roku. Pro ukrajinské hospodářství závislé na vývozu je také typické, že v jeho struktuře převažují kovy a výrobky z kovů, suroviny a paliva, tedy vesměs výrobky s nízkou přidanou hodnotou.

Z průmyslové výroby rostlo dle MZV ČR nadprůměrnými tempy stavebnictví, strojírenská výroba a dřevozpracující průmysl. Se současnou výrobní kapacitou přibližně 52 tisíc MW a roční produkcí přibližně 170 TWh elektrické energie se podle hodnotící zprávy zastupitelského úřadu Ukrajina řadí na 12. místo mezi výrobci energie na světě. Ve výrobě atomové energie, jejíž produkce představuje na Ukrajině více než polovinu elektrické energie, je na druhém místě po Francii. Výroba energie se na HDP podílí 10 %. Podstatné jsou dnes pro Ukrajinu ruské „energetické zájmy“. Proto je pro zemi velmi důležitá možnost náhrady ruských energetických zdrojů domácími zdroji energie v podobně uhlí a jaderné energie.

Zajímavé je zhodnocení zastupitelského úřadu z hlediska toho, jak je Ukrajina prostředím vhodným pro zahraniční investory. Úroveň přímých zahraničních investic je stále dosti nízká, což v souhrnu odráží rizikovost místního podnikatelského prostředí. Podle MZV ČR se „polovina ekonomiky nachází v šedočerné zóně“. Nedostatečně je podle MZV ČR rozvinutá infrastruktura potřebná k pohybu a skladování zboží na území Ukrajiny. Na druhou stranu „nové možnosti pro export“ jsou velmi široké „Jistá přetrvávající míra rizikovosti místního prostředí je bohatě vyvážena ziskovostí, která právě v porovnání s klesající rizikovostí zřejmě nemá v současné Evropě obdoby.“ Z hlediska investic doporučuje zastupitelský úřad jako nejperspektivnější investice do strojírenské výroby a to především do zařízení pro potravinářský průmysl (výroba obalových materiálů, potravinářské linky apod.), do výroby stavebních materiálů a stavebnictví všeobecně a rovněž do odvětví nabízejících poměrně levnou a profesně zdatnou pracovní sílu, jako je lehký průmysl nebo elektrotechnika

netové stránky MZV ČR, dostupné z: <<http://www.mzv.cz/wwwo/mzv/stat.asp?StaID=CCB25914-A3D4-439F-8CA3-841770399D18>>; stav z 13. 12. 2007.

a levnější přístup k surovinám, především dřevu.

Za největší problém dovozu zboží považuje zastupitelský úřad stále poměrně malou koupěschopnost obyvatelstva a podniků. Mezi další problémy lze zahrnout prozatím nízkou dostupnost a cenu bankovních úvěrů, vysokou míru byrokracie a korupce na všech úrovních státní správy, nedodržování a obcházení zákonů.

Souhrnně lze říci, že Ukrajina je na cestě ke stabilizaci politické situace i pozvolného zvyšování životní úrovně spolu se společenskými reformami. Co může vzbuzovat obavy, je poměrná lhostejnost k ekologickým důsledkům růstu HDP a energetické náročnosti výroby. Velké vystěhovalectví, byť i přechodné, a malý přirozený přírůstek počtu obyvatelstva, spojený ještě více než v EU se stárnutím populace, bude v budoucnu nejspíš ještě teprve přinášet hospodářské a společenské problémy.

Humanitární a rozvojová pomoc na Ukrajinu ze západních zemí Zastupitelský úřad ČR v Kyjevě popisuje na webových stránkách MZV ČR mezinárodní rozvojovou spolupráci vlád západních zemí a Ukrajiny. V oblasti poskytované rozvojové pomoci Ukrajině jsou podle zdroje hlavními donory USA, Německo, Nizozemsko, Francie, Japonsko a Kanada. Ukrajina definovala několik prioritních směrů přijímané rozvojové pomoci, jež jsou rozděleny na funkční priority (podpora institucionální a administrativní reformy; rozvoj malého a středního podnikání; rozvoj občanské společnosti a nevládních organizací) a sektorové priority (jaderná energetika a jaderná bezpečnost; životní prostředí; místní samospráva; zemědělství).³⁸

Předchozí údaje hovořily o mezistátní vládní rozvojové pomoci, pro přehled nevládní rozvojové pomoci, které se Zakarpatí dostává, nahlédneme do Mostu lásky, práce Stanislava Heczka, nestora humanitární pomoci na Zakarpatí. Řeč bude zejména o humanitární a rozvojové pomoci církví, ale i jednotlivců ze Západních zemí církvím a jednotlivcům na Ukrajině. (Heczko, 2003: 18):

Již v šedesátých letech 20.století navázal S. Heczko spolupráci s německou misí Licht im Osten, Světlo na východě. Především spolu na Ukrajinu vozili bible a duchovní literaturu, jak je možné se o tom více dočíst v kapitole o humanitární pomoci Diakonie Církve bratrské.

Jinou organizací stejného jména je švýcarská misie, která se orientuje na „přímou a praktickou pomoc zemím východní Evropy.“³⁹ (krom Ukrajiny též Bělorusko, Rumunsko a Rusko). Její projekty jsou zaměřené na rodiny a děti, pro které pořádají akce v době letních prázdnin a vánoční rozdávání dárků. Misie Licht im Osten také

³⁸Interentové stránky MZV ČR. Dostupné z: <<http://www.mzv.cz/www/mzv/stat.asp?StaID=CCB25914-A3D4-439F-8CA3-841770399D18>>; stav z 13. 12. 2007.

³⁹Více na webových stránkách Licht im Osten: <<http://www.lio.ch/>>

vystavěla na Zakarpatí 5 pekáren, o kterých ještě bude řeč dále a podporuje zde několik pastorů a misionářů.

Diakonie Církve bratrské má dlouhé kontakty se sesterskou církví v Holandsku. „V roce 1992 nás navštívili hosté z Holandska, naše vyprávění o nouzi a potřebách věřících na Podkarpatské Rusi u nich vzbudilo velkou pozornost a došlo k navázání kontaktů mezi Holandskem a Ukrajinou. ... Pomáhají materiálně i finančně dvěma kazatelským rodinám, alespoň dvakrát za rok vypravují dva kamiony šatstva a podíleli se také finančně na stavbách modliteben. Humanitární pomoc na Ukrajinu přichází také z Německa. Jeden z kazatelů Svobodné evangelické církve se jí věnuje na plný úvazek.“ (Heczko 2003: 26) S. Heczko zmiňuje také Norské humanitární projekty jednotlivců, které mají nejen hmotnou podobu, ale rovněž nabízejí Ukrajincům možnost studia na biblické škole v Norsku. „Také Francouzi v obci Vilšany pomáhají v dětském domově. Postavili koupelny, každý půlrok vymalují.“ (Heczko 1999: 14).

Tato kapitola nabídla velmi stručný a pouze přehledový nástin humanitárních projektů nestátních neziskových organizací a církví a mezivládní rozvojové spolupráce Západních zemí a Ukrajiny. Pro podrobnější seznámení s humanitární a rozvojovou činností českých NNO a církví na Zakarpatí vás zvu k četbě kapitol ve výzkumné části diplomové práce.

2.2.4 Krajina Podkarpatské Rusi

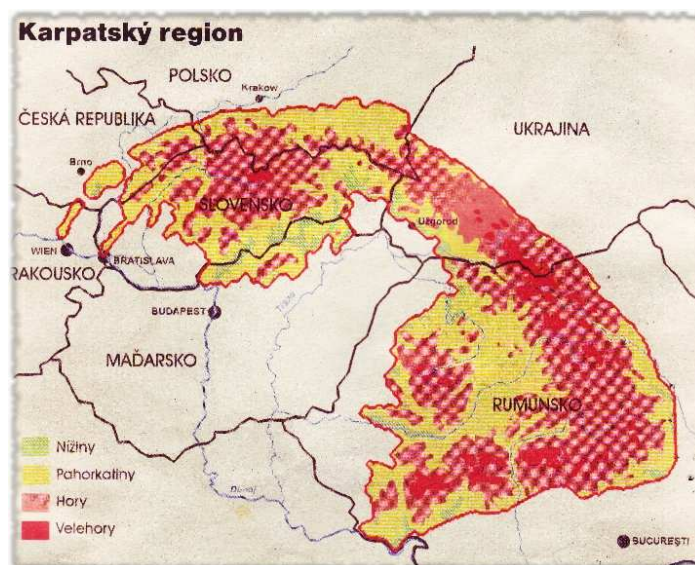
Následující informace pocházejí ze sborníku Podkarpatská Rus (303-330), knih Ukrajinské Karpaty O. Brandose (10-40) a Podkarpatská Rus K.-Goralčuka (19-30) a internetového portálu <www.karpaty.net>.

Východní Karpaty Chceme-li si přiblížit přírodní podmínky a vzhled krajiny na Podkarpatské Rusi, budeme se samozřejmě nejvíce věnovat Karpatským horám, jako nejvýznamnějšímu krajinnému prvku.

Karpaty se na území současné Ukrajiny rozkládají na území tří historických regionů s odlišným vývojem: Zakarpatí v západní části, Haliči na severu a Bukovině ve Východních Karpatech. Dnes zasahují do 4 správních oblastí Ukrajiny, Zakarpatské, Ivano-Frankovské, Lvovské a Černivecké. Ukrajinské Karpaty jsou ještě poměrně opuštěnou horskou oblastí, i sem však začíná postupně pronikat civilizace západního typu se svým stylem života, práce a trávením volného času.

Ukrajinské Karpaty leží v jihozápadní části Ukrajiny, kde jsou vymezeny čtyřmi státními hranicemi, se Slovenskem, Maďarskem, Rumunskem a Polskem, ze severovýchodu pak stepmi rovinaté Ruské tabule. Území, kde se rozkládají Karpaty silně kontrastuje s převažujícím stepním vzhledem krajiny ve zbývajících částech Ukrajiny.

Polohu Karpat v rámci Ukrajiny zobrazuje následující mapa:

Obrázek 1: zdroj mapy: Veronica, časopis pro ochranu přírody a krajiny; 15. zvláštní vydání, prosinec 2002, zadní přebal

Karpaty vznikaly během alpínských vrásnění ve třetihorách a jsou považovány za nejmladší evropské pohoří. Mají dvě základní zóny, vnější obalovou (flyšovou), která zaujímá převážnou část rozlohy ukrajinských Karpat a je tvořena pískovci a břidlicemi; a vnitřní vápencovo-krystalickou. Na Zakarpatí je pak také část sopečného původu, Vulkanický hřbet.

Nejvyšší horou je Hoverla (2 061m) a jsou zde i další vrcholy, které svou výškou překračují 2 tisíce metrů: Brebeneškul, Pop Ivan, Petros, Tomnatik a Rebra.

Na vzhled ukrajinských (Východních) Karpat nemělo vliv pouze vrásnění, ale také ledovce. Čela ledovců sahala až do výšek 1200 metrů, kde lze pozorovat typický ledovcový reliéf s četnými kary a morény. Nejnápadnější je pásmovité uspořádání horských masivů oddělených dlouhými hlubokými údolími. Ta jsou způsobena především erozní činností řek. Dna některých říčních údolí se dostala i tisíc metrů pod původní úroveň reliéfu. V oblastech s vápencovým podkladem také vznikly četné krasové formy jako škrapová pole, propasti a jeskyně.

Morfologie oblasti Karpaty se na Ukrajinském území táhnou v délce 270 kilometrů a dosahují šířky kolem 100 km. Ve Východních Karpatech lze rozlišit tři hlavní

horské hřbety: Horhano-Pokutský, Vodorozdělný a Poloninský. Za Tisou se dva po- sledně jmenované spojují v jeden celek zvaný Černohorský, jenž je součástí masívu ležícího z větší části v Rumunsku. Poloninský hřeben se cele rozkládá na území Za- karpatí a dělí se na několik samostatných horských celků. Od západu je to Polonina Runa, Boržava, Polonina Krásna a Svidovec, jenž je dolinou horního toku řeky Tisy oddělen od nejvyššího pohoří Východních Karpat, Černé hory. Jihozápadní cíp Za- karpatí vyplňuje Potiská nížina, která je výběžkem Panonské pánve.

Podoba Východních Karpat bývá popisována jako polonina, na Ukrajině samotné se obvykle používá označení „lesní Karpaty“ („*lesistyje Karpaty*“). Města, kde probí- hal výzkum, Rachov a Jasiňa, leží v Polonině Svidovec. Jde o největší z Polonin, jejíž délka hřebene činí 60 kilometrů, navíc z hřebene vybíhají četné boční rozsochy, které se tu nazývají *plajky*. Na hřebenech je dobře patrný ostrý přechod mezi pásmem lesa a pásmem vrcholových polonin.

Vodstva V podstatě celé Zakarpatí je odvodňováno řekou Tisou a jejími přítoky Teresvou, Terebljou, Latoricou a Boržavou. Tisa vzniká soutokem potoků Bila a Čorna Tisa asi 4 km od Rachova. Bez zajímavosti není ani podzemní voda. V oblasti se vyskytuje přes 200 různých minerálních pramenů. Až na pár výjimek však nejsou lázeňsky využívány, zatímco v období první republiky byly na několika místech lázně (Kvasy, Solotvina).

Samostatný odstavec si zaslouží jezera Východních Karpat. Jsou buď ledovcového nebo vulkanického původu. Největším jezerem v oblasti je hojně turisty navštěvované jezero

Siněvirské o rozloze 7 ha a hloubce 24 metrů. Jezero leží v nadmořské výšce 987 metrů a je ledovcového původu. Podobnou pozornost věnujme i východokarpatským vodopádům. Není jich sice mnoho ani nedosahují závratných výšek, mají však v str- mých stráních nad úzkými údolími zvláštní kouzlo. Nejvyšší vodopád Zakarpatí je vodopád Trufalec s výškou 36 metrů, který potěšuje jezdce po silnici z Rachova do Jasini.

Fauna a flora Rozmanitost živočichů a rostlin je ve Východních Karpatech stále velmi bohatá. Průmyslová činnost se sice na krajině Karpat podepsala a stále pode- pisuje, přesto patří v Evropě k oblastem, kde jsou např. zachovány poslední života- schopné populace velkých šelem. Rozmanitost druhů je dána také tím, že se tu stýkají druhy západoevropské, panonské, alpské a poltavské oblasti. Hovoří se o množství endemitů a glaciálních reliktních.

Rostlinný svět Východních Karpat je rovněž pestrý. 45% území pokrývají lesy, ve vrcholových částech pohoří se lze setkat s rododendronovými porosty a v pásmu

nad 1600 m.n.m. s nízkostébelnými alpínskými stepmi. Lesy jsou převážně bukové, smrkové a dubové, ovšem původní druhová skladba je pozměněna těžbou. Jak píše S. Heczko: „V posledních letech sužovaly tuto oblast katastrofální povodně. Největší za sto let byla začátkem března roku 2001. Byly zaplaveny tisíce hektarů orné půdy, zejména v nížinách, strženo množství mostů a odplaveno mnoho kilometrů silnic. Příčina těchto záplav je jednoduchá: odlesňování celých svahů, které má za následek erozi. Dříví se výhodně prodává do západních zemí, ale o nové zalesňování se málokdo stará.“ (Heczko 2003: 23).

Ochrana životního prostředí Přes řadu mnohdy necitlivých zásahů do krajiny, působí i dnes Zakarpatí malebným a málo dotčeným dojmem. Ráz krajiny byl určen dlouhodobým extenzivním lesním a zemědělským hospodařením a pastvou.

Na Ukrajině je model územní ochrany přírody podobný našemu. Na území Podkarpatské Rusi je několik menších rezervací vyhlášených na ochranu jednotlivých složek přírody (vodní, lesní, geologické a ornitologické rezervace) a bylo zde vyhlášeno 5 národních parků. Karpatský národní přírodní park byl vyhlášen v roce 1968 a v roce 1992 zařazen mezi biosférické rezervace UNESCO, MaB. Leží na hranici Zakarpatské a Ivano-Frankovské oblasti a byl vyhlášen pro ochranu alpínských horských luk, vysokohorské přírody a bukových pralesů. Dne 28.6.2007 byly karpatské pralesy zapsány do seznamu světového přírodního dědictví. Šest lokalit se nachází na území Ukrajiny a čtyři lokality na Slovensku.⁴⁰

Největším problémem územní ochrany přírody na Zakarpatí je nepovolená těžba dřeva, která značně poškozuje místní ekosystémy. Menší vliv mají také emise.

V Rachově je Muzeum ekologie hor, Karpatského národního parku a Karpatské biosférické rezervace UNESCO, které vydává časopis *Zeleni Karpaty*.

Vzhled krajiny Z velmi dlouhých a úzkých vesnic těsnajících se v hrdlech údolí podél toků stoupají pastviny s neuvěřitelně strmými stezkami pro obstarávání sena. Pastviny jsou zatím téměř všude ručně koseny. Nejvíce se pasou krávy; ovce a kozy v menším počtu. V krajině jsou vystaveny rozličné způsoby sušení a „dělání“ sena. Od známých oborohů u každého domu, přes různé věšáky, po navršené, špičaté kupky sena s holí uprostřed. Kolem dřevěných domků, kterým se tu říká *chaty* a jsou i ve velkých nadmořských výškách (v Jasině kolem 800 m.n.m., ale i 1200-1400), malé zahrádky, sady, kůlny, fazole na vysokých tyčkách, ohrádky pro zvířata a bramborová políčka.

⁴⁰Otakar Brandos, zdroj *Ochrana přírody Slovenska* 3/2007; dostupné z: <<http://www.karpaty.net/archiv/bukove-pralesy-karpat.htm>>, stav z 22.1.2008.

Malebnost a krajinářská hodnota místní kulturní krajiny a krása divoké přírody Podkarpatské Rusi by si zasloužila, aby o ní bylo vyprávěno dlouze, podrobně a emotivně. To nám však rozsah ani zaměření této práce nedovoluje. Skončíme proto zástupně prvorepublikovým citátem Jaroslava Zatloukala: „Jako velkolepá básnická symfonie zajala mne Podkarpatská Rus, neúprosně žehnaná záplavou letního slunce, vyprahlá a mlčenlivá. Její vůně se rozpínala výdechem bezpočetných květů, strhovala výškami hor, proudila čerstvou krásou hlubokých údolí, ... A rusínský lid nadarmo lomí rukami v překrásných údolích, které jako by byly stvořeny jen pro oči básníkovy. ... Jít Podkarpatskou Rusí znamená pít z hluboké studnice proměny krás, naslouchati symfonii hor a řek, vnímati čas, který jakoby se tu zastavil a zašlapal čisté zrno. ... Stokrát možno přejíti tuto zem a vždy nalézati zdroje nových citů a myšlenek. ... Jít Podkarpatskou Rusí znamená myslet.“ (Podkarpatská Rus 1936: 309 a 311)

3 Výzkumná část

3.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu bylo přinést představu toho, jak lidé na Zakarpatí žijí, vyjádřenou jejich vlastními ústy, aby bylo možné posoudit, jaká forma, typ či způsob humanitárního projektu by nejvíce odpovídal na jejich potřeby. Předmětem výzkumu bylo prostřednictvím rozhovorů s příjemci a distributory zahraniční humanitární pomoci žijícími na Zakarpatí zjistit, v čem obecně spočívají jejich hlavní problémy, jakou mají příčinu a jak je možno jim humanitárními projekty pomoci. Výzkum mi měl také přinést názor respondentů na humanitární projekty, se kterými se setkávají, možnosti a překážky jejich rozvoje.

Rovněž jsem chtěla na základě stávajících českých humanitárních projektů, jejich vývoje a hodnocení vystavět určitý model humanitární práce v oblasti, který by pak bylo možné použít či pozměnit podle rozboru výpovědí respondentů získaných v terénu.

Cílem výzkumu tedy nebylo testovat hypotézy, ale popisem a vysvětlením přispět k přiblížení zatím málo prozkoumané tématické oblasti. Odborným pojmoslovím bychom tedy cíle výzkumu mohli označit jako popisné a „exploratorní“, tedy jako tzv. „průzkumový výzkum“, zabývající se novým tématem a přinášející otázky a základy teorie a přístupu k tématu (Hendl, 2005: 38-39).

3.1.1 Výzkumné otázky

Cíle můžeme shrnout do několika výzkumných otázek. Výzkumné otázky označují, vyjadřují zkoumaný jev; říkají, na co se chceme zaměřit. „Tento výrok říká, na co přesně se chceme zaměřit a co chceme o daném předmětu vědět. Často se orientují na **dění a průběh.**“ (Strauss, Corbine, 1999: 24). Rovněž nás během výzkumu vracejí k tomu, oč nám vlastně běží a tak slouží jako vodítko toho, co je důležité, když se začínáme v informacích ztrácet.

- V čem lidé na Zakarpatí spatřují hlavní problémy svého života?
 - Co jimi nazývají? V jakém kontextu o nich mluví?
 - Co označují za jejich příčinu?
- Jak na tyto problémy reagují?
 - Jakou zauímají strategii pro jejich řešení?
 - Co hodnotí jako pomoc v případě problémů?

- Jak hodnotí zahraniční humanitární projekty do jejich oblasti?
 - Jsou pro ně významnou pomocí?
 - Jak si představují další rozvoj humanitární práce v jejich oblasti?

3.2 Metoda

3.2.1 Výzkumný přístup

Pro výzkum jsem zvolila metodu kvalitativního výzkumu, jelikož kvantitativní výzkum by těžko odhalil subjektivní prožívání, hodnocení, názor a zasazení humanitární pomoci do životů našich respondentů. Hendl u kvalitativních metod zdůrazňuje propojení dat s kontextem. „Síla kvalitativních dat spočívá v tom, že jsou přirozeně uspořádaná a popisují každodenní život. Vyznačují se lokální zakotveností, přičemž kontext dění není od nich odstřihován. Mají být bohatá a holistická a popisovat podobnosti případu za delší časový interval, přitom se snažíme jít za Co a Kolik a blížit se k Proč a jak.“ (Hendl, 2005: 96) Místní zakotvenost, dozvědět se co nejvíce o každodenním životě a tušit „proč a jak“ přesně vystihuje můj záměr v této práci.

3.2.2 Výběr výzkumného vzorku

Sběr dat probíhal u tří různých skupin dotazovaných:

1. **Ukrajinských distributorů humanitární pomoci**
2. **Ukrajinských příjemců humanitární pomoci**
3. **Představitelů českých humanitárních organizací vedoucích humanitární projekty na Zakarpatí**

Výběr vzorku byl účelový, takový, aby sestával z „informačně bohatých případů.“ (Hendl, 2005: 153).

Ad 1): S první skupinou mě na místě postupně seznamoval kazatel Církve bratrské Petr Kučera, který s humanitární pomocí Diakonie na Zakarpatí již několik let jezdí. Mluvila jsem se 4 kazateli z různých společenství evangelikálních křesťanů-baptistů, 2 diakony (což jsou, řekněme, „sociální pracovníci“ církevních společenství) a 1 vedoucí sociálního odboru úřadu Rachovského rajonu. To jsou lidé, kteří rozdělují balíčky humanitární pomoci či peněžní částky. Tyto rozhovory byly tématické, zaměřené na humanitární pomoc a její rozvoj, problémy Zakarpatí, církevních společenství a různých skupin lidí. Rozhovorů s touto skupinou respondentů bylo 7. Trvaly od 20 do 120 minut.

Ad 2): Respondenty z druhé skupiny mi vybírali na základě osobní znalosti respondentů ze skupiny první a dále zapracovala **metoda „sněhové koule“** (Hendl, 2005: 153). S mými respondenty mě seznamoval především jasiňský kazatel, ale rovněž mi říkali jedni o druhých. Hovořily jsme se 7 ženami různých věků, postavení a v různých životních situacích. Všechny respondentky bydlí v městě Jasiňa nebo navazující vesnici Čorna Tisa. Vymezit si, kdo to příjemci humanitární pomoci jsou a s kým tedy pořizovat rozhovor, nebylo příliš důležité. Ukázalo se totiž, že příjemci humanitární pomoci mohou být a jsou téměř všichni, kdo jsou nějak v kontaktu s místním církevním společenstvím evangelikálních křesťanů-baptistů. S nějakým hmotným nedostatkem se totiž na Zakarpatí potýká většina lidí, pokud nejsou „*klienty*“ v ČR nebo nepracují v Kyjevě či Moskvě. Mou cílovou skupinou nebyli pouze lidé, kteří jsou členy jasiňského společenství baptistů. Jasiňa je ale malé město, kde se většina lidí zná, a tak všichni respondenti znali toto církevní společenství a dříve do něj chodili, jsou jeho členy nebo alespoň občasně přicházejí. S respondenty jsem vedla biografické rozhovory, jak jen to bylo možné co nejdříve pojeté. K závěru, s podmínkou „pokud to nezmíní sami“, jsem položila otázky na humanitární projekt Diakonie a další humanitární projekty, se kterými se respondent setkává. Rozhovory hledaly odpověď na otázku, jak vypadá život respondentů, v čem především spatřují své problémy a jak se k nim staví. Těchto rozhovorů bylo rovněž 7 s délkou od 10 do 40 minut.

Ad 3): Humanitární pomoc poskytující organizace jsem hledala internetovými vyhledávači, kde lze opět s úspěchem využít metodu sněhové koule. Nejprve jsem ze závěrečných zpráv, vydávaných tiskovin a webových stránek prostudovala projekty, které tyto organizace spravují. Sledovala jsem vývoj, trvání, začátek projektů. Pokud to bylo možné, tak i jejich hodnocení ze strany organizátorů, přispěvatelů, účastníků i příjemců. Zaměřovala jsem se také na různé postupy a podoby humanitární pomoci u různých organizací. Všimla jsem si, zda se projekty nějak liší, uskutečňuje-li organizace humanitární pomoc v různých částech Ukrajiny a světa. Poté jsem jednotlivé organizace oslovila, představila jim svou práci a projekt Diakonie a poprosila je o poskytnutí některých informací. Pro tuto část sběru dat jsem vědomě zvolila informačně nejméně výtěžnou metodu, totiž dotazník s otevřenými otázkami zasílaný elektronickou poštou. Metodu jsem volila z hlediska času, náročnosti a předpokládaného přínosu. Ze začátku mě překvapovalo, že pověstná malá návratnost dotazníků je tak absolutní. Nicméně, postupně se nade mnou některé organizace slitovaly a odpovědi zaslaly. Malou návratnost dotazníků nehodnotím pro výsledky výzkumu jako zvláště zásadní, neboť jsem během studia závěrečných zpráv a jiných textů oslovených humanitárních organizací odpovědi na své otázky nacházela a jak se mi dotazníky vracely, zjišťovala jsem velkou souvztažnost s tím, co se dá zjistit ze zveřejněných

textů. Výpovědi v dotaznících jsou však samozřejmě jaksí živější. Oslovila jsem těchto 9 humanitárních organizací:

- **ADRA**, kde mi na otázky laskavě odpovídal pan František Tomanec.
- **Nehemia**, kde jsem komunikovala s panem Václavem Bednářem a dozvěděla se, že Nehemia se soustřeďuje na humanitární pomoc na střední a východní Ukrajinu a domnívá se, že na Zakarpatí je dost jiných humanitárních projektů.
- **Pomoc těšínského Slezska**, odkud mi odpovědi na dotazník zaslal pan Lumír Svoboda.
- **Diakonie Církve bratrské**, dotazníky vyplnili panové Jaroslav Rajca a Petr Kučera.
- spolek **Bodaj**, odkud jsem nedostala odpověď.
- **Pomoc bez hranic**, kde jsem si psala s panem Janem Lauterbachem, nicméně odpovědi na dotazník nezískala.
- **Diecézní charita Třebíč**, kde mě paní Marie Paločková odkázala na:
- **Ostravsko-opavská diecéze**, kde jsem zůstala bez odpovědi.

Cílem bylo dozvědět se o názorech těchto organizací na to, co jsou na Zakarpatí hlavní problémy a jaká specifika má humanitární pomoc do této oblasti. Jaký měl jejich projekt vývoj, jak začal a jakými změnami prošel a proč; jaké vidí před sebou překážky a otevřené možnosti. Z odpovědí vyvozují „modelový“ projekt rozvojové spolupráce se Zakarpatím. Dotazník naleznete v příloze.

3.2.3 Metoda sběru dat

Pro dotazování v terénu jsem zvolila „**rozhovor pomocí návodu**“. „Tento rozhovor je ze strany tazatele volně usměřován podle připraveného návodu. Návod k rozhovoru představuje seznam otázek nebo témat, které je nutné v rámci interview probrat. Tento návod má zajistit, že se skutečně proberou všechna pro tazatele zajímavá témata. Tazatel má volnost, jakým způsobem a v jakém pořadí získá informace, které osvětlí daný problém. Tazateli zůstává volnost přizpůsobovat formulace otázek a jejich pořadí podle situace.“ (Hendl, 2005: 174). Na tento typ dotazování mě upozornily zkušenosti získané díky předvýzkumu. Je rovněž výhodný pro porovnávání jednotlivých rozhovorů na základě stejné struktury témat.

Zde jsou otázky pro první dvě skupiny respondentů:

1)

- Jak, čím, z čeho tu lidé žijí?
- Čeho se jim nedostává? Jaké jsou největší problémy a) mladých lidí, b) rodin, c) důchodců?
- Jaké humanitární projekty směřují do vaší oblasti?
- Co by měla vědět organizace, která tu chce humanitárně působit?
- Jakou pomoc ze svých zkušeností hodnotíte jako dobrou a proč? Co se osvědčilo?
- Jaké možnosti další spolupráce vidíte před sebou?
- Jsou také nějaké překážky?
- Zhodnoťte klady a zápory projektu Diakonie.

2)

- Jak byste popsal/a svou sociální situaci?
- Co děláte? Jakou máte rodinu?
- Kde jste se narodil/a?
- Jak jste přišla sem? Kdy? Co vás sem přivedlo?
- Jak se vám tu žije?
- → Dobře: Jaké máte představy o své budoucnosti? Co je potřeba, aby se mohly naplnit?
- → Špatně: Co jsou hlavní problémy, se kterými se potýkáte? Co za nimi stojí?
- Co je pro vás největší pomoc?
- Setkáváte se také s institucionální pomocí? Domácí? Zahraniční? Jak často? Jak vypadá?
- Co vám přináší?
- (Setkal/a jste se s projektem Diakonie „Vánoční radost pro Ukrajinu“? Zhodnoťte prosím jeho klady a zápory.)

Takto vypadal návod pro mě, forma otázek musela být samozřejmě přizpůsobena chápání, vzdělání a někdy i důvěře a času dotazovaných.

Rozhovor probíhal vždy pouze s respondentem, „mezi šesti očima“ za přítomnosti překladatelky Marie Ondřejové. Ve čtyřech případech to nebylo možné a byly přítomny ještě jiné osoby. Mimo dvou rozhovorů se všechny odehrávaly v domácnosti respondenta. Na začátku rozhovoru jsem se dotazovanému představila, sdělila mu, že sbírám data pro diplomovou práci a že položím pár otázek, na které prosím, aby odpověděl/a, může však odpověď odmítnout. Se získanými informacemi jsem slíbila zacházet anonymně. Dále jsem respondenty požádala, zda by mohl být rozhovor nahráván, nikdo neodmítl ani neměl výrazně nic proti.

Pro praktické vedení rozhovorů v pro mě cizích podmínkách a jazyce mě zaujala **metodika výzkumu FEMAGE** - Needs for Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies, navržená německým Federálním institutem pro výzkum populace (Federal Institute for Population Research), který probíhal v ČR, Slovensku, Rakousku, Německu, Polsku, Finsku, Estonsku a Maďarsku v rámci šestého rámcového programu Evropské komise.⁴¹ S výzkumem mě seznámila paní Kateřina Dvořáková z Fakulty sociálních studií Masarykovy university, jež byla jedním z realizátorů výzkumu v ČR.

Metodika výzkumu FEMAGE doporučuje vybírat respondenty metodou sněhové koule a, jak už jsem zmínila, vést rozhovory o samotě a v domácím prostředí respondenta. Jedná se o biografické rozhovory, v ČR to byly rozhovory především s ukrajinskými imigrantkami. Na základě metodiky výzkumu FEMAGE jsem nejprve pokládala „**otvírací otázku**“, která by nechala respondenta mluvit tak, jak otázce porozumí a jak uchopí odpověď, co bude chtít sdělit, co mu/jí bude připadat jako odpověď důležité. Snažila jsem se vyzývat respondenty k příběhu a sledovat „své“ výzkumné otázky jako procesy v životě respondenta. Obávala jsem se své nezkoušenosti, proto jsem chtěla klást co nejméně otázek a spíše povzbuzovat respondenty k otevření se, např. slovy: „Začněte, kde chcete. Povězte, co vy myslíte, že je důležité. Zmínila jste se o nemoci své matky, mohla byste k tomu říci něco víc?“ Rozmýšlela jsem, zda respondenta vrátet k mnou sledovanému záměru, pokud otázku pochopil/a jinak. V rozhovorech s příjemci humanitární pomoci (2) jsem to většinou nedělala.

Rozhovory přepisovala a překládala ve volných chvílích ještě na Ukrajině Marie Ondřejová, sociální pracovnice, která strávila jeden rok službou v dětském domově na Dnětropolitovsku. Šest kratších rozhovorů jsem po návratu přepisovala a překládala já.

U biografických rozhovorů s příjemci humanitární pomoci jsem se při rozboru potýkala s tím, že se mi respondenti „topili“ ve sledovaných tématech a výzkumné

⁴¹ <<http://www.bib-demographie.de/femage/organization.htm>>

otázky se ztrácely v zákrutech životů dotazovaných. Proto jsem nejprve z jejich vyprávění sestavila **osnovu jejich životního příběhu**, jak ji můžete najít v medailonu respondentů.

3.2.4 Předvýzkum

Za myšlenku předvýzkumu vděčím paní Kateřině Jančaříkové. Rozhovor „na nečisto“ jsem vedla 27.7. 2007 s obyvatelkou domu spravovaného občanským sdružením Naděje v České Třebové. Českotřebovská pobočka Naděje poskytuje „správcovské a sociální služby v domě pro méně přizpůsobivé občany“. Rozhodla jsem se tu udělat rozhovor podle scénáře připravovaného na Ukrajinu, abych si zažila, jak to jde mluvit s neznámými lidmi o jejich životech, abych si ověřila, že je mým otázkám rozumět a jaké asi na ně budu dostávat odpovědi. O vybrání respondenta, který by měl čas a ochotu jsem poprosila pracovníka Naděje, jenž byl právě ve službě. Mluvila jsem s jednou asi 35ti letou paní okolo půl hodiny. Hovořily jsme spolu v kanceláři správce, který chvílemi odcházel z kanceláře za svými povinnostmi, chvílemi seděl poblíž za počítačem.

Předvýzkum mi ukázal, že je potřeba, abychom byli při rozhovoru s respondentem sami a nebyli přítomni žádní rodinní příslušníci, nadřízení apod., jinak prudce klesá otevřenost a soustředěnost rozhovoru. Dále jsem si vyzkoušela, že bude dobré se u každé z otázek zdržet, rozvést je na jednotlivé části a podle nich se pak respondenta ptát a jimi ho pobízet k vyprávění příběhu.

Ze spíše neformálního rozhovoru s pracovníkem Naděje vyplynulo, že obyvatelé tohoto domu rovněž dostávají humanitární balíčky, především se jedná o dodávky z potravinové banky. Balíčky jsou rozdělovány především dětem podle chování nebo podle pomoci s udržováním domu, jinak by se prý rozmohla závist. Nicméně z toho, že příjemci těchto humanitárních balíčků se po nich neptají a nežádají je, lze odvodit, že nejsou nějakou výraznou pomocí, která by zásadně měnila jejich životy. I tento rozhovor mi pootevřel možná témata v rozhovorech ukrajinských.

3.2.5 Metoda pro analýzu

Mým původním záměrem, jak jsem i uvedla v projektu diplomové práce, bylo použít pro rozbor dat metodu zakotvené teorie. Tato metoda mi však po návratu z Ukrajiny vzhledem k povaze rozhovorů, které snad z jazykových důvodů nebyly tak hloubkové a hutné, jak by asi byly v češtině, připadala nadměrně složitá. V konzultaci s paní Terezou Pospíšilovou jsme usoudily, že vybudování „zakotvené teorie“ by více stálo než dalo. Proto jsme se rozhodly, že využijeme postupy analýzy a syntézy, které jsou v „zakotvené teorii“ také obsaženy a které samy o sobě poskytují relevantní data,

nicméně nebudou ústit ve vytvoření „zakotvené teorie“. „Během analýzy rozdělujeme celek na menší komponenty, popisujeme je a zkoumáme, jaké jsou mezi nimi vztahy. Během syntézy skládáme části zpět do celku a popisujeme principy, kterými se celek řídí.“ (Hendl 2005: 35). Analýze odpovídá vytváření kódů a kategorizace. O syntézu se pokusím v Závěru.

Kodování a kategorizaci rozhovorů jsem tedy zachovala: „Kódování je proces rozebírání, prozkoumávání, porovnávání, konceptualizace a kategorizace údajů“ (Strauss, Corbine, 1999: 42). „To se činí v duchu kódovacího paradigmatu, které zahrnuje **podmiňující vlivy, kontext, strategie jednání, interakce a následky**.“ (Strauss, Corbine, 1999: 70). Jak píše Milles a Huberman, „Když nevím, co je důležité, pak je důležité všechno. Shromažďování a rozbor dat je a vždy musí být selektivní proces.“ (Miles, Huberman 1994: 55). Nechala jsem se vést výzkumnými otázkami a soustředila jsem se především na zachycení názoru respondentů, hodnocení, byť i v textu ukrytém za fakty.

Analyzovala jsem zvlášť první a druhou skupinu respondentů. Nejprve jsem rozhovory několikrát dokola přečetla a u skupiny respondentů „příjemci humanitární pomoci“ jsem vypsala biografickou osnovu. Podle výzkumných otázek jsem si v rozhovorech označila problémy, jak se o nich tázání zmiňovali. Tak vznikly první (otevřené) „kódy“. Pozornost jsem věnovala tomu, jak respondenti interpretují svůj stav a životní situace, čemu přiřkládají význam, jak se staví k různým problémům, popisovaným událostem a jak je řeší. Snažila jsem se pojmenovat předběžné skupiny jevů, kódů, a seskupovat je do kategorií, které by je vyjadřovaly. Ke kódům v jednotlivých kategoriích jsem si poznamenávala i kontext jevů, tak jak byl v jednotlivých příbězích respondentů.

Setkáváním se s jevy v textu a porovnáváním jich se vcelku „samo od sebe“ vynořilo následujících **třináct kategorií pro skupinu respondentů „ukrajinští distributoři humanitární pomoci“ i „ukrajinští příjemci vánočních balíčků“**:

- **Zahraniční humanitární pomoc (kromě české)** – zahrnuje vyprávění respondentů o zahraniční humanitární pomoci, jejím fungování, formě, hodnocení, zkušenostech s ní, častotě.
- **Vzájemná pomoc** – objevila se jako nečekaná, nicméně velmi obsažná kategorie, která vypovídá o místním řešení situací nouze, vzájemné starosti a vztazích ve společenství.
- **Kdo jsou potřební** – kategorie shrnující názory respondentů na to, jaké skupiny obyvatel především potřebují podporu.

Nyní následují tři kategorie hovořící o tom, s čím se potýkají tři společenské skupiny: Kategorie jsem zjednodušeně nazvala „problémy“, ale záměrem je soustředit se také na to, jak tyto skupiny žijí a o co usilují:

- **Problémy starých**
- **Problémy rodin**
- **Problémy mladých**
- **Zjišťování potřeb** – jak respondent a jeho církevní společenství zjišťuje nouzi a potřeby okolí a jak je může zjišťovat zahraniční organizace. Do této kategorie jsem přidala i původní kategorii Zpětná vazba, neboť se ukázalo, že zpětná vazba bývá často spojena se zjišťováním dalších potřeb, a tak může pomoc pokračovat.
- **Konkrétní potřeby** – v rozhovorech se objevily i přímo řečené aktuální potřeby jednotlivých společenství i jedinců.
- **Příjmy** – kategorie o tom, z čeho a za co lidé žijí.
- **Společnost** – kategorie vypovídající o obecnějších jevech a vývoji ve společnosti. Do této kategorie byla přidružena i kategorie „Správa země“ zaměřující se na vedení státu, hodnocení politické situace a úřední správy.
- **Česká humanitární pomoc** – jak v místě funguje, co přináší, hodnocení.
- **Překážky, problémy humanitární pomoci** – záporné hodnocení rozvojových projektů, překážky jejich rozvoje.
- **Návrhy** – a konečně do této kategorie jsem shrnula přemýšlení respondentů o možném vývoji rozvojové spolupráce a o tom, co by mohlo pomoci naplnit jejich potřeby.

V rozhovorech s příjemci humanitární pomoci by mohly podle výzkumných otázek vyvstat i kategorie týkající se **rodinného života, životního standartu** či **plánů do budoucnosti**. Jeví se mi však spíše jako kontext ostatních kategorií společných s druhou skupinou respondentů, proto jsem z nich složila medailony respondentů a v kapitole Kategorie je nerozebírám. Dále jsou v rozhovorech výpovědi, které jsem slučovala do kategorie **Postoj**. Myslím, že jsou opět spíše kontextem a zahrnuje jsem je do kategorie Společnost.

V další kroku jsem porovnáváním kategorií nalézala mezi nimi vztahy, které jsem vždy znovu ověřovala v původním textu rozhovorů. Do **centrální pozice** jsem vzhledem k cíli výzkumu postavila kategorii Návrhy. Velmi významnou především svou hutností a podrobností se samozřejmě už z podstaty zaměření rozhovorů jeví i kategorie Česká humanitární pomoc. V nečekaně silné míře a významu se také objevuje kategorie Vzájemná pomoc.

3.3 Humanitární projekty českých NNO a církví na Zakarpátí

Představení jednotlivých humanitárních organizací pracujících na Podkarpatské Rusi.

3.3.1 ADRA - Adventist Development and Relief Agency

(Adventistická agentura pro pomoc a rozvoj) byla založena v USA v roce 1956. Dnes má zastoupení ve 125 státech světa. V České republice působí od roku 1992.⁴² Zabývá se jak humanitární pomocí, tak rozvojovou spoluprací - projekty ADRA můžeme rozdělit na dva základní typy:

1. Humanitární

Soustřeďující se na okamžitou, krátkodobou pomoc, jejímž cílem je zajistit lidem základní životní potřeby (jídlo, pití, přístřeší apod.). Jsou bezprostřední, co nejrychlejší reakcí na určitou nepříznivou situaci (přírodní katastrofu, sociální krizi, válečný konflikt apod.) např. na Srí Lance, v Libanonu, Indii. Často na ně navazují projekty dlouhodobé, rozvojové.

2. Rozvojové

Dlouhodobé projekty, jejichž cílem je, podle stanov ADRA „zajistit trvale udržitelný rozvoj mimo jiné formou podpory vzdělání či podnikání, zaměstnanosti, zajištění zdravotní a sociální péče atd.“⁴³ Tyto projekty probíhají např. v Keni, Srbsku, Mongolsku, Bosně a Hercegovině či Vietnamu. Od roku 1996 v některých z těchto zemích ADRA provozovala např. tzv. Mobident, pojízdnou zubní ambulanci. Tato ambulance poskytuje bezplatnou základní stomatologickou péči sociálně slabým skupinám obyvatel.

⁴²Informace čerpám z internetových stránek ADRA: <<http://www.adra.cz/adra/cz/>>.

⁴³Dostupné z: <<http://www.adra.cz/adra/cz/kdo-jsme/stanovy-obcanskeho-sdruzeni-adra/>>; stav z 12.1.2008.

V České republice vede ADRA vzdělávací programy Projekt není problém (určen pracovníkům neziskových organizací) a PRVák, jehož cílem je zvýšit povědomí dětí a mládeže o rozvojových zemích a rozvojové spolupráci. ADRA spravuje rovněž několik dobrovolnických center, dva azylové domy, psychosociální intervenční tým a každoročně uděluje cenu Michala Velíška lidem, kteří nezištně poskytují pomoc druhým. ADRA se v ČR každoročně podílí na informační kampani Česko proti chudobě, jejímž cílem je upozornit veřejnost i státní správu na problémy globální chudoby.

Humanitární pomoci na Ukrajinu se věnuje **dobrovolnické centrum ADRA Valašské Meziříčí**, pod vedením **Františka Tomance**. Při srovnání humanitární práce ADRA v jiných zemích a na Zakarpatí, F. Tomanec v dotazníku uvedl, že nejde o humanitární pomoc po krizových situacích a následnou rozvojovou spolupráci, nýbrž „práce na Zakarpatsku (se) zaměřuje hlavně na využití dobrovolníků při opravách a zvelebování budov sloužících dětem.“ Kontakty s Ukrajinou navázala ADRA díky spolupráci s organizací Pomoc Těšínského Slezska, se kterou připravovala dodávky humanitárních balíků. Dobrovolnické centrum směřuje od roku 2005 na Zakarpatí projekt „**Úsměv pro Ukrajinu**“, v rámci kterého pořádá humanitární sbírky a pomáhá škole v Rodnikově Hutě. Podhorská obec Rodnikova Huta, leží ve Svaljaské oblasti. „Stávající škola pro 35 dětí dostává ročně na údržbu 40USD. Není proto divu, že budova je silně zanedbaná, bez údržby prakticky dvacet let. Provádíme zde malby, nátěry, měníme podlahové krytiny, do přilehlé mateřské školy budeme kupovat povlečení pro děti, chceme českým nádobím vybavit školní kuchyň, jakož i potřebné místní obyvatele obdarovat novými botami apod.“, popsál projekt F. Tomanec.⁴⁴

Spolupracují se zdejší křesťanským společenstvím baptistů, které poskytuje v rámci svých možností finanční prostředky na opravy budov kojeneckému ústavu v okresním městě Svaljava, především ale organizuje pravidelné ozdravné pobyty pro děti z černobylské a kyjevské oblasti. Někdejší, Čechy postavená škola z roku 1928 v Rodnikově Hutě slouží jako jejich ubytovna. (F. Tomanec v dotazníku: „Důvodem (zaměření se na tuto obec) byly ... také výrazné historické vazby na někdejší Československo.“) Brigádníci-dobrovolníci sem jezdívají v létě většinou na 2 týdny a pomáhají s pracemi na budově. Polovinu nákladů na dobrovolníky a materiál hradí ADRA, druhou Slezská Diakonie, která se v pomoci ozdravně rovněž angažuje. Jedním z požadavků české strany je zapojení ukrajinských dobrovolníků do zmíněného projektu. Snaží se také zprostředkovat ozdravně spolupráci s obdobným zařízením ve Valašském Meziříčí. ADRA chce též kontaktovat svou rumunskou větev, aby mohli v příhraničních obcích spolupracovat také s dobrovolníky z Rumunska.

Z postupů, které se neosvědčily a záporných zkušeností jmenoval František Tomanec v dotazníku: „Příliš se neosvědčila snaha o zapojení místních dobrovolníků.

⁴⁴www.dcvn.cz/archiv/ukrajina-listopad07.htm; stav z 12.1.2008.

Dobrovolnictví, jak je známe u nás či na Západě, je na Ukrajině zatím pojmem bezobsažným. Práce se tu, z pochopitelných důvodů, spojuje s výdělkem. Naše snaha o zapojení místních mladých lidí proto až na výjimky vycházela naprázdno. To, že tady přijel někdo z Česka pracovat zadarmo, prostě nechápali. Domorodci ale byli velice vděční a neobyčejně pohostinní. „Problém nastal „... také s neskutečnou nespolehlivostí domorodých prodejců. Například střešní krytina, kterou výrobce slíbil dodat ještě před příjezdem dobrovolníků, přišla, navzdory nekonečným urgencím, až v podvečer předposledního dne brigády.“⁴⁵

Ve spolupráci s TJ Sokol Valašské Meziříčí Dobrovolnické centrum ADRA vyhlašuje humanitární sbírky především školních a sportovních potřeb pro sociálně slabé rodiny s dětmi žijící na Zakarpatské Ukrajině. Oznámení o sbírce dávají na úřední desku města Valašské Meziříčí. F. Tomanec v tiskové zprávě:⁴⁶ „(Lidé tu) trpí extrémním nedostatkem pracovních příležitostí. Pořízení školních pomůcek je proto pro některé rodiny nepředstavitelným zatížením. ... O oblečení, zejména pro dospělé a teenagery však v současné době není zájem. Obsahem balíčku rovněž nesmí být jakékoliv potraviny, ani sladkosti.“ Do sbírky přispívají jak jednotlivci, tak zejména školní třídy. Začátkem července bývají balíky dopraveny do Svaljavské oblasti a za pomoci českých dobrovolníků rozváženy rodinám. Rozdávání balíčků se děje ve spolupráci s pastorem místní baptistické církve a správcem ozdravovny Ivanem Hnatkovičem, který je vlastníkem licence na realizaci dobročinných aktivit: „Humanitární dary dostávají pouze sociálně ohrožené rodiny, sirotci, případně lidé, které postihla nečekaná katastrofa. V případě zásilky materiální pomoci dostáváme od sociálního úřadu soupis nejpotřebnějších lidí a pouze mezi ně ji můžeme rozdělit.“⁴⁷

Na podzim se koná roční završení projektu Úsměv pro Ukrajinu. Několik dobrovolníků z ADRA do Rodnikovy Hutky jede a prověřují kvalitu odvedených prací při opravách ZŠ a MŠ a ozdravovny pro znevýhodněné děti. Věnují se také dalšímu mapování potřeb ZŠ a MŠ. Součástí mise bylo v roce 2007 rovněž předání nedostupného léku mladé ženě trpící roztroušenou sklerózou.

Novým prvkem projektu Úsměv pro Ukrajinu bylo v roce 2007 zřízení stanového tábora, který v údolí Rodnikovka postavili valašskomeziříčtí Sokolové. Sloužil na dva týdny ukrajinským, ale i českým dětem.

Zajímavé je podívat se na „metodiky humanitárních cest“ ADRA popsanou na jejích webových stránkách: „Většinou ADRA ČR kontaktuje pobočku Adry v přijí-

⁴⁵Ukrajina, Rumunsko, cestovní zpráva z přípravné a monitorovací mise. Dostupné z: <<http://www.dcvn.cz/archiv/usmev-pro-ukrajinu.htm>>; stav z: 8.12. 2007.

⁴⁶citováno z: <<http://www.dcvn.cz/archiv/human-sbirka-ua07.htm>>; stav z 12.1.2008.

⁴⁷Ivan Hnatkovič, citováno z: <<http://www.dcvn.cz/archiv/ukrajina-listopad07.htm>>; stav z 12.1.2008.

mající zemi, tato místní pobočka monitoruje potřeby obyvatelstva a vytvoří seznam věcí, které jsou právě nejvíce zapotřebí.“ ADRA ČR pak podle požadavků sežene zboží, vystaví proforma fakturu a předá ji spediční firmě, která jí zdarma připravuje potřebné doklady, jichž je mnoho. Jsou to různá „prohlášení o shodě“, „certifikát o původu zboží“ apod. Velmi kladně ADRA hodnotí skutečnost, že náklad vždy převezme místní ADRA, která ho pak rozdělí potřebným, o nichž ví. Díky tomu je pomoc adresná (např. v roce 2004 vozili do Moldávie naslouchátka pro neslyšící podle jejich dodaných audiogramů). Zároveň se snaží při převozu pomoci do přijímajících zemí mapovat jejich potřeby a dle toho plánovat další humanitární cestu.

František Tomanec v dotazníku zdůraznil roli stálého kontaktu a spolehlivosti „implementačního partnera“, tedy organizace či jednotlivců, kteří přijímají a distribuují humanitární pomoc na ukrajinské straně. Neboť oni dávají podklady k výběru příjemců pomoci a mapují jejich potřeby.

Za hlavní problémy cílové skupiny, tedy především dětí na Zakarpatí označil: „Omezená možnost sportovního a kulturního vyžití, dlouhodobá nepřítomnost otce v rodině, finanční nestabilita rodin.“

3.3.2 Nadační fond na pomoc postiženým dětem

Nepodařilo se mi navázat kontakt ani s Nadačním fondem ani se sdružením Bodaj, proto zde mohu uvést pouze informace přístupné na webových stránkách obou organizací, kam tímto odkazuji.

Nadační fond na pomoc postiženým dětem založila v r. 1998 skupina studentů, kteří již několik let jezdili pomáhat do Dětského domova pro mentálně postižené děti ve Vilšanech na Zakarpatské Ukrajině. Popudem ke zřízení fondu bylo, že členové skupiny strávili část prázdnin krmením, přebalováním, koupáním a hraním si s dětmi a „snažili se jim tím rozsvítit světélko v temnotě“⁴⁸. Protože si ale uvědomovali, že takováto jednorázová ač prospěšná pomoc situaci neřeší, založili nadační fond. Hlavním důvodem, proč vybrali toto zařízení, byla osobní zkušenost z pobytů a také zájem vedení ústavu na zlepšení životních podmínek dětí.

Nadační fond organizoval v různých městech ČR výstavy fotografií, sbírku šatstva a hraček a veřejnou sbírku peněz. Tyto peníze byly použity převážně na různé opravy a vybavení budovy ústavu. Nadační fond také připravil stáž pro dvě pracovnice ústavu v podobných zařízeních v ČR. Zpět na Ukrajinu s vychovatelkami odjela skupina českých studentů, kteří jim jeli pomoci se zavedením nově poznávaných metod práce s dětmi. Ve spolupráci s humanitární organizací ADRA, která Nadačnímu

⁴⁸Citováno z: <<http://ukrajinske-deti.ecn.cz/frame.html>>; stav z 1.12. 2008

fondy pomohla s transportem, doručili ze sponzorských darů do Vilšan pomůcky pro práci s dětmi. Po pěti letech existence ukončil Nadační fond činnost.

3.3.3 Bodaj

Občanské sdružení „BODAJ – na pomoc postiženým dětem ve Střední a Východní Evropě“ založila v r. 2001 tatáž skupina studentů, kteří působili v Nadačním fondu na pomoc postiženým dětem. „*Bodaj*“ znamená ukrajinsky „kéž by“.

Členové sdružení Bodaj se do Vilšan vydávají o letních prázdninách na tři týdny s dobrovolníky, studenty Jaboku a ETF. Jejich činnost se v dětském domově zaměřuje na volnočasové aktivity, arteterapii, individuální práci s dětmi a pomoc personálu po zdravotní a hygienické stránce.

Obrázky, které za pobytu s dětmi namalují jsou předmětem aukcí na výstavách a benefičních akcích pořádaných v České republice. V létě 2006 ve Vilšanech zorganizovali týdenní hudební workshop, jehož se účastnili členové dětského ukrajinského hudebního souboru Huculyk a The Tap Tap z Jedličkova ústavu. Vyvrcholením spolupráce a hudebního úsilí dětí bylo společné vystoupení na festivalu v Koločavě. Z tohoto festivalu vydalo sdružení i hudební album.

3.3.4 Česká katolická charita

Česká katolická charita jako taková má na Ukrajině několik projektů zaměřených na děti a mládež ze sociálně slabých či nefungujících rodin, sirotky a odložené děti. Nebudu se jim tu ale věnovat, protože se soustřeďují především kolem Lvova, kde jsou problémy společnosti jiné než na Zakarpatí. Jako příklad těchto problémů i projektů, které se snaží být podanou rukou ponechávám kapitolu o humanitárních projektech Nadačního fondu Nehemia.

Diecézní charita ostravsko-opavská, Diecézní charita Brno a oblastní pobočky Třebíč a Znojmo

Diecézní charita se soustřeďuje více než na humanitární pomocna práci rozvojovou, jejíž filozofii podrobně popisuje na svých internetových stránkách <www.dcchbrno.caritas.cz>, dále čerpám ze „Zprávy o činnosti za období červenec 2005-prosinec 2006“ Střediska humanitární pomoci diecézní charity ostravsko-opavské.

Oddělení humanitární a rozvojové pomoci Sekretariátu Charity ČR pracuje od roku 2000. Za smysl rozvojové práce označuje pomoc lidem, aby se postavili na vlastní nohy. Jednou z podob rozvojové spolupráce Diecézní charity je proto finanční podpora drobných začínajících podnikatelů v Gruzii a Moldávii. Na Zakarpatí se Diecézní charita soustřeďuje na podporu vzniku a práce nevládních organizací a

občanských sdružení, které poskytují sociální služby jako jsou domovy na půli cesty a pečovatelské služby. Za velmi významnou považuje také podporu školství a vdělávání.

Posláním charity je „... nabízet materiální pomoc, potřebné zázemí a především vědomí toho, že člověk není v obtížné situaci sám.“ Což i darující stranu „učí zodpovědnosti, plnosti a nedovolí, abychom zůstali lhotejnými.“⁴⁹

O projekty na Ukrajině pečuje Diecézní charita Brno, oblastní charita Třebíč a oblastní charita (OCH) Znojmo.

Oblastní charita Třebíč vede na Zakarpatí projekt Důstojný život.⁵⁰ Od roku 2003 působí v Tjačivském okrese **farní pečovatelská služba**, která pomáhá starým a zdravotně postiženým lidem. Jedná se vlastně o adopci na dálku. Občané ČR si mohou vybrat konkrétního potřebného, kterému chtějí pomáhat. Požadovaná částka je 2400 Kč ročně. Jejich finanční dar mu pak kryje náklady na zdravotní péči a základní životní potřeby, ale také se automaticky stává klientem farní pečovatelské služby. Pro zatím 10 nejpotřebnějších vybudovala charita Domov pokojného stáří v Usť Čorné. Sem přijíždějí na netradiční praxe studenti Vyšší odborné školy sociální z Olomouce, která je napojena na katolickou charitu.

Garantem služby je slovenský misionář, řeckokatolický kněz, **Peter Krenický**, působící v Tjačivské oblasti od r. 1993. On a jeho spolupracovníci vybírají potřebné, vedou jejich evidenci a předávají informace do ČR. Snahou charity je, aby byl dárce se „svým adoptovaným“ v kontaktu. Dostane jeho fotografii a dotazník s konkrétními informacemi o prostředí, ve kterém potřebný žije. Každoročně pak obdrží zprávu o tom, jak pomoc probíhá a může svého obdarovaného partnera navštívit.

Oblastní charita Znojmo spolupracuje od r. 1999 na Ukrajině sřádovými sestrami františkánkami, které ve Velkém Berezném zřídily Dětský domov pro deset dětí.⁵¹ Při registraci domova musely slíbit, že nebudou požadovat od státu finance na provoz. Inspirovány chráněnými dílnami Oblastní charity Znojmo, požádaly o pomoc se zřízením dílny na výrobu svíček, kde by se děti z DD mohly učit pracovními návykům a dovednostem. Oblastní charita nejprve zřídila pro DD pomoc formou **adopce na dálku**. Zakoupení a vybavení **dílny na výrobu svíček** bylo placeno z výtěžku tříkrálové sbírky. Od té doby je z těchto zdrojů dílna zásobena parafínem. Byl otevřen ještě jeden DD, Domov Královny pokoje, pro sedm dětí, které byly také

⁴⁹ „Kdo jsme“; dostupné z: <<http://www.charita.cz/article.asp?nArticleID=839&nDepartmentID=399&nLanguageID=1>>; stav z 15.1. 2008.

⁵⁰ Zakarpatská Ukrajina – projekt Důstojný život, popis a cíle humanitárního projektu Oblastní charity Třebíč. Elektronický dokument dostupný z: <www.trebic.info/sps/index_charita.php>; stav z 5. 1. 2008.

⁵¹ Adopce na dálku, popis humanitárního projektu Oblastní charity Znojmo. Elektronický dokument dostupný z: <<http://www.znojmo.caritas.cz/03dalsicinnost/adopce.php>>; stav z 5. 1. 2008.

„adoptovány“. Po „oranžové revoluci“ se postoj státu k dětským domovům rodinného typu významně změnil. Stát začal přispívat na každé dítě „poměrně dobrou částkou“. Většina adoptivních rodičů tedy přesunula svou podporu do Domu na půli cesty. Ten otevřela OCH Znojmo v Užhorodě. Jsou zde na přechodnou dobu ubytováni 3 mladí lidé, kteří přišli z dětských domovů ve Velkém Berezném.

OCH Znojmo také uspořádala motivační cestu ředitelů Oblastních charit Brněnské diecéze na Ukrajinu. Navštívili zařízení sester františkánek a s místním biskupem hovořili o potřebách jeho diecéze. Děti z DD byly také pozvány na desetidenní pobyt do Znojma, kde se mohly setkat se svými adoptivními rodiči. Dvě děti byly na týdenní stáži v Chráněných dílnách ve Znojmě, kde se učili nové věci pro výrobu svíček. OCH Znojmo nabízí pomoc se zřízením podobného zařízení, při vybavení dílen a zaškolení zaměstnanců i dalším institucím na Zakarpatí.

Ostravsko-opavská diecézní charita (dále jen DCHOO) vede na Zakarpatí rozsáhlé projekty a v ČR Středisko humanitární pomoci Ukrajinu.

V roce 2002 zahájila DCHOO projekt **Adopce na Dálku** pro děti ze Zakarpatské Ukrajiny. Projekt je „zaměřený na trvalou pomoc dětem na Ukrajině, kterým jejich rodiče či zákonní zástupci nemohou poskytnout ani základní péči. Za finanční příspěvek adoptivního rodiče bude o dítě postaráno bez toho, aniž by muselo opustit své zázemí, kulturu a zvyky. Jedná se o jeden z nejefektivnějších způsobů rozvojové pomoci. Adoptivní rodič ví, jak byly jeho peníze použity. Cílem projektu je, aby adoptované děti byly v budoucnu schopny zabezpečit sebe a svoje rodiny a aby jejich děti nepotřebovaly rozvojovou pomoc.“⁵² Adopce je určena hlavně dětem, které pocházejí z ekonomicky slabých rodin a z dětských domovů nebo dětem se zdravotním postižením a studentům SŠ a VŠ. Požadovaná částka je 6 000 Kč ročně na jedno dítě. Z nichž 65% dostane přímo dítě; 30% jde do společného fondu dětí (z něhož se hradí společné akce, zdravotní péče aj.) a 5% je na režii projektu. Adoptivní rodič má možnost si s dítětem dopisovat nebo jej i navštívit. DCHOO varuje, že „není vhodné, aby dítě jezdilo k adoptivnímu rodiči, protože žije v odlišných podmínkách a návštěva by na něj mohla mít nepříznivý dopad.“⁵³ (Ano, bezesporu je tu vyšší životní standart než na Zakarpatí. Zároveň si ale říkám, že by třeba dítě i zjistilo, že jeho adoptivní rodiče nedávají svůj příspěvek z milionů. Ve smyslu zprávy jedné z adoptivních matek: „Chci se zmínit o návštěvě seniorů a zdravotně postižených ve vesnici Vilchivec. . . . Lidi nás přijali nedůvěřivě. Že prý to není natolik velká pomoc, abychom si dovolili chodit kontrolovat. Vysvětluji jim, že v Česku stojí lidi tahle pomoc odříkání a nejsou to žádní milionáři. A že jsme nepřišli kontrolovat, ale jenom

⁵² „Adopce na dálku, o co se jedná“; dostupné z: <<http://www.dchoo-shp.caritas.cz/ocojde.htm>>, stav z 15.1. 2008.

⁵³tamtéž

navštívit.“).⁵⁴

Pracovníci charity sami dělají vizitační cesty, při kterých zjišťují, jak se dětem daří a zlepšila-li se jejich situace natolik, že je možné zařadit do projektu někoho potřebnějšího. Garantem celého projektu a hlavní spojovací osobou je opět otec P. Krenický. DCHOO nyní dvakrát ročně pořádá cesty adoptivních rodičů za příjemci jejich pomoci. Dopracovala na místo a zpět i dárky a dopisy. Na slovensko-ukrajinských hranicích si DCHOO pronajímala sklad, kam ukládala humanitární zásilky a odkud si je otec Krenický vyzvedával. V roce 2007 však kvůli již neúnosným problémům na hranicích museli dovoz věcí na Zakarpatí pozastavit. Proto DCHOO v poslední době dárčům radí místo daru poslat peníze navíc.

V článku Sponzoruj svého důchodce pro Reflex 30/2005 hovoří jeho autor, Jan Potůček, s pracovníci humanitárního oddělení DCHOO, Martou Porubovou. Podle ní je projekt logickým vyústěním dřívější činnosti charity. „Zakarpatí je jako region charakteristické velkou nezaměstnaností a špatnou dopravní dostupností. Lidé v produktivním věku odjíždějí za prací do zahraničí a nechávají ve vesnicích malé děti a nemohoucí seniory. Systém sociální pomoci je na Ukrajině dost nedokonalý, staří lidé navíc dostávají jen velmi malé důchody, za které si nemohou pořídit ani základní potraviny, natožpak léky. Ve většině případů jsou tito lidé odkázáni jenom na sebe. Jejich děti mají problémy s finančním zajištěním vlastních rodin, zřídkakdy mohou své rodiče finančně podporovat.“⁵⁵ V článku se autor ptá, kdo jsou hlavní přispěvatelé posílající peníze ukrajinským důchodcům. A dochází k zajímavému zjištění, že na české straně jsou to především rovněž důchodci. Mají většinou nějakou pracovní zkušenost se sociální péčí, jsou věřící, ale nehrají pro ně významnou roli jazykové, dějinné nebo osobní vazby s Ukrajinou.

Petr Krenický také v Tjačivě pořádá brigády, kam přijíždějí čeští dobrovolníci, aby pomáhali na stavbách nových kostelů, při pořádání poutí či prostém „dělání dřeva“ pro Domov pokojného stáří. Pět ukrajinských manželských párů se také díky DCHOO mohlo i s dětmi zúčastnit manželského setkání organizovaného biskupským Centrem pro rodinu. DCHOO uvažuje o vzniku takových setkání na Zakarpatí. Ve spolupráci s Rakouskou katolickou charitou pořádala DCHOO v Užhorodě školení o fundraisingu pro ukrajinské nestátní neziskové organizace.

Z posledních tiskových zpráv na webových stránkách DCHOO se dozvídáme, že v lednu 2008 byla na Zakarpatí zaregistrována Oblastní charita Tjačiv. Tato organizace má postupně do své působnosti přebírat humanitární projekty DCHOO na

⁵⁴ „Druhá letošní cesta adoptivních rodičů“; dostupné z: <<http://www.dchoo-shp.caritas.cz/sluzebky.htm#nowhere>>), stav z 15.1.2008.

⁵⁵ „Sponzoruj svého důchodce“; dostupné z: <<http://www.reflex.cz/Clanek20542.html>>, stav z 15.1.2008.

Zakarpátí.

Z vizí a plánů jsem v článcích a výročních zprávách DCHOO objevila zajímavý nápad, že by se 2 české farnosti spojily v podpoře a pomoci jedné ukrajinské.

Velmi kladně se charita ve svých zprávách vyjadřuje vždy o kontaktech na Ukrajině a práci otce Krenického. Vyzdvihuje důležitost oboustranných pravidelných návštěv. Záporně vyznívají vztahy s pravoslavnou církví a problémy na hraničních přechodech.

3.3.5 Člověk v tísní

Informace čerpám z webových stránek společnosti Člověk v tísní.⁵⁶ Obecně prospěšná společnost Člověk v tísní byla založena jako humanitární organizace s cílem pomáhat v krizových oblastech a podporovat dodržování lidských práv ve světě. Její počátky se datují do května 1992, kdy její zakladatelé realizovali první projekty na pomoc lidem v nouzi ještě pod názvem Nadace Lidových novin. V únoru 1994 se změnil název na Nadaci Člověk v tísní při České televizi, v dubnu 1999 pak byla zaregistrována jako obecně prospěšná společnost.

Společnost Člověk v tísní realizuje humanitární pomoc v krizových situacích i dlouhodobé rozvojové projekty, uskutečňuje rozsáhlé projekty také v České republice, např. pomoc při povodních v roce 2002. Prostřednictvím zavádění interkulturního vzdělávání do českého školského systému podporuje toleranci a respekt k menšinám a okrajovým skupinám. Člověk v tísní také spoluprací s českými médii usiluje o zvýšení informovanosti české veřejnosti, proto od roku 1999 pořádá každoročně mezinárodní festival dokumentárních filmů o lidských právech Jeden svět.

Na Ukrajině v současnosti Člověk v tísní humanitární projekty nevede, ale pracuje tam v oblasti „podpora lidských práv“. Od roku 2002 se zde věnuje předávání českých zkušeností z transformace. V roce 2004 se tato snaha vyvinula v projekt zaměřený na zlepšování práce místní samosprávy. Skupiny místních zastupitelů přijíždějí na týdenní pobyt do ČR, kde studují fungování samospráv. Od roku 2005 se Člověk v tísní věnuje také ukrajinským mediím a společně s ukrajinskou nevládní organizací Alians zde vede projekt, který má za účel seznámit novináře z východní Ukrajiny s vývojem české mediální scény. Součástí projektu jsou semináře v Lugaňsku, kterých se účastní čeští mediální odborníci, a studijní cesty ukrajinských novinářů do ČR. Za jeden ze závažných problémů současné Ukrajiny považuje společnost Člověk v tísní nezávislost soudní moci. „Soudci jsou příliš závislí na státu, časté jsou případy korupce, neexistuje funkční soudcovská samospráva.“⁵⁷ Společ-

⁵⁶ <<http://www.clovekvtsni.cz>>

⁵⁷Dostupné z: <<http://www.clovekvtsni.cz/index2.php?parent=116&sid=116&id=155>>.

nost Člověk v tísní proto ve spolupráci s Unií soudců Ukrajiny zorganizovala studijní cestu pro dvě skupiny ukrajinských soudců po všech stupních českých soudů, setkání se zástupci ze Soudcovské unie, Advokátní komory a státními zástupci.

3.3.6 Diakonie Církve bratrské

Spolupráce zakarpatských církevních sborů a české Církve bratrské se neobjevila z ničeho nic, ale má své dějiny a tradici. Na samý úvod před seznámením se s humanitárním projektem Diakonie CB tedy čtenáře zveme k pohledu do historie této spolupráce, jak jej podává dlouholetý organizátor humanitární pomoci pro Podkarpatskou Rus, Stanislav Heczko.

„Jak jsme přišli na Podkarpatskou Rus?“ Název těchto odstavců je názvem článku kazatele Františka Urbánka z roku 1938, jak jej cituje Stanislav Heczko (Heczko 1999: 6). Na těchto stránkách se blíže podíváme na počátky a vývoj působení Církve bratrské na Podkarpatské Rusi. V období první republiky přicházeli na Zakarpatí mezi jinými také čeští kněží a evangelikální kazatelé. Tehdejší kazatel Jednoty českobratrské, pozdější Církve bratrské, František Urbánek „zde hledal možnosti evangelizace. Nejvíce se soustředil na oblasti kolem města Byčkov, kde vznikl sbor, který existuje do dnešních dnů.“ (Heczko 2003: 21) Stanislav Heczko dále cituje z dopisu kazatele Františka Urbánka z roku 1938: „Člen našeho sboru (církevního společenství) na Žižkově byl úředníkem ve větším městě (na Podkarpatské Rusi) pro sociální péči. Viděl zblízka tu bídu dětí. Ve Svaljavě zřídil státní dětský ústav. . . . Byla nám svěřena správa této ozdravovny, pak jsme ji vůbec převzali a ve Svaljavě vybudovali krásný dětský domov pro 40 dětí. Začal jsem tam jezdit a hned jsem cítil: pro tento lid musíme něco udělat. Tak zubožený, neznalý pravdy Boží a ani pořádku a čistoty. Prošel jsem několik obcí dům od domu, abych je poznal, a viděl jsem, že by se dalo učinit mnoho.“ (Heczko 1999: 6-7). Stanislav Heczko dodává: „Tam, kde se za první republiky přihlásilo několik rodin, ve většině vesnic a městeček vznikly postupně sbory, které dokonce postavily v posledních letech své modlitebny. . . . Nyní není na Podkarpatské Rusi ani jeden luterský nebo českobratrský sbor. Zřejmě zde zapůsobilo více faktorů: válka, komunismus a především ta skutečnost, že všichni Češi museli z Podkarpatské Rusi odejít.“ (Heczko 1999: 8, 10). „V důsledku odpojení Podkarpatské Rusi od Československa se vzájemné kontakty na více než padesát let přerušily.“ Zde má S. Heczko na mysli především kontakty oficiální. Přátelství a pomoc si však našly jiné cesty.

stav z 12. 11. 2007.

Nejprve se však zastavme u náboženské situace po zabrání Podkarpatské Rusi Sovětským svazem. Spojené státy přislíbily Stalinovi spolupráci a podporu za podmínky změny postoje státu k církvím. Stalin proto vyzval evangelikální církve, které se spojily do tzv. Svazu evangelikálních křesťanů-baptistů. To církvím umožňovalo existovat, zdaleka však ne svobodně, neboť zároveň si tím Sovětský svaz zajistil nad nimi kontrolu (Heczko 2003: 14): „V roce 1960 došlo mezi evangelikálními křesťany k rozdělení. Bylo způsobeno tzv. instruktivním dopisem, z moskevského ústředí církevním sborům . . . Dopis obsahoval některé pokyny, např. omezení návštěv mladých lidí na bohoslužbách . . . a dokonce souhlas církevního tajemníka s tím, kdo má být pokřtěn a stát se členem církve a kdo ne. Někteří kazatelé tento list ve svém společenství ani nezveřejnili. Nejtragičtější bylo to, že celá řada společenství vyjádřila svůj nesouhlas oddělením od moskevského vedení církve a přešla do ilegality. Od té doby se mluvilo o tzv. neregistrované církvi.“ Rozdělení má dosah i do dnešní doby, kdy mnohá z dříve nelegálních společenství odmítají i dnes vystoupit ze stínu, vést náboženský dialog nebo se veřejněji podílet na životě evangelikálních církví.

Stanislav Heczko je dlouholetým organizátorem humanitární pomoci pro Podkarpatskou Rus, postupně se stal i jistým spojovacím mostem mezi Podkarpatskou Rusí a humanitárními či církevními organizacemi ze Západu. Podnětem k jeho práci byla přátelství a osobní kontakty na Podkarpatské Rusi, ve své knize popisuje začátek svého humanitárního působení takto: „V roce 1965 jsem se ve Varšavě setkal s reemigrantem z Volyně. . . . Ten mi vyprávěl o materiální nouzi věřících, dal mi adresu na snad nejchudšího bratra na Volyni a prosil mě, zda bych se nemohl pokusit jeho rodině nějakým způsobem pomoci. . . . Na poště jsem zjistil, že je možné posílat balíčky, byly právě Vánoce, a tak jsme poslali první dva balíčky. Překvapilo nás, když jsme vzápětí dostali děkovný dopis. . . . Po obdržení dopisu jsme ho pozvali k nám. . . . Z našeho prvního setkání se vyvinulo dlouholeté přátelství. . . . Sám jsem jel poprvé na Volyň koncem dubna 1968. To, co jsem viděl, bylo pro mě rozhodující. Představte si malou dřevěnou chatrč. Jedna místnost bez elektrického proudu, bez tekoucí vody, bez sociálního zařízení, v koutě jedna postel pro rodiče, děti spí na zemi na slámě. Vyšel jsem na zahrádku a plakal.“ (Heczko 2003: 13).

Důležité bylo uvědomit si, jak je možné tamním lidem pomoci; je zjevné, že tehdejší potřeby, i možnosti, byly jiné než dnes: „Hned od začátku svých cest do Sovětského svazu jsem se snažil přivážet s sebou duchovní literaturu, především Bible. Ty zde byly nedostatkovým zbožím. Dokonce se prý za ně platilo dvouměsíčním výdělkem.“ (Heczko 2003: 16). S. Heczko si byl od začátku vědom potřeby mezinárodní spolupráce na poli humanitární práce. Zpočátku to byla především spolupráce mezi jednotlivci, stejně jako byl on sám: „Hned . . . jsme se také snažili o propojení se Západem. Z Vídně k nám jezdila ruský mluvící americká misionářka, která k nám

přivážela nejen šatstvo, ale především literaturu v ruštině. . . . Při zpáteční cestě pak o nás vyvážela materiály o pronásledování křesťanů na Západ, kde byly shromažďovány a zveřejňovány. Tak se stávalo, že na Západě o nás věděli víc než my o sobě navzájem.“ (Heczko 2003: 17). „Docházelo i k tomu, že se v našem bytě setkávali věřící z Východu a ze Západu, pro něž byla naše země jakýmsi mostem.“ (Heczko 2003: str. 20). V 60tých letech nebylo snadné získat informace o humanitárních organizacích v západní Evropě, natož s nimi navázat spolupráci, to bylo možné pouze na neoficiální rovině a tajně: „. . . když se mi koncem šedesátých let dostal do ruky leták z Korntalu, z tehdejšího západního Německa, kde působila křesťanská organizace Licht im Osten, nebylo možné začít s touto organizací oficiálně spolupracovat. Proto jsem jejímu řediteli napsal šifrovaný dopis. . . . Přes naše ruce prošly tuny literatury v různých východoevropských jazycích. . . . Podařilo se nám také získat jednoho pracovníka na dráze, který ve vlaku ze Slovenska do Čopu vozil v lokomotivě bible.“ (Heczko 2003: 18).

Po „sametové revoluci“ se mohla humanitární práce rozběhnout volněji, rychleji a s novými možnostmi. V roce 1990 „jsem byl požádán, abych pomohl doprovázet na Podkarpatskou Rus švýcarskou misií Licht im Osten. Jednalo se o další misijní společnost, i když se stejným názvem, jako misie v Korntalu . . . Ani celníci, ani nikdo z naší posádky neměl zatím žádné zkušenosti s vypravováním kamionů humanitární pomoci. . . . Protože jsem znal společenství v Buštyně, kde bydlí Michail Podgurnyj, poradil jsem, abychom naši první pomoc směřovali tam. . . . Později jsme se rozhodli, že v Buštyně, geografickém centru Podkarpatské Rusi, vybudujeme centrum, ze kterého bude možné humanitární pomoc dále rozšiřovat. . . . Za podpory švýcarské misie byla vybudována skladiště, kanceláře, pokoje pro ubytování hostů a ordinace lékařů, kteří zde v rámci možností bezplatně pomáhají nemocným.“ (Heczko 2003: 22).

Nyní se zaměříme na současný **Humanitární projekt Diakonie**. Informace pocházejí z výročních zpráv uveřejněných na webových stránkách Diakonie CB a z rozhovoru s kazatelem CB, Petrem Kučerou. Humanitární projekt Diakonie má vcelku prostou podobu, myšlenku i provedení. Vznik samostatné Ukrajiny sebou přinesl obnovení kontaktů a možnost návštěv. Tehdejšího ředitele Diakonie, Pavla Průšu, zasáhla bída, kterou viděl u svých přátel na Zakarpatí a rozhodl se pořádat pro tamní sbory vánoční sbírky s myšlenkou na ‘kapičku radosti’. Oslovil proto české sbory CB a domluvil, kdo by mohl mít distribuci na starosti na ukrajinské straně. První takovou kontaktní osobou byl tehdejší kazatel v Kobylevské Poljaně, Valerij Hartovanec.

Členové církevních sborů, pracovníci nedělní školy a rodiny s dětmi byli požádáni, zda by připravili dárek pro ukrajinskou dívku či chlapce. Dárek měl obsahovat hračku, něco z školních potřeb, hygienické potřeby, nějaké oblečení nebo oděvnído-

plňky a vánoční přání. Dávat do balíčků potraviny by působilo potíže při přechodu hranic, proto byly sbory seznámeny s možností, že mohou finančně přispět na nákup různých pamlsků na Ukrajině. Diakonie se také na sbory obracela s prosbou o příspěvek na dopravu dárků na Zakarpatí. Dárky byly poté svázeny do jednoho místa, odkud se nakládaly do kamionu a odvážely v době, kdy na Ukrajině slaví Vánoce, tedy od 6. do konce ledna. Cílem cesty byly vždy sbory v Zakarpatské oblasti, v Rachovském rajonu. Pro projekt se vžil název „**Vánoční radost pro Ukrajinu**“.

První cestu s vánočními dárky podnikl P. Průša v roce 1999. Výprava měla za cíl vzdálenější města Zakarpatí, ale nakonec zůstala v Užhorodě, neboť se dozvěděla, že dál na východ už dárky rozdala švýcarská misie Licht im Osten. Krom rozdávání dárků církevním sborům v Užhorodu a okolí také uspořádali odpoledne pro děti ze sirotčince. Závěrečná humanitární zpráva z roku 2003 se již jeví jako zaběhlá dárečková mise. Výprava již spolupracovala s tzv. *Misíí* a jejím vedoucím Michaiilem Podgurným a navštívila i vzdálenější horské vesnice. Od roku 2005 byla s ukrajinskou stranou domluvena také pomoc v podobě léčiv starým lidem ve sboru ve Velkém Byčkově. Léky ale není možné přes hranice převážet, lidé na ně tedy mohli přispět finančně. Bylo dohodnuto, že o nákup léků přímo na místě se postará sbor ve V. Byčkově na základě lékařských vyšetření nemocných místními lékaři. Vybrané částky byly další roky vždy stejnoměrně rozděleny mezi sbory a osobně předány jejich kazatelům. Na základě uvážení, kdo je na Zakarpatí nejpotřebnější vyzvala Diakonie v r. 2006 k přípravě balíčků na následující leden také pro staré lidi, především vdovy.

Rok 2006 byl pro humanitární projekt Diakonie zřejmě zlomový. Při převozu dárků se stalo několik věcí, které potvrdily myšlenky směřovat projekt jinak a příští rok již balíčky nechystat a nevozit. Jednak na výpravu na hranici nečekalo vyjádření Komise pro humanitární pomoc, které zbavuje humanitární dodávky cla a o které Diakonie včas žádala. Dále byla výprava vedoucím *Misie*, požádána o přesměrování dárků místo do Rachovské do Mukačevské oblasti. Rachovský *rajon* již totiž balíčky dostal ze Švýcarska, ač byla *Misie* v Buštyně o českém záměru několikrát během roku zpravena. Další rozpaky vzbudilo poněkud zbrklé rozdávání dárků, „Diakoni ani nerozlišovali dárky pro starší lidi a dětské dárky.“⁵⁸ Největší otazník otevřelo zjištění, že „část krabic si ponechali v Buštyně, ... zhruba 2/10, tedy více než běžný zlomek za zprostředkování pomoci.“⁵⁹

Ač byl projekt „totálně ztrátový,“ jak mi v dotazníku řekl Petr Kučera, kazatel CB v České Třebové a častý průvodce vánočních dárků na Ukrajinu; „najelo se stovky kilometrů po ČR, dobrovolníci dárky svázeli, plus doprava tam. Diakonii by to položilo, vždy se ale vybralo dost peněz na (jeho) chod.“, mezi lidmi byl oblíbený

⁵⁸Petr Kučera, Pomoc Ukrajině. Výroční zpráva Diakonie Církve bratrské 2006; str. 19.

⁵⁹tamtéž

a „stýská se po něm.“

Petr Kučera a další podnikli na podzim roku 2006 na Zakarpatí ještě jednu cestu, aby hledali jiné způsoby pomoci a mapovali potřeby tamních lidí. Ve Výroční zprávě Diakonie Petr Kučera píše: „Pro další léta je třeba hledat adresnější způsoby pomoci. Do oblasti jezdí množství dalších dárkových pomoci. Ideální by byla přímo družba sbor se sborem, který bude znát konkrétní a skutečné potřeby sboru; nebo družba s určitou oblastí.“

3.3.7 Nehemia

Ač Nadační fond Nehemia (NfN) nepracuje přímo na Zakarpatí, jak mě informoval jeho předseda Václav Bednář, práce této organizace je tak systematická a statečná, že bych považovala za škodu ji zde nepředstavit.

NfN vznikl před 15ti lety jako pobočka německé misijní organizace, která v ČR zaměstnala dva řidiče, kteří kamionem vozili humanitární pomoc do zemí bývalého Sovětského svazu. Takto práce probíhala do roku 1992, kdy se změnila německá zákony a nebylo dále možné zaměstnávat řidiče z východní Evropy. Německá Nehemia tedy ukončila svou činnost, „ale zde zůstala zaregistrována nadace, která pro svou činnost náplň neměla. . . Navázali jsme na kontakty německé Nehemie a dále jsme působili jako humanitární organizace.“⁶⁰

Posláním NfN je jednak motivovat české církve k pomoci církvím a organizacím v jiných zemích, jednak poskytovat jim administrativní a informační servis, zprostředkovávat humanitární a charitativní pomoc a „vytvářet a podporovat spolupráci (církevních) sborů při misijní práci.“⁶¹

Na Ukrajině se NfN věnuje především dětem ulice a dětem ze sociálně slabých rodin. Jedním z projektů je podpora dětského domova, který přechází na DD rodinného typu, v Kyjevě pro 70 dětí. Dětský domov spravuje ukrajinská organizace „Otčij dom“. Zaměstnanci domova pracují mezi dětmi žijícími na ulicích Kyjeva a snaží se je začlenit do běžného života nebo zprostředkovat zařazení do vlastní či náhradní rodiny. Obě organizace také společně otevřeli rehabilitační středisko pro děti závislé na drogách a lepidlech. Do Kyjeva, kde se prakticky podílí na práci mezi dětmi, jak na ulici, tak i přímo v dětském domově, pravidelně dojíždí Václav Bednář, misionář sboru Apoštolské církve v Havířově.

V projektu **Děti v nouzi** spolupracuje NfN s ukrajinskou misíí „Víra, naděje a láska“. V Kolomyji na Ivanofrankovsku tak NfN sponzoruje 15 dětí, které pocházejí

⁶⁰Stanislav Bubik, „15 let“; dostupné z: <http://www.nehemia.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=161&Itemid=44>; stav z 15.1.2008.

⁶¹Cíle NfN dostupné z: <http://www.nehemia.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=41>; stav z 15.1. 2008.

ze sociálně slabých rodin. Spolupracuje také s tamní ZŠ, které pomáhali uspořádat dětský letní tábor a na Vánoce jim zasílají dárky přímo podle potřeb jednotlivých dětí. Ve městě Ivanič u Lvova NfN podporuje projekt místní církve, která poskytuje dětem především z rodin alkoholiků, klidné místo, kam mohou po škole přijít, najíst se, něco se naučit, hrát si s ostatními či si napsat úkoly. NfN také finančně podporuje 1 pastora, který se díky této podpoře mohl uvolnit ze zaměstnání pro kazatelskou službu. Jeho plat je spolufinancován sborem v zajímavé podobě: sbor přispívá částkou ve výši 40% a každý rok se o 5% zvyšuje.

Dále NfN organizuje **Krátkodobé misie**, na které byla i „má“ překladatelka, Marie Ondřejová. NfN je partnerem pro vysílající sbor tak, že zajišťuje kontakty v dané zemi, propagaci projektu v ČR a shromažďování peněz na podporu služby misionáře. Velmi zajímavým počinem NfN je spolupráce s Trans World Radiem, které jednou týdně vysílá pořad Magazín z Ukrajiny pro Ukrajince žijící v ČR. Pořad se natáčí na Ukrajině a nahrávky pořizuje při svých cestách právě Václav Bednář.

3.3.8 Pomoc bez hranic

Informace pocházejí z webových stránek občanského sdružení a mailové komunikace s předsedou organizace, Janem Lauterbachem. Občanské sdružení „Pomoc bez hranic“ bylo založeno v roce 2005. „Zakladatelé se rozhodli pro osvědčenou praxi jak materiální, tak i finanční pomoci. Pro tuto cestu svědčily žádosti o pomoc ze Zakarpatské Ukrajiny, z oblasti za Kyjevem (kde bydlí lidé v zemljankách), z Moldávie, Kosova, Srbska.“⁶² Sdružení se zaměřuje především na dodávky ošacení, nábytku, mouky, dětské výživy, zabývá se také pomocí při pěstování zemědělských plodin, jako mrkve, petržele, rajčat a brambor. Zařídilo i dovoz kompletní lékařské ordinace. Obsluhovat ji mají ukrajinští lékaři, kteří byli k tomuto účelu vyškoleni v českých nemocnicích. Hmotnou pomoc směřují především do Vinogradovské oblasti na základě žádosti kontaktních osob, které tam znají. Když vyhlásují sbírku, obracují se na městský úřad, místní organizaci, Českého červeného kříže, Klubu důchodců a Svazu zdravotně postižených. Spolupracují také s charitou v Otrokovcích a Uherském Hradišti, s občanským sdružením Maranatha, a Armádou ČR.

K vývoji humanitární práce na Zakarpatí obecně J. Lauterbach v mailové korespondenci napsal, že se „razí moderní metoda poskytování humanitární pomoci převodem financí a ne poskytováním materiální pomoci. (Ale my) Dáváme přednost osobním kontaktům s dárci a následně s obdarovanými.“

⁶²Lauterbach, Jan: Na Ukrajinu směřuje ordinace. Elektronický dokument, dostupné z: <http://www.pomocbezhranic.cz/akce-detail.php?album_id=2b69cbbba977828dfcb28677e45c35bd>; stav z 11. 12. 2007.

Nalezla jsem na webových stránkách sdružení zprávu Jana Lauterbacha z mapovací cesty do obce Vinogradovo v r. 2005, kde hovoří o navštívených organizacích a zařízeních církve a města.⁶³ Popisuje chod zařízení, svůj dojem, jejich potřeby. Ze zprávy je možné udělat si obrázek jednak o stavu a situaci takových zařízení na Zakarpatí, a také o postupu zjišťování potřeb případných příjemců humanitární pomoci. Proto zde kopíruji ukázkou:

„**Návštěva dětského domova:** Státní zařízení za účasti sponzorů z Francie, 99 zaměstnanců. Péče o děti od 3 do 10 let, 150 dětí, polosiroty a sirotky. Osobní pocit: hezké zařízení, bylo vidět zájem celého personálu. Potřeba zařízení: obuv pro malé děti; léky na odčervení; kalhoty, ponožky; 15 žehliček; venkovní dlažba 27 m; cement; 16 WC dětských prkýnek

Návštěva cikánské osady – chatrče ve vesnici Podvinogradovo: Osobní pocit: cikánské rodiny žijící v nejbídnějších, primitivních podmínkách, absence veškerých základních hygienických potřeb; není elektrina, minimum vody. Darováno několik krabic oblečení, jídla, mouky, svíček

Návštěva státní nemocnice ve městě Vinogradovo: Nejstarší pavilony jsou staré skoro sto let, většina budov je ve velice špatném technickém stavu. Možnost návštěvy dětského oddělení a infekčního oddělení, darováno 8 plyšových hraček. Osobní pocit: nedůstojné podmínky pro pacienta, ponuřost místností, absence hygienických předpisů, nedostatek zdravotnického zařízení, primitivní vybavenost všech místností, lůžkové části včetně sesterny, nutnost rekonstrukce budov a vnitřního zařízení, velice silný zážitek.“

3.3.9 Pomoc těšínského Slezska

Občanské sdružení Pomoc těšínského Slezska (PTS) je zastoupeno panem **Lumírem Svobodou**, členem sboru Slezské církve evangelické v Bystřici, s nímž jsme vedli čilou mailovou korespondenci, ze které vyplývají následující informace.

PTS bylo registrováno u MV ČR v roce 2003 a pracuje v oblasti misie, osvěty a hmotné pomoci. Všichni jeho členové jsou dobrovolníci. Slezská diakonie, jejímž je L. Svoboda zakládajícím členem měla od roku 1993 svoji nákladní dopravu, čehož využívaly mnohé církevní sbory na Těšínsku. První zásilku humanitární pomoci na Ukrajinu vezl pan Svoboda v roce 1994, v té době byly dle jeho slov zapotřebí nejvíce potraviny a oděvy. „Muži hromadně odjížděli za prací do USA, ČR a Polska a ženy s dětmi živila malá políčka a kráva. ... Nebyly sociální podpory. Státní správa řešila existenční problémy, ne občanské.“

⁶³Lauterbach, Jan: Ukrajina – srpen 2005. Elektronický dokument, dostupné z: <<http://www.pomocbezhranic.cz/dokumenty.php>>; stav z 14. 1. 2008.

Na webových stránkách sboru Slezské církve evangelické v Bystřici popisuje Lumír Svoboda vznik projektu **Někdo čeká na tvůj dárek**: Na podzim r. 2006 byli zástupci PTS a CB pozváni na otevření nového sborového domu v Kobylecké Polaně na Zakarpatí. Při této návštěvě je členové sboru požádali o pomoc a spolupráci mezi nimi a církevními sbory na Slezsku. Při rozhovorech o jejich potřebách se dohodli na pomoci v podobě dětských vánočních dárků. Pro zveřejnění tohoto projektu v ČR bylo třeba vytvořit informační leták s návodem na zhotovení dárkového balíčku. Vytisknuté letáky byly předány do různých církevních společenství na Slezsku. Ukrajinské zákony vyžadují pro uskutečnění takovéto pomoci řadu administrativních úkonů. „Jedním z nejdůležitějších dokumentů je tzv. Darovací smlouva, kterou je nutno poslat na Ukrajinskou Humanitární komisi při ministerstvu Pro mimořádné události v Kyjevě s velkým časovým předstihem (cca 2 měsíce). Tato smlouva musí obsahovat veškeré údaje o přivážené zásilce včetně informace o počtu balíčků.“⁶⁴ Dárky byly rozdány dětem v zakarpatských evangelikálních sborech a školách, romském sboru Nový život v městě Mukačevo a partnerském sboru v Rodnikove Hutě. Tuto práci dělali diakoni, kteří nejlépe znají potřeby místních.

Na otázku „Jak vybíráte příjemce vaší humanitární pomoci?“ odpověděl L. Svoboda v dotazníku: „Už si ani my ani oni moc toho nevyberou.“ A vylíčil situaci, kdy před 10 a více lety ukrajinské zákony dovozovaly, aby mohl humanitární pomoc odebírat kdokoliv. Celní správa a hygiena se však opakovaně setkala v kamionech s humanitární pomocí se starými potravinami, prošlými léky, plesnivými oděvy atp., takže přistoupila k přísnějším opatřením. Byly vytvořeny instituce pro sledování a rozmisťování humanitární pomoci: Ministerstvo pro mimořádné události a Oblastní komise, které evidují a poté povolují bez celních poplatků doručit humanitární zásilku odběrateli. Odběratel musí splňovat různé podmínky doložené na „asi 15ti různých formulářích.“ Výhodnější způsob je tedy podle L. Svobody odběr přes celní registr *rajonu*. Takovou cestou, přes místostarostu, putují např. zásilky pro romský sbor v Mukačevu.

I v případě nutnosti okamžité pomoci, jako jsou situace povodně, shořelého domu, apod. má pomoc podle L. Svobody pro příjemce smysl v etapách. V případě projektů rozvojových a dlouhodobých pan Svoboda zdůrazňuje: „Vždy musím vidět cíl. Jak vypadá konec projektu.“ I když se třeba v té chvíli zdá projekt podle příjemců nadhodnocený, je dobré ho vést s dlouhodobou vizí a perspektivou.

⁶⁴Někdo čeká na tvůj dárek; dostupné z: <<http://sceav.cz/bystrice/>>; stav z 15.1.2008.

3.4 Vyvození „modelového“ projektu humanitární pomoci na Zakarpatí podle projektů českých NNO

V předchozích kapitolách jsem vám představila postupy humanitární práce devíti hlavních českých NNO a církví, které vedou humanitární projekty na Podkarpatské Rusi. Tyto projekty tak, jak jsou popsány v závěrečných, výročních a tiskových zprávách organizací a jak plyne z odpovědí některých jejich představitelů, vykazují určité podobnosti a snad tedy i obecnější směřování humanitární práce v oblasti, které vychází z jejich kratší i delší zkušenosti. V následujících odstavcích zmíněné podobnosti a směřování rozvinu a doložím příklady, abychom získali jakousi „trest“ humanitárních projektů pro Zakarpatí. Pro přehlednost tyto obecné sklony, které v projektech spatřuji předem jmenuji:

1. **Směřování od humanitární pomocik rozvojové spolupráci.** Tento trend zároveň zastřešuje dalších 12 bodů.
2. **Partnerství**
3. **Spolupráce více organizací na jednom humanitárním projektu**
4. **Pokračuje humanitární pomoc v podobě balíčků a hmotné pomoci, ale se snahou o adresnost**
5. **Zprostředkování spolupráce**
6. **Osvěta spojující zviditelnění problému se získáním peněžních prostředků**
7. **Předávání znalostí, technického vybavení a zkušeností**
8. **Podpora dalších dárců v ČR**
9. **Zakládání institucí na Zakarpatí**
10. **Důraz na osobní kontakt**
11. **Pobyt odborníků z ČR na Podkarpatské Rusi**
12. **Peněžní podpora lidí**
13. **Přátelství**

1. Směřování od humanitární pomoci k rozvojové spolupráci Z popisu humanitárních projektů devíti českých NNO, jak jsme si je představili v příslušných kapitolách je zřetelně znát směřování od humanitární pomoci (kterou jsme v úvodních kapitolách vymezili jako rychlou, zpravidla jednorázovou nebo krátkodobou pomoc poskytovanou jako bezprostřední odezvu na mimořádné události nebo nouzi) k rozvojové spolupráci jako vzájemnému, byť asymetrickému obdarovávání s určitým dlouhodobým záměrem. O tom svědčí již jistá nasycenost Zakarpatské oblasti humanitárními projekty v podobě Vánočních dárků a humanitárních balíčků, jak mi v mailové korespondenci potvrdil Václav Bednář z Nadačního fondu Nehemia a jak ji potvrzuje zkušenost Diakonie CB z roku 2007, kdy byla humanitární výprava požádána o přesměrování dárků místo do Rachovské do Mukačevské oblasti, neboť Rachovský *rajon* již balíčky dostal od švýcarské misie.

Pro rozvojovou spolupráci mluví i zlepšující se hospodářská situace Ukrajiny. Toto směřování je jistě celosvětové, pro Ukrajinu to však jako pro demokratickou evropskou zemi platí znásobeně. Petr Kučera za Diakonii CB v dotazníku na otázku, co je pro humanitární pomoc na Zakarpatí příznačné, uvedl, že „jde o poslední fázi humanitární pomoci.“ I on mluví o obecném sklonu humanitárních projektů k rozvojové spolupráci: „Začalo se s oděvy, to už dávno skončilo, pak to byly hodně domácí spotřebiče, ještě tak před 2 lety, teď jde hodně o peníze a konkrétní projekty.“

Tento vývoj, byť ne přímo pojmenovaný, si můžeme ilustrovat i následující ukázkou z komunikace s Lumírem Svobodou (Pomoc těšínského Slezska): „Vždy musím vidět cíl. Jak vypadá konec projektu. Mnohdy by se zdálo, že jsme podle příjemců nadhodnotili daný projekt. Např. v Rumunsku jsme v jednom sboru prováděli výměnu elektrických rozvodů. Staršovstvo i místní elektrikáři se podívovali nad tím, proč je vše prováděno podle českého projektu, když jejich normy jsou benevolentnější a oni by s tím materiálem, co jsme tam zainstalovali, vybavili další 4 rodinné domky. Dnes je vše jiné, evropské standardy platí i v Rumunsku a oni jsou rádi, že jsme tehdy výhledově jednali správně. Rovněž činnost spolku Bodaj, jehož členové jezdí pravidelně každé léto do jednoho samého ústavu a navazují na svou práci a vztahy a rozvíjejí je, může být ukázkou směřování od humanitární pomoci k rozvojové spolupráci.“

2. Partnerství Některé z českých humanitárních NNO a církví zakládají dlouhodobé partnerství se státními i nestátními institucemi na Podkarpatské Rusi. Jako příklad si připomeňme partnerství ADRA a PTS se základní školou a společenstvím baptistů v Rodnikově Hutě. V líčení toho, co bylo podnětem pro zahájení humanitární spolupráce se ZŠ v Rodnikově Hutě, vyniká v tomto projektu role historických vazeb. Partnerství se projevuje krom dlouhodobé, zaměřené spolupráce také ve zvy-

šených nárocích na příjemce humanitární pomoci. ADRA např. usiluje o to, aby se do pracovních brigád v budově školy zapojovali rovněž místní mladí lidé. Další ilustrací partnerství může být společné pořádání táborů pro děti (ADRA + ZŠ Rodnikova Huta; NfN + ZŠ Kolomyja). Nebo peněžní, každým rokem se zvyšující spoluúčast církevního sboru na platu kazatele podporovaného Nadačním fondem Nehemia.

3. Spolupráce více organizací na jednom humanitárním projektu Tato skutečnost může odrážet to, že dárci z ČR nenakládají s neomezenými peněžními částkami, a proto se z důvodu účinné humanitární pomoci sdružuje v jednom projektu více organizací. Příkladem může být spolupráce NfN s místními NNO v Kyjevě a evangelikální církví křesťanů-baptistů ve Lvově; vzájemné podpírání se církve baptistů a ADRA v pomoci ZŠ Rodnikova Huta; spoluhrazení nákladů na výjezd brigád pro školu v Rodnikově Hutě agenturou ADRA a Slezskou diakonií; či spolupráce ADRA a spolku Bodaj na transportu školních pomůcek pro DD ve Vilšanech a s PTS na přípravě humanitárních sbírek. Občanské sdružení Pomoc bez hranic spolupracuje při vyhlašování humanitárních sbírek věcí s dalšími českými organizacemi jako je Sokol nebo Klub důchodců, ale i s městským úřadem a Armádou ČR. Poslední tři příklady jsou z projektů ČKCH: spolupracovala s Rakouskou charitou na pořádání mezinárodní školy fundraisingu v Užhorodě; podílí se na práci v dětských domovech, které vedou sestry řádu sv. Františka; navrhuje spojení sil dvou českých farností k podpoře jednoho ukrajinského církevního sboru.

4. Pokračuje humanitární pomoc v podobě balíčků a hmotné pomoci, ale se snahou o adresnost Humanitární pomoc v podobě plošně rozdávaných balíčků s věcmi pořádá krom Diakonie CB pouze Pomoc těšínského Slezska. Ostatní organizace spojují tuto a jiné podoby humanitární pomoci. Pořádání humanitárních sbírek věcí je hlavní náplní občanského sdružení Pomoc bez hranic, vycházejí však ze zjišťování potřeb konkrétních zařízení a dlouhodobé spolupráce s nemocnicemi, ústavami a školami. Věcnou pomoc dostávají dětské domovy a děti ze sociálně slabých rodin také prostřednictvím Nadačního fondu Nehemia, balíčky jsou však adresné, zasílané na základě potřeb dětí, o kterých je spravují partnerské organizace na Ukrajině. Rovněž ADRA pokračuje v dovozu věcné humanitární pomoci, zejména školního a sportovního vybavení opět především sociálně slabým rodinám. O zjišťování jejich jednotlivých potřeb žádá místní sociální úřad, který agentuře zasílá seznam potřebných rodin. Balíčky s věcmi vozila na Zakarpatí také ČKCH, šlo ale rovněž o dárky a dopisy českých adoptivních rodičů podporovaným osobám a obráceně.

5. Zprostředkování spolupráce Některé z organizací zprostředkovaly ukrajinské straně spolupráci např. s podobnou institucí v ČR. Pro příklad uveďme projekt stáže pro sociální pracovníce z dětského domova Vilšany, kterou vedl spolek Bodaj, nebo projekt ADRA navazující spolupráci ukrajinské ozdravovny s obdobným zařízením ve Valašském Meziříčí. Jde o nepřímou, zprostředkovanou technickou pomoc a předávání znalostí na poli, kde třeba daná humanitární organizace nepůsobí.

6. Osvěta spojující zviditelnění problému se získáním peněžních prostředků Zde jako příklad uvedu bývalý projekt Nadačního fondu na pomoc postiženým dětem a nyní spolku Bodaj. Obě organizace uspořádaly v ČR výstavy fotografií z DD Vilšany, opakovaně pořádají aukce obrázků namalovaných dětmi z DD a vydali jim hudební album.

7. Předávání znalostí, technického vybavení a zkušeností I zde uveďme pro ilustraci několik příkladů. Předání zkušeností z transformace české společnosti je cílem projektu, který vede na Ukrajině Člověk v tísní. Projekt v podobě stáží pro ukrajinské zastupitele místních samospráv na zastupitelských místech v ČR a studijní cesty novinářů a soudců také podporuje ustálení demokracie. ČKCH pak jako příklad technické pomoci spojené s předáváním znalostí vybavila dílnu na výrobu svíček v DD spravovaném sestrami františkánkami a pozvala několik dětí na motivační a učební stáž do svíčkařské dílny ve Znojmě. Podobně sdružení Pomoc bez hranic zřídilo na Ukrajině lékařskou ordinaci a pro její vedení vyškolilo ukrajinské lékaře v českých nemocnicích.

8. Podpora dalších dárců v ČR Některé z NNO a církví nabízejí informační a administrativní podporu humanitární práci či pomoc při zprostředkování partnerství s ukrajinskou stranou dalším organizacím v ČR. Příkladem může být NfN, jenž zve jednotlivce i skupiny z různých církví v ČR k účasti na krátkodobých misiích na Ukrajinu a domovskému sboru misionáře zajišťuje kontakt s ukrajinským církevním sborem, propagaci projektu v ČR a pomáhá mu při shromažďování peněz na výjezd. Podobně PTS, která vlastní svou nákladní dopravu a půjčuje ji k převozu humanitárních zásilek dalším organizacím. ČKCH nabízí pomoc a podporu českým organizacím, které by chtěly na Zakarpatí vybudovat další (do jisté míry „chráněnou“) dílnu na výrobu svíček.

9. Zakládání institucí na Zakarpatí Mnohé z organizací zdůrazňovaly důležitou roli „implementačního partnera“, užiji-li pojem F. Tomance z ADRA. Takový partner zjišťuje nebo přímo zná potřeby příjemců humanitární pomoci, neboť je sám

zakotvený v místě, informuje o nich dárce, často se též stará o rozdělení humanitární zásilky. Dárcovské organizace velmi oceňují, je-li partner spolehlivý a mají-li s ním pravidelný a častý kontakt. Z těchto osvědčených zkušeností vychází, soudím, úsilí některých z NNO a církví podporovat či zakládat humanitární a sociální organizace přímo na Zakarpatí. Takový postup je opět krokem k větší odpovědnosti a samostatnosti příjemce pomoci a svědčí o dlouhodobém směřování projektu. Na sklonku roku 2007 byla v Tjačivském okrese založena ukrajinská charita, která převezme stávající projekty ČKCH v místě a bude je nadále spravovat a vést. Společně s dalšími pak zejména opět ČKCH založila několik dalších institucí jako je dětský domov, „domov pokojného stáří“, či „dům na půli cesty“.

10. Peněžní podpora lidí Peněžní podpora jednotlivých lidí má dvě základní podoby. Z většiny jde o tzv. „adopci na dálku“, kdy jeden člověk či skupina lidí z ČR přispívá na životní potřeby jednoho člověka na Podkarpatské Rusi. Podrobnosti jsem popsala zejména v kapitole o ČKCH, která se adopci na dálku věnuje nejvíc. Shrnu již jen, že jde jak o adopci dětí z dětských domovů, tak dětí ze sociálně slabých rodin, i starých lidí v domě s pečovatelskou službou. Dobře domyšleným prvkem posledního jmenovaného typu adopce na dálku je to, že podporovaný člověk může zároveň využívat farní pečovatelskou službu, což mu zajišťuje pravidelnou lékařskou i jinou pomoc a městu pracovní místa. Druhým typem peněžní podpory osob, který můžeme z popsaných projektů odvodit, je hrazení platu či příspěvek na něj. Zde připomenu projekt podpory platu kazatele evangelikálního sboru křesťanů-baptistů Nadačním fondem Nehemia se spoluúčastí sboru, nebo příspěvek k platu pro lékaře ošetřující ty, kteří by si ošetření nemohli dovolit.

11. Pobyt odborníků z ČR na Podkarpatské Rusi V tomto případě jde rovněž o technickou pomoc a předávání znalostí, dovedností a zkušeností, ale opačným směrem. Za příklad dejme stáže českých studentů sociální práce v dětských domovech na Zakarpatí (ČKCH a Bodaj) či motivační cestu ředitelů českých oblastních charit po zakarpatských zařízeních, která jsou účastníky rozvojové spolupráce s ČKCH. Obě skupiny psaly ve zprávách po návratu z cest o velkém osobním obohacení, které jim pobyt dal; studenti získali neobyčejnou praxi, ředitelé charit byli „lítostí jati“. Proto bude lépe řečeno, že jde o předávání oběma směry.⁶⁵

⁶⁵ „Taky jsem si myslel, že bez koupelny a splachovacího záchodu nelze žít, ale není to pravda. Podstatné je žít pro druhé, ale to se nesmím hrabat jen v sobě a ve své touze po věcech. Cestování může spíše pomoci vám. Když naříkáte, jak je u vás zle, tak přijedte k nám a hned budete spokojeni a šťastní.“ Petr Krenický In Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi; Ivo Dokoupil: Bůh u nás v Karpatech nemá na vybranou.

12. Důraz na osobní kontakt Upřednostňování osobního kontaktu a vzájemné známosti dárce s příjemcem již, věřím, vyplynulo z předchozích odstavců, pojďme si však toto směřování ještě přehledně shrnout. Je zřejmě umožněno také jazykovou i prostorovou blízkostí Podkarpatské Rusi a ČR, neboť Jan Lauterbach mi k obecnému vývoji humanitární práce v mailové korespondenci napsal, že se „razí moderní metoda poskytování humanitární pomoci převodem financí a ne poskytováním materiální pomoci. (Ale my) Dáváme přednost osobním kontaktům s dárci a následně s obdarovanými.“ O důležitosti osobního kontaktu dárců a obdarovaných vypovídá také požadavek zapojení místních ukrajinských dobrovolníků při brigádách ADRA. ČKCH pořádá vizitační cesty českých ručitelů projektu adopce na dálku po příjemcích podpory a dvakrát ročně také cesty „adoptivních rodičů“. Oblastní charita Znojmo pozvala na druhou stranu také na dálku adoptované děti k pobytu za jejich podporovateli do Znojma. Již jsme to trochu diskutovali v kapitole o projektech ČKCH jako nejednoznačné a poněkud problematické; jiné oblastní charity od toho zrazují. Pravidelné návštěvy, i oboustranné (přednášky P. Krenického v ČR o humanitární práci ČKCH na Zakarpatí), však hodnotí všechny organizace jako velmi důležité a prospěšné.

13. Přátelství Přátelství je poněkud tíže uchopitelný a popsitelný rys směřování rozvojové spolupráce. Míním jím prostou radost ze vzájemných rozvíjejících se vztahů, společných her, výtvarného tvoření a trávení společného času zjevnou ze zpráv spolku Bodaj o pořádání hudebního workshopu v DD Vilšany a společném vystupování na hudebním festivalu v Koločavě; či účast rodin z Podkarpatské Rusi na manželských setkáních pořádaných oblastní ostravsko-opavskou diecézí v ČR.

Na samý závěr se věnujme ještě obtížím a překážkám, s nimiž se NNO a církve při humanitární práci na Zakarpatí setkávají. Shrnula bych je všechny do jednoho výrazu: nepoctivost lidí. Ať se již jedná o nepoctivost rodičů-alkoholiků při zacházení s příspěvky pro své děti⁶⁶, korupčnost a byrokratickou nevstřícnost celníků nebo z našeho pohledu nespolehlivost dělníků a dodavatelů (zkušenost ADRA).

Nebylo by hezké uzavřít tuto kapitolu takovým odstavcem, proto je třeba na druhou stranu zdůraznit, že všech 9 organizací psalo rovněž o srdečnosti a velké pohostinnosti obyvatel Zakarpatí, jen je nutné počítat s poněkud východnějším pojetím dochvilnosti nebo řádně odvedené práce atp.

⁶⁶Jak o tom mluví Petr Krenický In Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi; Ivo Dokoupil: Bůh u nás v Karpatech nemá na vybranou.

3.5 Výzkum na Podkarpatské Rusi

3.5.1 Medailony respondentů

Pro vlastní i váš přehled a představení životních příběhů respondentů jsem z jejich vyprávění udělala následující osnovy, které nazývám poetičtěji medailony. Respondenty uvádím za sebou v pořadí, v jakém byly pořízeny rozhovory. Nehledala jsem správnou formu českého přepisu jmen mých respondentů, protože to z hlediska výzkumu není důležité; píšme je proto třeba takto.

Petr Murga Rozhovor byl mým prvním, točili jsme ho 9.8. 2007 u Murgových doma ve vesnici Volchovské Lazy. Rozhovor trval 77 minut, byl jen jednou na chvíli přerušen vstupem a odchodem ženy Petra Murgy. Petr Murga je na plný úvazek elektrikářem, vedle toho také kazatelem společenství evangelikálních křesťanů-baptistů v Rachově. Je mu kolem 50tky, je ženatý, má 4 děti. Ač nepůsobí jako upovídaný člověk, snažil se říci nám co nejvíce. Byl velmi soustředěný. Mluvil pomalu, abychom si dobře rozuměli. I když jsme ho zdržovaly od pracovních úkolů, nedával vůbec najevo spěch, naopak dělal vše pro náš dobrý pocit. Není to žádný radostný optimista, vždy zmiňoval i problémy, které se k jednotlivým oblastem vztahovaly. Udělala jsem si během rozhovoru poznámku, že respondent „často přejde do duchovní roviny, dává-li příklad, je to příklad z Bible.“ Během dalších rozhovorů jsem zjistila, že tuto poznámku mohu buď stále opisovat nebo vynechávat.

Petr Pavljuk Rozhovor jsme pořídili 10. srpna u Pavljuků ve vesnici Velkyj Byčkov. Trval 111 minut, dvakrát byl na několik minut přerušen příchodem sousedů s prosbou o půjčení sborového autobusu. Petr Pavljuk se živí jako bagrista. Ve sboru v Byčkově zastává službu diakona. Je mu kolem 60tky, je ženatý. Jeho manželka pracuje v pekárně, kterou vystavěla švýcarské misie Světlo na Východě. Mají syna Bohdana, jenž je kazatelem sboru v Byčkově. Petr Pavljuk mluví rád, dlouze, záníceně a vesele. Nebylo jednoduché udržet ho u tématu, zato byl rozhovor velmi dobrou sondou do toho, čím lidé v jeho okolí žijí a jak přemýšlí.

Míša Vasilčuk Rozhovor jsme vedli 10. srpna v kuchyni u Vasilčukových v Jasini. Trval 47 minut, prvních asi 10 minut byla přítomna i Míšova manželka, poté si vzala Bibli a odešla s tím, že využívá ke čtení každou volnou chvíli. Mají již vdanou dceru, nezaměstnanou vyučenou kadeřnici; žije i s manželem a synem v jednom pokoji v domě rodičů. A jednoho syna, jenž tou dobou pracoval v Kyjevě a chtěl by studovat teologický seminář.

Mišovi je 45-50 let, není příliš hovorný, přesto nám pověděl dost, měla jsem pocit, že to ze sebe trochu tlačí. Nemluví rusky, několikrát nevěděl, jak odpovědět, na co se otázka ptala. Jak jsem ho mohla poznat, je to praktický člověk, který se nehrne za velkými věcmi a trpělivě dělá, co myslí, že je třeba. Z rozhovoru jsem měla takový „nezištný“ dojem, komunitní, pomáhající si charakter zdejšího společenství. Málo mluvil o tom, co by se pro ně dalo dělat, ale prostě o tom, jak se starají pomoci si sami.

Voloda Šelemba Rozhovor byl pořizen 12.srpna v pokoji pro hosty v domě rodiny Kovalčukovy; trval 53 minut. Voloda se do Jasini přiženil, s manželkou Ljenou mají dva syny, bydlí v pokojíku v domě manželčiny rodiny. Voloda je jedním z mála kazatelů na plný úvazek. Je mu asi 35 let. Docela dobře rozumí česky, protože v ČR nějakou dobu pracoval. Nad otázkami i odpověďmi vždy nejprve chvíli přemýšlel, mluvil rozvážně a soustředěně. Rozhovor byl velmi přátelský, podnětný.

Marie Jurievna Rozhovor se konal 13.srpna v kanceláři paní Marie. Jednou byl rozhovor krátce přerušen vstupem kolegyně Marie Jurievny. Trval 59 minut. Marie Jurievna pochází z Čorne Tisy, kde žije i její matka. Nyní paní Marie často přebývá u kamarádky v Rachově. Je jí asi 50 let, není vdaná. Před dvěma lety začala pracovat jako vedoucí sociálního odboru oblastního úřadu v Rachově. Po 28 let před tím byla učitelkou. V době rozhovoru byla členkou Rachovského sboru, kde 8 let vedla nedělní školu pro děti. V listopadu 2007 byla ze sboru vyloučena.

Je to přísná, bystrá a kritická žena. Některé z jejích odpovědí v sobě měly stopy hořkosti, zmínila i některé záporné věci. Otázkou je kolik a do jaké míry, ale působila sdělně co se týče informací i času. Věnovala nám ho mnohem více, než jsme si řekly.

Anna Mluvily jsme spolu jen samy dvě 14. srpna v jídelně domu Anniny kamarádky. Rozhovor trval 21 minut, nebyl ničím přerušen. Anně je 35-40 let. Bydlí jen se svou matkou v domku v Čorne Tise. Před domem je malá zahrádka, loučka na seno, zvířata asi nemají. V domě jsou dvě místnosti. Obě ženy se tu narodily. Anna má o 5 let staršího bratra, který je v Moskvě majorem u policie. Je už po třetí ženatý, „Jako jeho otec – v každé vsi měl manželku.“ Maminka Anny je důchodkyně, již 11 let trpí trombózou. Anna navštěvuje jasiňský sbor baptistů.

Anna mluví dobře česky a vypadá to, že i velmi ráda. Před deseti lety pracovala 2 roky v Liberci v pekárně. Příjmem domácnosti je důchod Anniny matky. K tomu se Anna nechává najímat na výpomoc při senách, štípání dřeva. Lidé jí platí většinou potravinami. Měla by nárok na příspěvek na ošetřování člena rodiny, ale nesměla by si při tom takto přivydělávat a příspěvek činí jen 8 hřiven. Anna byla ze začátku

rozhovoru dosti nervózní, i když na ní bylo vidět, že se na rozhovor těší a několik dní předem se již ptala, kdy už to bude. Nakonec se rozhovor podobal nejvíce návštěvě dvou kamarádek.

Halja Rozhovor se odehrával 14.srpna u Halji doma. Trval 27 minut, v jedné chvíli jsme k němu přivolaly jejího sedmnáctiletého syna Bohdana, aby nám řekl, kolik stojí studium na jím vybrané škole. Halje je 37 let, je svobodná matka. Narodila se a žije v Černe Tise v domku o 2 místnostech; přes dvůr je druhý domek, kde žijí její rodiče a sourozenci. Halja má dva bratry a sestru Ljudu, se kterou jsem se mohla seznámit, studuje v Kyjevě medicínu-gynekologii.

Halja má sezónní práci, je prodavačkou zeleniny, kterou otevřel její zaměstnavatel na bývalé autobusové zastávce. V zimě práci nemá. Před sedmi lety pracovala 6 let v ČR. Pracovala jako švadlena, nejdéle byla zaměstnaná v prádelně, naposledy pracovala jako pomocná síla v domácnosti lékaře. O jejího syna se v té době starala její matka. Halja zvažovala se do ČR i přestěhovat, ale maminka s ní nechtěla Bohdana pustit. V církvi se věnuje nedělní škole pro děti. Krom Bohdana není její rodina věřící.

Sviata Rozhovor jsme natáčely 15. srpna u venkovního stolu na dvorku Sviatina domu v Jasině. Trval 10 minut. Sviatě může být kolem 40 let. Bydlí ve městě, na dvoře, kde jsme seděly její muž staví nový dům. Manžel Sviaty je nevěřící, řekla nám jeho plat (120 hřiven) i to, že má problémy s pitím. Mají 4 děti od pěti do sedmnácti let. Sviata je vyučená švadlena, dříve pracovala v továrně v Jasině, ale nyní „už tam není práce.“ Je evidovaná na pracovním úřadě, kde dostává příspěvek 120 hřiven (myslím, že do toho započítala i přídavky na děti). Její nejstarší syn „už také trochu pracuje“, příští rok by chtěl jít studovat na střední biologickou školu s ekologickým zaměřením.

Rozhovor byl trochu nedůvěřivý, neochotný, respondentka se nechtěla příliš svěřovat, odpovídala krátce. Možná ji mátl, že nevěděla, zda mluvit „o duchovních věcech nebo normálních“.

Vasilijevna Rozhovor se konal 15.srpna v jídelně jejího domu. Trval 36 minut a byl přerušen jen když paní Vasilijevna odešla pro album fotografií. Paní Vasilijevně je asi 55 let. Žije jen se 14ti letým synem Ivanem vysoko v kopcích nad Jasiňou, 2km od nejbližší cesty, zde se i narodila. Jejich obydlí sestává ze tří *chat*, poněvadž tam dříve bydlelo 8 lidí. Kolem jsou louky a sady. Mají hodně domácích zvířat: kozu, krávu, psy a kočky. Vasilijevna je matka tří dětí, nejmladší Ivan žije s ní. Dcera žije s manželem a čtyřmi dětmi v Bile Cerkvi u Kyjeva, je nezaměstnaná, ale pobírá

přidavky na děti. Její manžel dříve pil, nyní se asi potýká s gamblerstvím. Ve stejném městě žije také druhý syn s manželkou, jednou za ním Ivan byl pracovat. Vasilijevna je vdaná, ale její muž žije dole v Jasini s jinou ženou.

V době, kdy jsme spolu mluvily, nebyla paní Vasilijevna ještě v důchodovém věku, byla nezaměstnaná, neměla tedy žádný příjem. Dokud „měla sílu, chodila pomáhat lidem se senem.“ Občas jela do Rachova prodávat mléko. V lednu 2008 si pojede „vyřídit dokumenty na důchod“. S Ivanem se živí hlavně z toho, co vypěstují: brambory, fazole, cibuli, řepu a co jim dají domácí zvířata. Nejhuře jim bylo, když se Vasilijevna pět let starala o nemohoucí maminku, rodina byla osmičlenná a jejich celý měsíční příjem činilo jen 55 hřiven matčina důchodu a 6 hřiven ošetřovatelského příspěvku. V té době velmi ocenila pomoc lidí z jasiňského sboru, kam oba s Ivanem chodí, a humanitární balíčky. Paní Vasilijevna si s námi povídala ráda, byla velmi sdělná a otevřená. Životní zkušenosti jí často zvlhčovaly oči slzami.

Anna starší Rozhovor je ze 16. srpna, natočily jsme ho v kuchyni v domácnosti respondentky. Trval 13 minut, celou dobu rozhovoru byla přítomna Annina matka. Paní Anně je kolem 50ti let. Žije v hezkém čistém domku (měřítkem je latrina) na okraji Jasini. Přes dvůr si staví dům její nezaměstnaná dcera s manželem. Kolem domu je louka a stavení na seno. Anna žije se svou matkou, důchodkyní. Nevím, zda je paní Anna vdova či rozvedená. Její zeť byl 4 měsíce na práci v Čechách jako závozník. Byl ošizen a nedostal za práci zapláceno. Nyní je bez práce. Je povoláním montér, „ale šel by dělat cokoli, naučí se.“ Paní Anna zaměstnání má, pracuje jako sociální pracovníce, své klienty objíždí na kole. Před osmi lety pracovala v ČR. Anna se narodila v Jasině. Má jednoho bratra žijícího na Sibiři v Irkutsku a jednu sestru, která žije v ČR. Rozhovor byl velmi příjemný, takový „akorátní“ – držící se otázek, i otevřený.

Káťa Rozhovor jsme natáčely 16. srpna na verandě domku paní Káti. Trval 20 minut, přerušen byl jen odchodem pro šátek k modlitbě a předáváním instrukcí synu. Paní Kátě je 57, vypadá starší, je důchodkyně. Bydlí v novém domku na kopci v Čorne Tise. *Chatu* dostala rodina od státu poté, co byl jejich původní dům v roce 2001 stržen povodní. Má jedno prase. V domě žije paní Káťa, 19ti letý syn a 17ti letí chlapi, dvojčata. Ještě má Káťa dceru, samoživitelku, která žije v Jasině se synem a svou babičkou. A syna, ten má již svou rodinu, žije a pracuje v Kyjevě. Během rozhovoru mluvila ještě o další dceři, která má tři děti, původně jsem myslela, že hovoří o snaše, ale způsob, jakým mluvila o jejím muži vypovídá spíše o tom, že půjde o dceru a zetě. Paní Káťa je vdova, její manžel zemřel v zimě 2007, hodně pil a jeho žena s ním. Narodila se v Jasině, byla polosirotek, v dětském věku jí také zemřel bratr. Hned po škole pracovala jako tkadlena koberců. Po svatbě se

s mužem přestěhovali „na Ukrajinu“, když se jim narodila dvojčata, vrátili se zpět na Zakarpatí do Jasini.

Devatenáctiletý syn právě dokončil povinnou školní docházku, pokračovat už ve studiu nechce. „Jezdil na práci do Kyjeva“, pomáhal tam na stavbách. Teď ho čeká roční vojenská služba. Dvojčata jsou na internátní škole, kde se končí devátou třídou, do které chlapi po prázdninách nastoupili. „Chodí pracovat ke starším lidem, nebo jdou na houby, jahody, maliny, ... hodně mi pomáhají.“ Po škole by chtěli odjet za starším bratrem do Kyjeva pracovat na stavbě modlitebny, kterou financuje americká misie.

Paní Káťa navštěvuje po smrti manžela jasiňský sbor, stejně tak její dcera se synem. Rozhovor byl velmi přátelský a otevřený. Měla jsem dojem, že paní Káťa nás brala jako vyslance církve, proto většinu výpovědí vztahovala ke sboru, vztahům v něm apod.

Ljena Rozhovor se odehrával 16. srpna venku v altánu, v areálu „Sociálního domu“ v Jasině, kde Ljena žije. Nejde o standardní rozhovor, neměla jsme v úmyslu jej pořizovat. Respondentka nebyla dopředu informována, ani jsem jí nekladla otázky. Nicméně s nahrávkou souhlasila a tento 8mi minutový záznam myslím dobře ilustruje další aspekty života na Zakarpatí. U rozhovoru byl krom Marie přítomen i kazatel Volodě Šelemba a další lidé.

Ljena nejspíš není z Jasini, žije tu, protože zde byla umístěna do „sociálního domu.“ Je jí asi 35 let. Vypráví, že neví, kdo je její matka; její macecha ji týrala až u Ljeny vypukly epileptické záchvaty. Od státu dostává sociální příspěvek. (20-) 30% této částky je její kapesné, 180 hřiven. Z ostatního platí pobyt v „sociálním domě.“ Volodě se jí ptá, co pro ni sbor může udělat, ale ona odpovídá, že nemá žádnou hmotnou nouzi. Volodě jí slibuje, že jen co bude opravený sborový autobus, budou ji vozit na bohoslužby.

Kovalčukovi Původně zamýšlenému rozhovoru pouze s Toljou pořízenému 18. srpna doma v kuchyni u Kovalčukových byli přítomni všichni, kdo byli kolem: Toljova manželka Anna, i jejich dva synové. Rozhovor trval 30 minut. Anna se do rozhovoru s vervou vkládala, proto jsem myšlenku rozhovoru o samotě nakonec vzdala.

Kovalčukovi jsou asi 40ti letí, bydlí v domě poblíž pily v Čorne Tise. Mají zahradu, stodolu, 2 krávy, vepře a kozy. Dům má dva vchody, v jednom bydlí nejstarší syn Saša se ženou a dvěma syny. S rodiči bydlí ještě 18ti letý Sláva a 8mi letý Tolja. Kovalčukovi mají také dceru, ta žije s manželem v Zaporoží. Nějakou dobu pracovala na poště, ale při 2 dětech to nebylo možné, nyní je nezaměstnaná. Jediný, kdo má v rodině práci, je Tolja, pracuje na pile. Asi před dvěma lety pracoval Tolja v ČR.

Byl tam na roční pracovní vízum, pracoval ve svém oboru, je svářeč. Syn Sláva právě dokončil povinnou školní docházku, chodí také pomáhat na pilu. Toljova manželka Anna dříve pracovala v obchodě, měla tam ale problémy s opilými zákazníky, je proto raději v domácnosti. Syn Saša byl několikrát pracovat v Moldávii na stavbách. Protože mají s manželkou dvě malé děti, nemůže už takto daleko odjíždět, je tedy nezaměstnaný a když může, pomáhá na pile. V Jasině se ale má otevírat cihelna, kam by chtěl jít pracovat. Jeho žena se vdala hned po dokončení školy. Tolja by si přál odjet ještě jednou pracovat do ČR i se Sašou, aby si jeho rodina mohla postavit vlastní dům. Tolja je ve staršovstvu jasiňského sboru, jeho žena ve skupině „milosrdných.“ Rozhovor byl smrtí odpovědí, velmi hutný, veselý a otevřený.

Bohdan Pavljuk Rozhovor se odehrával v kuchyni v domácnosti respondenta, přítomna byla i jeho manželka, která se také do interview zapojovala. Rozhovor trval 19 minut. Respondent je synem Petra Pavljuka, je kazatelem sboru v Byčkově. O jeho životě a rodině vím málo. Rozhovor byl poněkud unavený, nedůvěřivý. Několikrát jsme si špatně rozuměli.

3.5.2 Kategorie vyvozené z rozhovorů s respondenty

V této kapitole nyní rozeberu, co se lze z kategorizování rozhovorů s **ukrajinskými distributory a příjemci humanitární pomoci** Diakonie dozvědět. Budeme postupovat od kategorií okrajovějších a méně hutných až k ústředním.

Vzhledem k tomu, že rozhovory byly pořízeny se slibem anonymity, uvádím původce citací pouze v případě, že jde o obecné, spíše faktické, nehodnotící konstatování. Jako podstatné se mi ale jeví označit, ze které skupiny respondentů autor výroku pochází, proto budu distributory humanitární pomoci ohlašovat písmenem (D) a její příjemce písmenem (P).

Kategorie Společnost V této kategorii byla více respondentům společná stížnost na to, že „zanikly velké podniky“ (D): „Už jsme na tom ekonomicky lépe, ale **nejsou investice.**“ Tento stav se samozřejmě pojí s nezaměstnaností, vrátíme se k tomu v kategoriích Problémy rodin a Návrhy.

Petr Murga (D) zmínil „**vymírání** Ukrajiny, ročně je na Ukrajině o 1 milion lidí méně.“ Tjačivský okres, který sousedí s Rachovským „je jediný, kde ještě převládá porodnost nad úmrtností.“

Rovněž mluvil v souvislosti se zdravím o **starých ekologických zátěžích**, jejichž pouze nejznámějším zástupcem je Černobylská jaderná elektrárna. Dochází ale i k současným škodám na životním prostředí, které mají samozřejmě také vliv na

zdraví, zdraví matek a porodnost. Petr Murga upozorňoval na v srpnu aktuální vy-
lití sudů s fosforem. V posledních letech navíc trápí Zakarpatí povodně.

Celospolečenský problém je na Ukrajině **byrokracie**: (D) „Je třeba chodit
a na dveře se jim dobývat. Aby se to mohlo vyřídit, potřebujete odtamtud spis a tam
to zanést a klepat na dveře, aby mu pomohli.“ (D) o úřednících na Sociálním odboru
rachovského *rajonu*: „Viděla jsem, jak lidé, kteří tady pracují, okrádají ty bedné
lidi, kteří strádají a trpí a nikdo jim nepomáhá.“ (D): „Zaměstnanci úřadů nemají
až takové možnosti, protože úředníci dávají na potřeby lidí málo peněz.“ Problém
začíná už s dostupností na úřady. Lidé často bydlí daleko v horských údolích nebo
v kopcích a pravidelná hromadná doprava není. Mnohdy ani nevědí, kam se obrátit,
nebo že vůbec mají na dávku nárok. Pokud o tom vědí, nezřídka je odradí rozsáhlá
administrativa: chce-li si někdo vyřídit nějaký příspěvek, donese na úřad požadované
dokumenty a potvrzení; často další den má přinést další dokumenty. Za každé ra-
zítko platí, a tak třeba i několik dní po sobě. Příspěvek je pak tak malý, že se ani
nevyplatí o něj žádat. Pracovníci ostravsko-opavské diecéze také píšou o pocitu nad-
řazenosti úředníků, vycházejícího z toho, že nad jejich prací nemá nikdo kontrolu.
O jejich neochotě pomoci a korupčnosti. (Schneider, 2006: 9). Neochota i nadřazenost
úředníků je z ukázky jistě cítit, o korupci v souvislosti s úřady jsem v rozhovorech
neslyšela.⁶⁷ Ti úředníci, kteří by byli ochotni pomoci, k tomu mají ve svých rukou
málo prostředků, jak budeme rozebírat v kategorii Příjmy. A tak, i když je na Ukra-
jině sociální zákon blížící se našemu (Schneider, 2006: 8), většina i těch lidí, kteří
mají na dávku nárok, žádnou státní podporu nepobírá a jsou odkázáni na sebe a
pomoc druhých.

Jeden z (D) respondentů mluvil o časté **nepoctivosti mezi lidmi**: „On hodně
pracoval a nezaplatili mu.“ S tím jsme se setkávala i v rozhovorech s příjemci hu-
manitární pomoci, s pocitem zoufalství a zvěle. Jedna z (P) respondentek hovořila
o korupci ve školství a zdravotnictví.

Pro humanitární práci je také velmi závažná otázka náboženství, jak řekl jeden

⁶⁷Nechtěla bych se uchýlovat k prostému klišé byrokracie = korupce, na korupční prostředí lze
na Ukrajině nicméně usuzovat i z výsledků pravidelných šetření Transparency International. Ta
i v roce 2007 zveřejnila Index vnímání korupce CPI 2007. Na žebříčku, který letos zahrnuje 180
zemí, se Ukrajina umístila 118. s indexem CPI 2,7 za Ugandou a Rwandou (na stupnici 10-0, kde
hodnocení 10 označuje zemi téměř bez korupce a hodnocení 0 zemi s vysokou mírou korupce). Pro
srovnání, Česká republika se dělí o 41. příčku s Itálií. ČR dosáhla indexu 5,2. Index vnímání korupce
(Corruption Perception Index; CPI) vydává každoročně mezinárodní nezisková organizace Transpa-
rency International. Index vyjadřuje míru korupce, jaká podle názoru představitelů podnikatelské
sféry a analytiků panuje mezi politiky a veřejnými představiteli v příslušné zemi. Podrobné infor-
mace k Indexu vnímání korupce CPI 2007 najdete na webových stránkách www.transparency.cz a
<www.transparency.org>, odkud pocházejí i tyto ukazatele.

z (D): „Jsou tací, kteří přišli do evangelické církve, a proto s nimi jejich děti nechtějí mít nic společného.“ Na Ukrajině není **žádný ekumenismus**, nelze tu tedy počítat se spoluprací, jaká u nás mezi církvemi probíhá např. když katolická církev pořádá tříkrálovou sbírku. Pravoslavná církev využívá i pověřivosti lidí a nezřídka jim vyhrožuje různými kletbami. Lidé si proto netroufají od ní odcházet nebo spolupracovat s někým jiného vyznání. Jednotlivé církve často odmítají uznávat jedny druhé za křesťany; (P): „(Manžel) zemřel nevěřící. No, on mě nikdy nic neřekl, když jsem šla do sboru, nikdy nic, ale byl velmi přísný pravoslavný.“ (Zde chci zdůraznit, že ač byl manžel respondentky „velmi silný pravoslavný“, ona, evangelikální křesťanka, o něm mluví jako o nevěřícím). I s tím je nutno při rozvojové spolupráci počítat.

Z politické situace jsou respondenti spíše roztrpčení, zklamání, vyjadřovali se ve smyslu, že není z koho do voleb (v říjnu 2007) vybírat; (P): „Nemáme dobré správce, však Ukrajina není horší než jiné státy, taky mohli udělat... taky by se to mohlo zlepšit, ale není kdo by... (Já: „To mluvíte o politice? A v budoucnu, může se to s volbami změnit?) Těžko, já už v to nevěřím, každý je zloděj a myslí jen na svůj zisk a ne na chudé lidi, jim je to jedno, to je taková politika, že oni toóóó chtějí (zbohatnout). Kéž by Bůh, ... to jen Bůh může změnit, ale to nic.“ Vesměs se ale respondenti vyjadřovali více či méně kladně o změnách v sociální politice zavedených prezidentem Juščenkem. (D): „Ale prezident nám dává naději. Prezident se nám snaží pomáhat. ... On se velmi dobře chová ke křesťanům. Je to první náš prezident, který má osobní zájem o chudé lidi.“

Kategorie Problémy starých lidí Tato kategorie je pozoruhodně rozpolcená. Záleží asi spíše na životním standartu respondentů a zkušenosti se starými lidmi. Respondenti se shodli na tom, že velkým problémem starých lidí je osamělost. V mnohdy spartánských podmínkách dřevěných *chat* na ně odkázanost pouze na sebe jistě leží tíživěji než na obyvatelech domovů důchodců. Osamělost starých lidí se zvětšuje také tím, jak jejich děti a vnoučata odcházejí na týdny i měsíce za prací do ciziny. (D): „Myslí, že nikoho nezajímají. My jim svým chováním říkáme, že Bůh se o ně zajímá.“

Přirozeně, že trápením starých lidí jsou různé nemoci a bolesti, avšak léky jsou podle některých respondentů tak drahé, že si je staří lidé z důchodu nemohou dovolit (D): „(Důchod,) to jsou drobné“. Podle jiné výpovědi respondenta ze skupiny (D) je pro důchodce nedostatková a drahá také obuv. Naproti tomu jiný (D) respondent: „Největším problémem (starých lidí) jsou vztahy, materiálně jsou na tom normálně.“ Tento respondent vidí jako mnohem potřebnější a ohroženější skupinu mladé lidi.

Kategorie Problémy rodin Největším a hlavním problémem, který sužuje rodiny je jednoznačně **nezaměstnanost**. Od ní se odvíjí další velké problémy jako zalévání neutěšenosti **alkoholem** a **tíživá hmotná situace rodičů s více dětmi**.

Nezaměstnanost je podle humanitárních organizací na Zakarpatí až 70%. Za tímto číslem se skrývá to, že mnoho lidí je v domácnosti a živí se tím, co vypěstují na zahrádce, směňují smetanu za výpomoc a brambory za sdílení auta atp.: (D): „Když jsou hříby, to oni (lidé v horských vesnicích) je sbírají, a z toho žijí.“ (D): „Nemají práci, nemají odkud brát peníze, tak si trochu přivydělávají, jak se dá.“ Lidé zde čelí nejistotě, s jakou většina obyvatel ČR nemá vůbec zkušenost. Při návštěvách v domácnostech bylo velmi znát, že když je práce, tak je prostě dobře, když ne, je to život „z ruky do úst“. Několik ukázek z výpovědí respondentů:

(P): „No, nemůžu vám lhát, není to u nás taková bída, ale ne tak jako u vás. U vás jsem si všimla, že rodiče ukládají pro děti do banky peníze a když ony vyrostou, tak např. mají za co studovat. U nás ta možnost není, my jsme ukládali svoje peníze a potom přišla ta inflace z ruských peněz na ukrajinské, pamatujete? Ty peníze, které jsme měli uložené, vešly všechny vniveč, rozumíte?

(D): „(Vesnice v horách) lidé tam žijí velmi chudě. Je to hloupá vesnice, není tam žádná práce.“ Tento stav je i důsledkem dotací předchozího režimu, které přispívaly lidem, aby horská údolí zabydleli. Tak vzniklo v oblasti určité umělé přelidnění. Se zavíráním těžkého průmyslu obyvatelé hor ztratili pracovní příležitosti a zůstala jen práce v lese a zemědělství, což neuživí větší množství pracovníků.

Častým chlebem mnoha rodin je proto **migrace za prací do zahraničí** nebo velkých měst. Přesnou statistiku počtu Ukrajinců, kteří pracují za hranicemi své vlasti, jsem neobjevila, ale je překvapující, jak mnoho lidí, s nimiž jsme mluvili, bylo, někoho má, anebo se přinejmenším chystá na práci do zahraničí⁶⁸, především do Moskvy, Běloruska, Polska, Moldávie. A velmi často také do ČR, mnoho Ukrajinců u nás pracovalo i několik let. Dělníci pracující v ČR jsou nejčastěji právě ze Zakarpatí, Petr Pavljuk (D) uvedl, že v ČR pracuje 180 tisíc Ukrajinců, nevím, z jakého zdroje informaci má, můžeme ji nicméně použít alespoň pro hrubou představu. Označení *zarobitčani*, které se pro tyto cestovatele za prací ujalo, dobře vystihuje jejich záměr. Většinou lidé ze Zakarpatí nevyjíždí s tím, že by chtěli v ČR zůstat. Necháávají na Ukrajině své rodiny a v zahraničí si chtějí hlavně vydělat, *zarobit*, a po návratu se na chvíli zbavit toho stavu „z ruky do úst“. Podle ukrajinské zmocněnkyně pro lidská práva Niny Karpačové ročně vydělají Ukrajinci za hranicemi své země zhruba pět a půl miliardy dolarů. Tato suma se vyrovná polovině ukrajinského ročního státního rozpočtu. Mnozí analytici soudí, že to může být částka až dvakrát

⁶⁸Podle Ostravsko-opavské diecéze má více než polovina všech rodin Zakarpatské oblasti alespoň jednoho člena pracujícího v zahraničí (Schneider, 2006: 7).

vyšší. Vysoké výdělků, které ročně obyvatelé Ukrajiny vozí ze zahraničí, bezesporu prospívají ukrajinské ekonomice a posilují národní měnu hřivnu. Po návratu lidé doma pořizují nejvíce potraviny, oblečení a vybavení bytů.⁶⁹ Byla jsem na návštěvě u rodiny, jejíž otec pracuje už 14 let v Čechách, manželka a děti ho vidí vždy tak po čtyřech měsících na týden, na dva. Za takový pracovní turnus vydělá na koupelnu, jež se v útrobách *chaty* zjeví jako v přepychovém hotelu. Na vrub tomuto dobrému výdělků je však třeba přičíst odcizení členů rodiny často vedoucí až k jejímu rozpadu. (D): „Zastavuje se rozvoj rodin, když nemá kdo dohlížet na děti.“

Práce v zahraničí jsou často jen sezónní a po zbytek roku se lidé opět „protloukají“. (D): „Hodně lidí odjíždí za prací, daleko, hlavně v léte.“ Někdy jde i o kvalifikované pracovníky, o které se ukrajinské hospodářství připravuje a kteří v zahraničí často pracují mimo svůj obor. A „na černo“. O zprostředkování práce je třeba požádat tzv. *klienta*, který člověku pracujícímu „na černo“ nabídne převezení přes hranice, dohodnutí práce a někdy vyhledání ubytovny. Za tento balíček služeb si však řekne částku, na kterou většinou „musí“ svému nemajetnému zákazníkovi půjčit. Ten se tak stane jeho vazalem, odevzdá mu své doklady, pracuje nezřídka 10-16 hodin denně, dostává většinou minimální plat, zbytek je na splátky *klientovi* a těžko si může pro sebe určovat nějaké podmínky. (P): „Pracoval u vás v ČR, ale ti naši *klienti*, oni je dřou, peníze jim nedají. On s ničím nepřišel. Byl tam 4 měsíce a nic nepřinesl. Měl jen na cestu. Takto to je. (Já: „Když mu ten *klient* nedá peníze, tak není u nikoho žádná pomoc?) Ne! Chraň Bůh! To ten klient má ty peníze a ještě by ho zbili. To nesmí! Nic. Líbí, nelíbí, a to nikomu nesmíš říkat. Tak to u nás je. Je spousta takových lidí, kteří se napracují a vrátí se s ničím.“ Lidé z církevních společenství pracovat nelegálně odmítají a tím spíš je pro ně práce v zahraničí nedosažitelná. Tolja Kovalčuk (D) pracoval v ČR na roční pracovní vízum. Pracoval každý den včetně soboty od 6 do 19 hodin jako svářeč, tedy ve svém oboru. Dostával 47 Kč na hodinu, zaměstnavatel za něj platil *klientovi* 120,-. Na svého *klienta* si Tolja nestěžoval, jediný problém nastal, když Tolja onemocněl, chtěl se vrátit domů, ale *klient* ho nechtěl pustit, aby nepřišel o vynikajícího, kvalifikovaného pracovníka.

Zmíněná hmotná nouze rodin s více dětmi přímo souvisí s nezaměstnaností. (P): „... a tak, jak to říct, nemám nic navíc, jen jedno prase, žádné přebytky, krávu nebo tak ... Peněz se nedostává, to je jedno k druhému, bylo by potřeba koupit barvu, něco opravit v kuchyni... (Já: a když vám penze nestačí, co můžete dělat?) Když penze nestačí, tak jdu do obchodu, něco tam zastavím, co v domě tolik nepotřebuju, a až budu mít, tak to vyzvednu zpátky... (Já: jako že kupujete na dluh?) Tak to

⁶⁹Tyto údaje zveřejnila ukrajinská zmocněnkyně pro lidská práva Nina Karpačová.

In Livinský, Oleksa; Kočík, René: Největší investor na Ukrajině? Zarobitčani! Časopis Společnosti Rusínů a přátel Podkarpatské Rusi 1 / 2 0 0 5, str. 9.

jde. Chlapci občas něco vydělají... tak tam zaplatím dluh, tam je potřeba zaplatit světlo, ... Ale chvála Bohu. Chtělo by se i přezdít, ale není za co koupit... i co? Bůh pomůže. Pomalinku, bude. Já skládám naději v Boha.“

Velký problém jak pro staré lidi, tak pro rodinu znamená onemocnět. Na **léčebné výlohy** se často skládá široká rodina. Lze usuzovat, že ukrajinští lékaři musí být dosti schopní, vidíme-li, s jakým vybavením a v jakých podmínkách léčí. Pacienti však musí ošetření platit. Jedna z (P) respondentek na mou otázku, jaké to bylo, když byla její matka na operaci: „No, tak sestra trochu pomáhala, tak by to jinak nevyšlo. ... To je 3500,- hřiven! To je strašné! To nemůže člověk za rok schrastit, to... vidíte?“ Ukrajinské zdravotnictví je sice bezplatné, ale každou injekci, vatou, náplast, si hradí pacient sám. Často si do nemocnice prý nosí i prostěradlo a jídlo. (P): „...o nemocnicích, to nemůžu mluvit, chraň Bůh tam skončit! Tam bez jedné, za jednu kopějku vám nikdo nic nedá. Možná tak pryčnu. Máš peníze? – dobře. Nemáš? – umři si. Pán Bůh chraň! Strašné! Strašné! Kdo má peníze, nakoupí si léky a tak, a kdo nemá ...?“

Alkoholismus je v rodinách velmi častý: (P): „Protože u nás tu jsou všichni takoví ... moje sestřenice, u ní všichni kouří, pijí. No, u ní je všechno uděláno, protože ona uvaří kořalku, nakoupí v obchodě, nachystá stůl a všichni za kořalkou jdou.“

(P): „Já mám jeden problém, že můj muž se občas rád napije. Takový problém mají všichni. A tak?“

Kategorie Problémy mladých lidí Život dětí a mladých lidí je samozřejmě jako u nás naplněn přípravou na budoucí povolání a volným časem. Školský systém je na Ukrajině poněkud jiný než v ČR. Povinná školní docházka trvá 11 let. Po deváté třídě se děti rozhodují, zda zůstanou na základní škole a budou se vzdělávat spíše obecně, aby se pak hlásily na vysokou školu. Anebo půjdou na dva roky do učení. Oba tyto stupně vzdělání jsou bezplatné. Menší děti a jejich rodiče většinou berou školu velmi vážně. Když jsem učila v pražských školách, ukrajinské děti mezi českými žáky vždy zřetelně vynikaly svědomitostí a pílí. Většina lidí, se kterými jsem se na Zakarpatí setkala, však skončila své vzdělání devátou třídou základní školy. Pak se vdají, ožení a často bydlí v pokojíku v domě u rodičů. (D): „Po základní škole už nikde nepokračují, tak se vdají a jsou nezaměstnaní.“ (P): (o synovi, který právě vychází základní školu) „... Nechce nikde pokračovat, nechce se učit.“

Studium na státních vysokých školách je bezplatné. Často však mladým lidem v možnosti dalšího studia brání nutnost vydělávat. (D): „Chtěl by se jít učit, ale nemá možnost.“ Učebnice a vůbec knihy jsou podle nejednoho (D) respondenta také velmi drahé. Dojíždět na univerzitu navíc znamená překonávat velké vzdálenosti. Vláda poskytuje stipendia, ale ta jsou podle (P) i (D) respondentů jen pro vynikající

žáky, běžně těžko dosažitelná. Ke studiu také chybí motivace, pokud ani studovaný či vyučený člověk nenajde práci, natož práci ve svém oboru. (P): (O sestře, až se bude ucházet o práci) „Budeme muset taky něco platit, holky, protože nemocnici musíme zaplatit, aby ji přijali (do zaměstnání) – u nás je problém, holky. . . . No, představte si, tak L. vystuduje a já nemám dál kam by mohla jít pracovat. No, studovala, a já abych přemýšlela, kde vzít peníze, abychom mohli zaplatit, aby ji vzali do práce. Rozumíte? Tak je u nás s prací těžko. Však víte samy, kolik našich lidí u vás pracuje.“

Někteří mladí lidé také odcházejí studovat do zahraničí. (D): „Jestli se může vrátit (ze studií v zahraničí) a najde tu práci ve svém oboru. Ale jestli vystudoval něco, v čem tu práci nenajde, asi zůstane pracovat venku. Mnozí vystudovali, vrátili se do Jasini, ale tady není taková práce. Prostě mají diplom. Když jsou svobodní, tak se v zahraničí občas ožení a vdají.“

I mladých lidí se samozřejmě dotýká velmi vysoká míra nezaměstnanosti a nutnost hledat pracovní příležitost v cizině: (D): „Jezdí vydělávat za hranice, tak 1/3 mladých lidí i ze sboru.“ (D): „Mladí více potřebují, protože staří mají důchod. Ale mladí, kteří nemají práci, vůbec nemají z čeho žít. . . . Není tu práce, odjíždí pracovat do cizích zemí. . . . Jezdí do Moskvy, Kyjeva, ČR. . . . Je-li tu práce, tak se za ní neplatí tak dobře, jak mladí potřebují.“ Při odchodu za prací respondenti upozorňovali na ztrátu kontaktů s rodinou a místním společenstvím a narušení vztahů často už i ve vlastní mladé rodině, protože obyvatelé Zakarpatí se žení a vdávají většinou před 20tým rokem.

Stejně jako v ČR je mládež fascinována moderní technikou, mobilními telefony, . . . často je v chudických *chatách* možné vidět pozoruhodné kontrasty. Církevním sborům leží mladí lidé na srdci, obecně by jim chtěli věnovat více prostoru, poskytovat jim smysluplnou náplň volného času. Vícekrát zazněla v rozhovorech potřeba pracovníka, který by se věnoval mládeži.

Mladí lidé a zvláště děti trpí tím, že mnoho (nevěřících) rodičů pije. Jeden z (D) respondentů označil takové děti „za sirotky živých rodičů“. Alkoholismus se v rodinách velmi často pojí s domácím násilím, což je zřejmé i z pohledu na život respondentů.

Ve velmi bídne situaci jsou na Zakarpatí děti bez rodičů, odložené, nebo sirotci. Především ve velkých městech se z nich stávají „dětí ulice a kanálů“. Na Zakarpatí žijí tyto děti spíše než v kanálech v ústavech, jejichž zanedbaný stav podle líčení spolku Bodaj vyřází dech. Situace se snad se sociálními reformami bude lepší; (D): „Sirotci dostávají teď také podporu: místo 130 hřiven budou dostávat až 1000 hřiven. Mohou studovat na stipendium, když se dobře učí. . . . No, to jsou plány, ale bude-li to ve skutečnosti, nevíme.“

Kategorie Příjmy Někteří lidé na Zakarpatí nemají vůbec žádný příjem; nedostávají sociální dávky, byť by mohli, nemají práci a tak si jen různě přivydělávají a žijí z toho, co vypěstují na zahrádce za domem a co na zimu naloží a zavaří. Ceny potravin jsou pak na Ukrajině jen nepatrně nižší než v ČR. Přehledové informace čerpám z rozhovoru se sociální pracovnící, Marií Jurievnou (D).

Citát z rozhovoru s (P) respondentkou: „Jak to říct, důchodci nemohou vyjít s penězi, práce pro mládež není a to je také problém. . . (o synech) Co oni budou dál dělat? Tak myslím, že půjdou na vojnu a kde najdou práci, tam půjdou. Chodí pracovat ke starším lidem, nebo jdou na houby, jahody, maliny.“(P): „A my už tak (se synem) přežíváme, máme mléko, děláme sýr tak trochu. Sláva Bohu, že máme brambory, že se urodily. A s tím my přežíváme. . . Ale důchod nemám, nic nemám, odnikud žádné dávky. Jenom to, co mi Hospodin pošle. . . (před několika lety, než se odstěhovali starší děti:) Protože my: 61 hřiven, to není k přežití pro 8 lidí. To není k přežití.“Jedna z (P) respondentek o rodině syna žijícího v Kyjevě, když byl doma se zlomenou nohou: „. . . U nich byly taky takové dny, kdy neměli na stůl ani kousek chleba. Jenom brambory, brambory ráno, brambory večer, brambory na oběd. Tak už to synova žena dělala. Ale všechno je drahé. To je město.“

Průměrný plat se na Ukrajině liší podle oblasti a pohybuje se mezi 350-550 hřivnami. Stále ještě není neobvyklé, že člověk za svou práci zapláceno nedostane. (D): „Je-li práce, lidé jsou často ošizeni, mají strach, a tak jdou radši pracovat do ČR.“Petr Murga ve své elektrikářské profesi platí pomocníka, podle svých slov „myslím, že mu to stačí (na život)“, dává mu 100 hřiven na den, tedy velmi dobrý plat.

Jestliže zaměstnanec onemocní, má nárok na **nemocenské dávky**. Pokud odpracoval u zaměstnavatele 5 let, jsou dávky ve výši 100% výdělku. Marie Jurievná upozornila, že to jsou však řídké případy. Pracoval-li kratší dobu, dávka činí 25% platu.

Dávky v nezaměstnanosti, (D): „Sociální síť nefunguje: u nás jsou teď **úřady práce**, kam lidi jdou a dostávají nějaké dávky. Ale já tomu nerozumím. Kdyby ty pracovní úřady vzaly ty lidi do nějaké organizace, kde by mohli pracovat, to by byla jiná věc. No, a co tam? Člověk přijde a jednou za měsíc dostane 80-100 hřiven. Musí jet tam a zpátky několikrát za měsíc se jim ukázat.“Tato dávka se vyplácí po dobu jednoho roku, pak na ni nárok zaniká, než žadatel odpracuje 3 měsíce v nějakém zaměstnání.

Částka **životního minima** je stanovena na 232 hřiven na osobu měsíčně. Matky dostávají **rodičovský příspěvek** 100 hřiven měsíčně při péči o dítě do tří let a nyní vysoké **porodné** 8tisíc hřiven. Nárok na **přídavky pro starší děti** vzniká pouze v případě, že rodina má příjmy nižší než je její životní minimum, pak je to 18 hřiven

na dítě/měsíc. Marie Jurievna mluvila rovněž o tom, že o příspěvek mohou žádat také matky-samoživitelky.

Důchody se za Juščenkovy vlády výrazně zvedly, ze 40 hřiven před rokem 2004 na současných 300 hřiven. Plus 1% z této částky za každý odpracovaný rok. Vyšší důchody mají bývalí státní zaměstnanci. Podle Marie Jurievny jsou na Zakarpatí mnohem více než v jiných regionech lidé v důchodu invalidním, častým důvodem je onemocnění epilepsií. (Které bych spojovala s podomácky vyráběným alkoholem, alkoholismem u rodičů, a také domácím násilím. Tyto domněnky ale nemohu doložit přímou zmínkou respondentů v rozhovorech, pouze pozorováním). (D): „Dostávají invalidní důchody. Zvýšilo se to tak o 10 – 40 hřiven. U nás (v Rachovském okrese) máme asi 30 000 invalidů. Důchod závisí od stupně invalidity. Minimální důchod je 120 hřiven, to u toho, kdo nikde nepracoval. . . . Donedávna dostávali ti, kdo nikde nepracovali, 38 hřiven. . . . (Ani teď) Důchod není veliký. Velký důchod dostávají ti, kdo byli řediteli, policisté apod. Ti dostávají až 3000 hřiven. A ti, kdo se opravdu namáhali a odpracovali těžce 40 let, ti mají jen nějakých pár peněz, tak do 600 hřiven. No, sláva Bohu, že se to zlepšilo u invalidů 1. stupně. Ti mají víc než 600 až do 800 hřiven. To už je dobré ve srovnání s tím, co měli.“ Respondenti se shodují, že ani po zvýšení nepokryje důchod náklady starých lidí na živobytí a léky. (D): „Důchod je plus mínus 500 hřiven, to jsou drobné.“ (P): „Moja máma umře, tak na to taky potřebuju peníze . . . (Já: „Na pohřeb.“) I když dostává důchod, já si myslím, že by si musela někdy trochu odložit na stranu, víš. Ale to se nedá.“ Přesto jsou důchodci jedni z mála, kteří mají alespoň nějaký stálý příjem; (D): „Důchodci, když mají důchod, tak jsou trochu zabezpečeni.“

I na Zakarpatí teď přibývá sociálních pracovníků. Jedna má na starosti 10-15 lidí, jimž stěže uklízí, nakupuje, zařizuje jim, co potřebují ve městě. Sociální pracovníce z Jasini, se kterou jsem mluvila, objíždí své klienty na kole. Anna starší: „. . . obsluhuju osamocené lidi. Tak, jak je u vás starobinec, dům pro přestárlé, tak to mám já po domech. Mám 11 *chat*, kde žijí invalidi, nemocní. No, a já jim chodím nakupovat, pomáhám s tím, co potřebují a tak.“ Marie Jurievna přibližuje práci sociálních pracovníků: „Sociální pracovník je 1-2x týdně navštěvuje. On jim tam uklidí, zamete, vypere, nakoupí. Za peníze těch lidí. . . . Sociální pracovníci jim také pomáhají na zahradě, to je také jejich povinnost.“

Kategorie Kdo jsou potřební V této kategorii se všichni respondenti dosti shodli na největší potřebě pomoci u **starých lidí, vdov a rodin, kde je mnoho dětí**. Jaké k tomu uváděli důvody více rozepisují v Kategorii Příjmy a Problémy starých, rodin a mladých lidí. Petr Murga, který má v srdci zvláštní místo pro Romy, upozornil na velkou potřebu podpory pro **cikánský tábor** v Rachově (ale lze říci jistě kdekoli,

proto tuto informaci neuvádím v kategorii Konkrétní potřeby), neboť Romové „žijí chuději než Ukrajinci.“(D).

Kategorie Zjišťování potřeb a zpětná vazba Výpovědi zařazené do této kategorie jsou vesměs od skupiny respondentů „distributoři humanitární pomoci“, s příjemci humanitární pomoci jsme na toto téma nenarazili. Výpovědi ukazují na komunitní charakter pomoci v rámci církevních sborů i navenek. Je založena na přátelských vztazích, osobních kontaktech a všímání si potřeb druhých: (D): „můžete sami navštívit několik rodin, abyste viděli jejich potřeby.“(D): „Jsou-li věřící a chodí na shromáždění, tak o nich víme. Jsou-li nevěřící, lidé nás přijdou požádat o pomoc pro ně, řeknou nám o nich. Za pět minut rozhovoru už hodně poznáte.“(D): „Chodí-li do církve, tak víme (v čem mají nouzi).“

Zpětná vazba je získávána při dalších návštěvách. Dva (D) respondenti zmínili, že by si přáli, aby byla zpětná vazba více vyžadována i ze strany dárců a byla také písemná. Znamená pro ně jednak kontakt s dárci a také důvěryhodnější půdu. (D): „Napíšeme dárcům dopis, jak to pomohlo.“(D): „Já myslím, že je důležitá kontrola. Dostat nějaké potvrzení od toho člověka, kterému bylo pomůženo.“(D): „Kdo dá, ten si to pamatuje, ale my si nemůžeme pamatovat, kdo komu co dal. Tak si to všechno zapisujeme do knihy, každou návštěvu, . . .“

(D): „Snažíme se kontrolovat, aby to lidé nepropili. Pijí-li např. rodiče, nedíváme se na to a staráme se o jejich děti. Jak? Dáváme jim. Musíme je navštěvovat a ptát se: ‘Kde jsou ty boty, které jste dostali?’ Rodiče odpovídají: ‘Ale vždyť jste nám to dali, tak proč se zajímáte, co se s tím stalo?’ No, protože jsme to také jen dostali.“

Jak zjišťují potřeby klientů sociální pracovníci nám vylíčila Marie Jurievna takto: „. . . osobně se starám, aby lidi dostali to, co mají dostat. Na pomoc si беру ještě jednu sestru, která tu u nás pracuje. Já jsem ji sem přijala do práce. . . .Jdeme na ulici, hledáme potřebné, takové lidi osamocené a staré. Oni (sociální pracovníci) jim pomáhají, myjí okna, nakupují potraviny, když dojde humanitárka, tak jim ji přináší. To je můj cíl pozvednout (naši práci) na takovou úroveň, aby lidi cítili, že jim pomáháme.“

Kategorie Konkrétní potřeby Tato kategorie mi připadá zajímavá pro přímou ilustraci toho, s čím se lidé na Zakarpatí potýkají a jaké potřeby u nich vidí ti, kteří se jim snaží pomoci:

Jasiňa: (D): Sborový autobus je potřeba opravit. Stavíme modlitebnu. „Máme tu jednoho starého bratra, který špatně slyší. Ten potřebuje nějaký sluchový aparát na ucho. Potřebuje, aby mu už udělali operaci.“(D): „A. máma je velmi nemocná, má na noze ránu, kterou je potřeba stále převazovat. Dvakrát i třikrát denně a potře-

buje ji potírat velmi drahou mastí.“(D).“... Myslíme si na muzikální aparaturu. . . do modlitebny. . . s mikrofony. Kdyby např. taková byla humanitární pomoc: malinké bedničky a mikrofony, malou aparaturu. . . Já veliké naděje vkládám do V.V., kdyby mohl jít studovat a mohl pokračovat.“

Rachov (D): Sborový autobus pro rachovský sbor. „U nás je především potřeba pomáhat jednomu cikánskému bratru . . . On to velmi potřebuje, protože jeho léky jsou velmi drahé. . . To je dokonce ještě více než 300 dolarů, to je přes 1600 hřiven. . . Co on by ještě potřeboval, to je invalidní vozík. On má malinký, on je nepohodlný, . . . malinký, on se do něho nevtěle.“

Velký Byčkov (D): „Někteří lidé nemají na to, aby si koupili kamna na plyn, je potřeba jim přispívat na dřevo. Hlavně vdovám.“(D): „Na potřeby sboru – na topivo, na benzín, na potřeby spojené s dopravou. Protože je potřeba dovážet staré (lidi do shromáždění). . . Náš sbor je ještě nedostavěný. Potřebujeme dodělat ještě druhé patro. Místnost pro dětskou besídku. . . musíme udělat třídu, . . . nemají na čem psát.“

Kategorie Vzájemná pomoc S touto kategorií jsem dopředu nepočítala, přímo k ní neměřila žádná z otázek k rozhovorům. Přesto se objevila a prokázala se jako velmi obsažná a pro respondenty důležitá. Jak už jsme si ukázali v kategorii Zjišťování potřeb, vzájemná pomoc vychází z blízkých vztahů ve vesnicích a církevních společenstvích. V odkázanosti na pomoc druhých, ve vzájemném všímání si potřeb sousedů a členů církevního společenství. Z toho, jakým způsobem respondenti vzájemnou pomoc popisovali, neplyne, že by pomoc byla třeba kulturně vnímána jako samozřejmá nebo neodmítnutelná. Spíše v křesťanských společenstvích vychází z biblického příkladu milosrdného Samaritána a z vědomí toho, že vše, co máme, je beztak Božím darem, ne naším vlastnictvím: (D): „Starám se, abych měl vždy u sebe peníze, ať už církevní nebo své, protože to nejsou „mé“ peníze.“

Významným pomocníkem je ve všech sborech církevní autobus, slouží mnoha formám vzájemné pomoci. Nyní použiji citát vztahující se také ještě k předchozímu odstavci; (D): „(Autobus) slouží k dovozu věcí a lidí, protože „on je věřící“. Tento (D) respondent si libuje, že může např. k nemocným přivést autobusem doktora. Lidé si ho k němu také chodí půjčit pro soukromé účely. (D): „Opravujeme autobus, abychom mohli staré lidi dovážet do shromáždění.“Protože jsou autobusy z peněz zahraničních humanitárních sbírek, více si k nim povíme v těchto kategoriích.

Lidé si pomáhají prací, půjčováním i dáváním peněz a potravin. Nebo jen prostě pamatují na navštěvování se, především starých a nemocných, lidí ležících v nemocnici a žijících v domově důchodců (v Jasině). (D): „Je mnoho starých, kterým pomáháme penězi na léky, nakupujeme jim potraviny, navštěvujeme je. . . Lidé za

mnou chodí (s prosbou o peníze). Stává se, že za mnou přijde babička, nedávno přišla, tak co uděláš? Vezmeš 50 nebo 100 hřiven. To samé cikáni. No, co naděláš?“ (D): „Navštěvujeme nemocné, staré. Modlím se, abych měl pro ně soucit, účast. Ptáme se, proč nepřišli na shromáždění a zjišťujeme, jak jim můžeme pomoci.“ (D): „Při nemoci, úhradách za studium si rodiny, přátelé pomohou, ... kdo je nemá, musí jít žebrať.“ (P): „Voloda ... zeptala jsem se ho, jestli by mi nemohl půjčit a on řekl: ‘Mám 50 hřiven, dám vám.’ A dal, tak mi pomohl. Děkuji za to Bohu, protože jsem tenkrát neměla ani chleba za co koupit... Voloda je dobrý, stojí při nás, vyslechne nás, ...“

Předchozí výpovědi mluvily o vzájemné pomoci, která je občasná a na přátelském základě. Sborny se však snaží pomáhat svým členům i dlouhodobě a promyšleně, či mít pro ně otevřenou ruku při mimořádných událostech. Myslí také na lidi mimo církve.

(D): „O jednu rodinu se sbor víc finančně stará.“ (dlouhodobě, Anna a její nemocná maminka). (D): „Snažíme se, abychom měli zásobu. Např. dnes není nikdo v nouzi, ale jestli půjde příští týden B. do nemocnice ... on potřebuje peníze, no a teď tu máme zásobu.“ (D): „Také chystáme pro děti z církve vánoční dárky. ... Pomáháme i nesborovým dětem, když se ukážou a vidíme, že by něco potřebovaly.“ Sborny se snaží mít vždy z *Misie* 10-20 balíčků navíc, aby je mohli darovat dětem z nevěřících rodin, které do církve přicházejí na vánoční bohoslužby. (D): „Balíčků dostáváme tolik, abychom mohli přibližně všem dát, i těm, co do církve nechodí. V první řadě se ale snažíme pomoci ‘svým’.“ (P): „A oni (lidé z církve) nám dávali. Chléb, ve sklenici rýži, ořechy, slunečnicové máslo. Co měli, tím nám pomáhali. To pro nás byla moc velká pomoc.“

(P): „Já nemám žádný podpory, víš, někdy pomáhá církve, náš sbor někdy pomáhá. No, tak já nevím, třikrát na rok, nebo čtyřikrát. No, jak se to dá, víš, podle toho, kolik mají peněz na to.“

Církevní společenství mají zvláštní službu tzv. diakonů, což bývají někteří členové staršovstva nebo/a jejich ženy:

(D): „Ve sboru je služba ‘milosrdných’ – všímají si potřeb lidí a je-li (přijde-li z *Misie*) humanitární zásilka, roznáší po lidech věci. ... Navštěvují mnohdy rodiny a roznáší jim humanitární balíčky.“ (D): „Ve sboru je taková skupina, která pečuje o chudé. ... My vzali na svoje *ubezpečenie* takové, kde je mnoho dětí, otec i matka pijí, děti mají hlad. Nosili jsme jim jídlo, peníze by propili.“

Vzájemnou pomoc i pomoc lidem v okolí promýšlejí: (D): „Jednou za rok se sejdeme s diakony a staršími a bavíme se o tom, co lidé potřebují. ... Pomáháme jim (vdovám v horách) sborovými penězi koupit třeba dřevo na topení.“ (D): „Ve sboru je několik pokladen: pro nemocné, pro chudé, pro děti, na stavbu a na provoz

sboru. Je tu také samostatná pokladna na „*blagotvorenje*“ – pomoc těm, kteří mají v něčem nouzi. . . . Nerozdáváme z nich hned, ale necháváme dary v kase, až se objeví potřeba – tak když je někdo nemocný, můžeme mu přispět. Lidem z církve už můžeme často. Dáváme i nevěřícím, kteří se na nás obrátili.“ Prostředky v těchto pokladnách pocházejí dílem z darů ze zahraničí, dílem z desátků členů církevních sborů:

(D): „Lidé desátkům rozumí a hodně je dávají.“ (D): „Každý měsíc . . . děláme sbírku a darujeme (peníze) na stavbu modlitebny. Každou neděli máme sbírku na potřeby sboru.“ (D): „Oddělujeme i pro mladé. Protože fakticky je zvykem všechno dávat starým. Ale víc pomáháme nemocným. . . . Koupili jsme pro mládež hudební věž do modlitebny, aby se tam mohli scházet a přátelit.“

Kategorie Zahraniční pomoc (kromě ČR) S větší mírou zahraniční humanitární pomoci se Zakarpatí začalo setkávat po roce 1990. Ukrajina tehdy procházela ekonomickou krizí. Na Podkarpatské Rusi působila především Švýcarská misie Světlo na Východě (Licht im Osten) a z ČR Stanislav Heczko. Z počátku se přiváželo na Zakarpatí především oblečení, potraviny, léky a školní pomůcky. Později začala myšlenka vánočních dárků pro děti.

Švýcarská misie provozuje na Zakarpatí 5 pekáren vybavených polními vojenskými pecemi švýcarské armády. Misie je dovezla, věnovala peníze na stavbu budov kolem nich a zaškolení zaměstnanců. Pekárny nepatří jednotlivci, ale církevním společenstvím. Řada lidí zde našla práci a zisk se rozděluje mezi potřebné. I věcnou podobu humanitární pomoci této švýcarské misie respondenti vesměs hodnotí zřetelně velmi kladně; (D): „Hodně se mi líbí misie Světlo na východě, to je Švýcarská misie. Možná proto, že nám dávají bohaté dárky. Mně se líbí, jak je oblečení, které nám posílají, všechno pěkně uložené v krabicích, uspořádané, čisté. . . . Většinou ze Švýcarska dostáváme zimní i letní věci v jedné krabici. . . . Že je v jedné krabici všechno na různé sezóny. . . .“ Ještě začala na Zakarpatí pracovat jiná švýcarská humanitární organizace, se kterou Marie Jurievna získala kontakt právě v týdnu, kdy jsme spolu mluvily. Marie Jurievna: „Děti velmi čekají na Vánoce. No, i dospělí samozřejmě, protože vědí, že na konci roku nám stále Švýčari pomáhají, a přivážejí a předávají dárky. . . . Teď u nás máme švýcarskou humanitární organizaci „Dobrá zvěst“. V Rišavském rajonu v Zakarpatí. Já tam pojedu v pátek a oni budou pomáhat potřebným. A řekli, že pomůžou našim členům církve. Protože všechny sbory dostávají (humanitární zásilky), jenom náš je stranou. No, a oni znají tu situaci a řekli, že budou pomáhat.“ (V textu je jedna z řídkých zmínek o tom, že lidé na humanitární balíčky čekají, že s nimi ve svém životě počítají jako významnějším příspěvkem).

Respondenti jmenovali také kontakty s německými misionáři a humanitární pomocí z Holandska. Mnoho kontaktů vzniklo (D): „přes Heczka, když jezdil do Ruska

poté, co se rozpadl SSSR. Z ČR je snazší získat kontakty na Západě, s Holanďany, Němci.“(D): „Ještě na Zakarpatí pomáhá organizace Archim help. Pomáhají oděvem, obuví, jídlem. A s nimi jsme se už domluvili, že nám budou jednou za 3 měsíce přivážet, abychom mohli (rozdávat) takovým lidem s mnoha dětmi, osamoceným, kteří nemají ani děti ani příbuzné, takovým, dá se říct, zapomenutým. Přes sociální službu jim přinášet (věci) přímo domů - to není přes církve, to je přes sociální úřad. Přes církve jsem minulý rok, to je misie z Deninburga, z Německa, já jsem tam byla minulý rok u nich (a jednala s nimi). A oni na tento rok plánují přivést humanitární pomoc. Minulý rok přivezli 13 tun na náš rajon. Část z toho jsme dostali pro sbor. I obuvi cikánům jsme mnoho dali. Oni je vozili v plných krabicích, já jsem k nim jela domů, obuv předávat. Nerozdáváme jen jídlo a oděv, ale i evangelium a Bible.“

Většinou jde o vánoční balíčky, ale církevní sbory dostávají také účelové částky od jednotlivých misionářů, „na nemocné“, „na potřeby sboru“, „na besídku“(D). Z Holandska bývají na Zakarpatí v rámci humanitární pomoci dovážena jízdni kola a dětské kočárky. Každá forma humanitární pomoci je sborům jistě povzbuzením; (D): „Vidím, že mnoho lidí z ČR, Holandska, Německa má zájem sloužit zde v Jasini.“Humanitární zásilky přicházejí sice nepravidelně, ale „často“(D). Staly se důležitým příspěvkem k vzájemné pomoci; (D): „Lidé nemají peníze. A jestli ani já nemám? Tak je moc dobře, když nám např. z ČR přicházejí peníze, dárky, my pak můžeme pomoci. ... Ani to nemusí být nic velkého a bohatého. Hlavní věc je to myslet tak, aby to sloužilo k oslavě Boha.“

Jedna z (P) respondentek mluvila o kontaktu jasiňského sboru s německým misionářem: „On přijíždí sem často. Myslím, že jednou nebo dvakrát na rok a možná i víc. ... A on když přijížděl, vždycky přivážel sem peníze pro takový lidi nemocný, který mají *nuždu*, který se léčí. Anebo děti sirotky, který nemaj mámy nebo táta, víš, *takoj* jim pomáhal. A ještě ubohý lidi, taky. No, tak to on přivážel na církve tam kolem, no, kdy 800dolarů, když 700 dolarů.“

Jedná-li se o věci, balíky humanitární pomoci jsou většinou dopraveny do budovy tzv. *Misie*, základny humanitární práce se sídlem v Buštyně. Odtud je humanitární zásilka rozdělována jednotlivým církevním sborům *rajonu*, jejichž zástupci si pro věci do Buštyna přijíždějí. Výpovědi respondentů se liší, Petr Pavljuk a Petr Murga, kteří nebydlí tak daleko od Buštyna, mají vcelku přehled co a kdy je tam k dostání. Kdežto (D) respondenti z Jasini se cítí neinformovaní a vzdálení. (D): „(Na *Misii*) tam už oni o tom rozhodují a pak to rozdávají do dalších sborů. Přímo k nám do sboru málo dostáváme.“(D): „Tenhle rok já nevím. Autobus byl rozbitý, tak jsme ještě ani jednou nebyli na *Misii*. Nic nevíme“

Někdy je humanitární zásilka na *Misii* posílána, někdy:

(D): „Nebo ji na *Misii* přivezou přímo hosté s sebou: z Německa, jídlo a peníze na

konkrétní potřeby – vánoční dárky, pro nemocné, chudé, i mimo církev. Párkrát i sami přijeli a rozdávali po vesnici. . . . Nejlepší je to pro konkrétní potřeby lidí (operace).“

Petr Murga je jedním ze zhruba třiceti kazatelů na Ukrajině podporovaných Kanadskou misí se sídlem ve Lvově. Petru Murgovi platí už 13 let od doby, kdy se stal kazatelem, 45 dolarů měsíčně, což mu vydá na 3 jízdy autem do Rachova a zpět. Jde však spíše o příspěvek než o plat kazatele, služebních jízd do Rachova koná Petr Murga měsíčně asi 10.

Kategorie Česká humanitární pomoc Tato kategorie zahrnuje vyjádření o české humanitární pomoci, tedy především o projektu Diakonie CB a o působení Stanislava Heczka: (D): „Celý stát neudělal tolik, co Heczko!“ Ve všech církevních sborech jsou v kontaktu s *Misí* v Buštyně, který však není hodnocen vždy kladně. Před svátky posílají církevní společenství na *Misii* seznam toho, co a kolik lidí v jejich okolí potřebují a kolik si budou odvážet např. kusů vánočních dárků. Diakoni do Buštyna jedou, humanitární balíčky tu naloží a dovezou do svého sboru. Pak jsou již postupy různé:

(D): „Přivezeme humanitární zásilku autobusem z *Misie*, pak to otevřeme, protože známe se ženou rozměry a čísla našich lidí. Roznosíme to v první řadě nemocným, . . . pak dětem, věřícím i nevěřícím. . . . Co zbyde, zaneseme na městskou radu, máme s ní dobré kontakty a oni mají přehled, kdo je potřebný, *bědný*. . . . A pak ještě pro sbor, který má 87 členů.“ Petr Pavljuk (D) chválí jakoukoli podobu humanitární pomoci, neboť potřeby lidí jsou různé: „Bude-li tam např. jen jedna bota, my tu máme jednonohé lidi. . . .“ Nejlépe však hodnotí věci pro děti do školy, propisky a sešity. Mezi ty, kteří se nemohou dostat do sboru, věci osobně roznáší, pro ostatní vyhlásí v církvi, že „tehdy a tehdy bude humanitární zásilka, ať přijdou ti, kdo to potřebují. . . . Každému dáme něco. . . . Jestli kdo nás podvedl a humanitární pomoc nepotřeboval, to ne nás, ale Boha podvedl.“

Sbor ve Velkém Byčkově má také kontakt s příbuzným pana Heczka, Stanislavem Borským, jenž je několikrát navštívil s (D): „oblečením, potravinami, penězi a dárky na Vánoce nebo Velikonoce.“ S. Heczko také sehnal pro tento sbor „piáno“. Další (D) respondent má jiný názor na rozdělení humanitárních balíčků: „Rozdává se po krabicích. Na každého vychází jedna krabice. Vyměňují si to mezi sebou, co se jak komu hodí. Je to jako loterie a aspoň se nikdo nezlobí.“

Další (D) respondent z obsahu dárků nejlépe hodnotí potřeby do školy, potraviny, sladkosti a oblečení. Záporně se vyjádřil o karetních hrách a svíčkách, které mají na Zakarpatí jiný kulturní podtext, jsou tu spojeny s pohanstvím, ne dekorací: „Když u nás ještě vypínali světlo, to bylo dobré je mít. Mohli jsme si je rozsvítit a viděli jsme. Ale díky Bohu, už nám světlo nevypínají. . . . Já rozumím, ale to je

pravoslavné.“Rozdělování humanitárních balíčků vidí tento respondent takto: „Není dobré rozdělovat stejně mezi všechny. Lépe je pomoci tomu, kdo to víc potřebuje.“

Z rozhovorů vedených v Jasině: (D): „Jezdil jsem s autobusem na *Misii*, pak ...jsme to dávali do batohů a roznášeli po horách, kde žijí chudí lidé. ...Každý ať si balíček vybere sám.“Z *Misie* dostávají církevní sbory balíček na hlavu pro každého člena a snaží se napsat si o více dárků, aby je mohli rozdat i lidem mimo církev. Hodnocení obsahu dárků: (P): „Nezáleží na tom, co v darčku je, děti se z něho těší.“(P): „... byly tam tužky, pastelky, propisky, sešity, albumy, hračky. A navíc ještě něco z oblečení, ponožky, rukavičky nebo obojí. ... Bylo tam, co děti potřebovaly i co se jim moc líbilo. ... Mně velmi pomáhá např. oblečení.“

(D): „Děláme seznamy a když přijde humanitární zásilka, roznášíme ji do různých míst. Tři sestry, které mají na starosti humanitární práci, udělají seznam o své vesnici, jaké tam má kdo potřeby a roznáší to těm, kdo nemohou přijít.“ Jiný (D) respondent je zastáncem neplošného rozdávaní humanitárních balíčků podle potřeb: „Snažíme se rozdávat humanitární pomoc tak, aby o tom všichni věděli a účastnili se toho. Říkáme, co jsme dostali, jaké jsou potřeby, že je potřeba pro ty a ty. ... Nejdříve jsme rozdávali prostě co kdo dostal, to měl. Teď humanitární balíčky otevíráme a rozdáujeme podle toho, co kdo potřebuje.“

Jako konkrétní formu pomoci jasinští (D) respondenti velmi hodnotili sbírku na zakoupení autobusu pro církevní sbor. Autobus slouží k dovážení starých lidí na bohoslužby a zpět a děti na letní tábor. Půjčují si ho mladí lidé, když (D) „jedou na setkání mládeže do Rachova.“ Ale používá se rovněž na přepravu materiálu na stavbu modlitebny.

Jeden z (D) respondentů mi vysvětloval vývoj přemýšlení o systému rozdělování humanitární pomoci. Aby nebyly stížnosti a reptání „losovalo se, komu která krabice bude, ... ale tak to není správné, dávat všem stejně, všichni nemají stejné potřeby. ... Hlavní je, aby humanitární pomoc nebyla lidem motivací.“ Pro tohoto respondenta je důležité, aby bylo společenství připraveno pomoci operativně, když se někdo ocitne v nouzi, proto se spíše opírá o sborovou pokladnu: „Církev by měla mít nějakou zásobu.“ Velký důraz dává na průhlednost jednání a důvěru. V jasiňském sboru se každoročně „... dělá vyúčtování humanitární pomoci. ... Každý rok aby v církvi byla listina, kde by se každý mohl seznámit, jak bylo s penězi a věcmi naloženo. ... Chceme být otevření v otázce účetnictví. Jsme připraveni vystavit účet na jméno, je-li to třeba, s podpisem obdarovaného. Dárci nás mohou prověřit. ... Nic nedělám sám, ale bratři ve staršovstvu, aby lidé důvěřovali.“

Jako konkrétní pomoc hodnotí velmi kladně „(Když) přijeli přátelé z ČR, byli tu týden a zalévali sami podlahu ve sklepě modlitebny betonem. Nejen tu s námi žili, ale i těžce pracovali. Nevěřící lidé viděli, že je mezi námi Boží láska a jednota.“

Kategorie Překážky a problémy humanitární pomoci Otázka zda s sebou přináší humanitární pomoc nějaké problémy byla pro respondenty obtížná. Často jsem měla spíše dojem, že se snaží nějaké problémy najít, aby mi udělali radost odpovědí: (D): „Něco je zastaralé, ale lidé si to přešijí.“ Zastyděla jsem se za celý Západ, že se na Ukrajinu posílají oděvy, které jsou i tam zastaralé. Na druhou stranu, jde o humanitární pomoc, ne butik. Ale budiž nám to výzvou. (D): „Stává se, že když nám přijde humanitárka, já nevím, odkud ji (kazatel) přiváží, tak je celá zmuchlaná, ... v takovém stavu, že se potom stydím ji lidem dát.“ (D): „Já jsem si dřív myslel, že humanitární pomoc je takové síto, že co vám zůstalo, to je pro nás.“

(D): „Při převozu přes hranice bývají problémy. Celníci berou úplatky.“ (D): „(Celníci) občas mohou něco z humanitární zásilky vzít.“ Tato odpověď je myslím už víceméně klišé. Přejít hranic i převoz věcí přes ně se už většinou odehrává bez obtíží. Přesto však si zřejmě někteří celníci zachovávají špatné zvyky všemocných úředníků. Pro nás dobrodružná otázka mafie je myslím příliš delikátním tématem, abych se o něm mohla v rozhovorech něco více dozvědět: (D): „Mafie? Nepočítám, že by v církvi byla. Zbojníci se bojí brát peníze, které patří Bohu.“

Některé problémy jsou technického rázu: (D): „Chtěli jsme jako humanitární pomoc z ČR vozit léky, ale cla byla moc vysoká, a vůbec, není to ze zákona možné převážet, také lékařské nástroje a elektroniku.“ (D): „Rádus věřících v našem sboru je 11km, dlouho to trvá, než je můžeme s humanitární pomocí navštívit poté, co ji dostaneme. Třeba i dva týdny.“

Část respondentů se nad otázkou problémů a překážek zamyslelo hlouběji a odhalili mi, že hlavní obtíž při humanitární práci vzniká v oblasti mezilidských vztahů: (D): „Jedni říkají, že by bylo lepší, kdyby ta humanitárka vůbec nebyla, že by bylo méně sporů. A druzí říkají, díky Bohu, že humanitárka je. ... Já jsem se spojila před 2 lety s tou *Misií*, kde je Podgurný, a my jsme každý měsíc brali od nich humanitární pomoc a rozdávali ji chudým s našimi sociálními pracovníky. Ale šlo o to, že oni nám na výdejku psali 2 tuny a nám dávali jen 800 – 900 kg. Já jsem jim řekla, že s takovými nečestnými nechci nic mít, protože Bůh se bude ptát. A říkám jim: 'Co řeknu až přijdou naše kontrolní orgány a budou se ptát, kam se poděla ta jedna tuna?' ... Hlavní problém je to, aby tak, jak se to přivezlo na *Misii*, se to i dál předávalo. Aby to nepřebírali, ...“ (D): „Myslel jsem, že se humanitární pomoci úplně zřekneme, protože bylo mnoho stížností před 4-5 lety.“

(D): „Na jedné straně je to dobré, protože děti rády dostávají dárky; na druhé straně si lidé na humanitární pomoc zvykají. ... Přicházejí jednoduše něco dostat, protože vědí, že jim dáme.“ Podobně také (D): „Oni si mysleli, že být v církvi je jako když přijdou ke kohoutku, odkud teče mléko a budou ho stále pít. ... Mohou se stát dočasně věřícími, tak tělesně, a dělat ostudu církvi. To je nebezpečí humani-

tární pomoci.“ Jeden z (D) respondentů varuje, že humanitární pomoc může být také pochopena jako určitý nástroj přesvědčování: „Může být nebezpečné dávat humanitární pomoc nevěřícím. Nikdy ne s tím, ‘abyste uvěřili’.“ (P): „Když přinese domů manželka věřící peníze, jo, když by to byla penězama pomoc, ona přinese domů, aby koupila dětem tam potraviny, a manžel chlastá, tak on ty peníze možná vezme, zebere od manželky – a propije. Anebo jinak, naopak může bejt: manželka nevěřící a bude honit toho manžela, řekne: ‘Proč mi to sem ...? Já vůbec nepotřebuju žádnou pomoc’.“

Kategorie Návrhy Když se respondenti vyjadřovali o možném vývoji a pokračování rozvojové spolupráce s českou stranou, odpovědi sahaly od volnější spolupráce, navazování vztahů a navštěvování se ke zcela konkrétní hmotné pomoci. Jakoby se nechtěli vzdát dárečků a balíků s oblečením. Nikdo z nich neřekl např. „Už to není potřeba, už jsme za tím.“, jak bych očekávala.

(D): „No, chtěla bych, aby v humanitárce bylo více potravin. Více. Protože oblečení, když je doneseme, někdo řekne: ‘A já už jsem stará, ani na nohy nemůžu. Spíš potřebuji nějaké potraviny.’“ (D): „Obuv, především obuv. Hlavně dětem. Ale i dospělým. Přichází sem velmi málo obuvi.“ (D): „Věci pro děti jsou u nás drahé: hračky, věci do školy. ... I oblečení. (pro děti)“ (D): „Potraviny, oblečení, věci pro konkrétní lidi. ... Důležité je dívat se na to, co je nezbytné.“ (D): „Cíleně pomoci těm, kteří nemají důchod (žádný příjem). Pomoc, která by byla konkrétně pro ně. Tam by se všechno hodilo: potraviny, různé věci, jestli jejich děti chodí do školy, tak i sešity nebo něco takového.“ (D): „Dářečky a malá překvapení pro besídku. My jim kupujeme sladkosti a když k tomu můžeme přidat zahraniční propisku, blok, hračku, to je fajn.“ (P): „Něco z jídla, kdyby bylo. Možná pro syna něco do školy. Víte, kdyby bylo za co koupit, tak bychom o nic neprosili. ... Já za všechno děkuji Bohu. Nebo něco z oblečení. A co je mi malé, tak si řeknu: ‘Aha to může být pro tu, nebo nějakou sestru z církve’.“ (P): „Já myslím, že nejlepší by pro ně (staré lidi) bylo jídlo.“

Mluvili jsme ale také o jiných podobách humanitární pomoci než jsou vánoční dárky pro děti. Někteří respondenti tyto způsoby otvírali spontánně sami. Někdy jsem u nich ale cítila neochotu nebo strach vymýšlet si něco, co není a tak snad hanět to, co je. Postoj, říkající, že když člověk přijímá dar, je za něj rád a nepitvá, zda by nemohl být lepší. Byť respondenti nezmiňovali plošnost a neadresnost vánočních dáreků, vesměs kladli důraz na prospěšnost přímého kontaktu dárců s obdarovanými a předávání lidem věcí podle jejich konkrétních potřeb: (D): „To by bylo zapotřebí, abyste šli do našeho sboru a podívali se. Abych já šel s vámi a podívali byste se, jak lidé žijí.“ (D): „Důležité je, aby tu někteří z dárců alespoň týden žili.“

Tolja Kovalčuk popisoval na příkladu české brigády, která přijela pomoci jasi-

ňskému sboru se stavbou modlitebny, že je dobré být v kontaktu a znát aktuální potřeby. Účastníci se domluvili telefonicky dopředu s kazatelem, na Ukrajině nakoupili materiál na stavbu a pracovali. Po práci se setkávali s mladými lidmi z Jasini. Jejich pobyt hodnotil velmi kladně. Vůbec vyzdvihoval spolupráci založenou na brigádách, společném trávení času, návštěvách: „(O brigádách) z ČR je na Ukrajinu lehčí dojet než obráceně, ne?“

(D): „Kdyžby i naši (kazatelé) mohli jet kázat do Čech.“

(D): „Bylo by fajn, kdyby byl v ČR nějaký bratr sponzor.“ (manželka): „Že on by sem jezdil pomáhat?“ (D): „No, že by např. kdyžby se sebrala mládež a přijeli by. Nevím, na jak dlouho, na týden, že on by jim to sponzoroval, aby tu mohli pomáhat. Nejen u nás, ale i v Rachově a Byčkově a kde ještě potřebují. Prací, ne duchovně, ale tak normálně prací. Jak např. tehdy byli u Ljuby, zašli k sousedce a pomohli jí se senem. Ona se pak divila: ‘To byli věřící? A Češi?’“

Respondenti opakovaně vyjadřovali nouzi těch starých lidí, kteří musí brát nějaké léky. Nejsou-li peníze, není možné jim nijak pomoci. A peníze jsou podle (D) „nedostatkové zboží.“ proto někteří zmiňovali, že přemýšlí-li někdo, jak Zakarpatí pomoci, (D) „pro staré lidi je to v penězích“: (P): „Já si myslím, že je lepší penízama pomáhat, protože člověk může si ty peníze použít na to, na co má – potřebu. A když je věci, anebo potraviny, no, nějaký těstoviny tam přivozily ty Němci, že to zase není řešení problému. . . . , protože já léky dostávám jenom za peníze. No, jídlo můžu vydělávat nějakou prací na lidech tam, jo, mléko, smetana nebo máslo nebo něco takového, můžu si dostat, sdělám práci, tak si dostanu ty–potraviny, žejo?“ (D): „Můžete nám přispívat na léky. U nás je mnoho nemocných a starých, potřebují drahé léky. Církev jim dle možností přispívá, ale sbor je malý a málokdo má práci, většina jsou důchodci.“

Někteří z (D) respondentů byli velmi kritičtí ke spolupráci s tzv. *Misií*, centrem humanitární práce v Buštyně: „Když kdokoliv přijede z Česka, Německa, aby to sami rozdali a pak bude všechno tak, jak má být. A pak se nikdo nebude hádat, . . . Chtěla bych, aby, ne jen co se týká sboru v Jasini nebo v Rachově, celkově, aby humanitární pomoc šla přímo do sborů a ne do sídla *Misie*. Protože s *Misií* mám zkušenost, co pracuji tady: tam to nejlepší vybírají a prodávají. . . . Jestli berete zodpovědnost např. za sbor v Jasině nebo v Rachově nebo v Kosovské Poljaně, aby ty věci šly přímo do (toho) sboru. Víte, tak to bude lepší. Tak my dostaneme to, co jste poslali. . . . Já říkám, že (humanitární pomoc) je taková dobrá podpora a stimul. Pro věřící i nevěřící. Dobré bude, když bude z místa vydání do místa přijetí. A kdo je zodpovědný za tu humanitárku a kdo ji bude rozdávat. . . . Protože na tržnicích se u nás prodává mnoho věcí z humanitárky. I z různých misí. Jsou takoví lidé, kteří si nad tím hřejí ruce. Chtěla bych, aby to všechno bylo podle pravidel.“

Z jasiňských rozhovorů rovněž vyplývá určitá nespokojenost se spoluprací s *Misii* v Buštyně. (D): „Jediné, co se mi moc nelíbí je, že jezdíme pro humanitární zásilky na *Misii*. Jestli by bylo možné, že by ti, kdo humanitární pomoc přiváží, ji dovezli přímo do Jasini.“ Je možné, že se jasiňský sbor cítí poněkud ostraněný ze středu humanitárního dění, je také možné, že mají jiné představy o humanitární práci. Může jít rovněž o nějaké osobní neshody. Rozhodně je však k *Misii* zřejmá nedůvěra. Zde jeden z (D) respondentů otázku více rozvinul: „Pracovat v přímém kontaktu se sborem, bez deseti prostředníků. Jak vejdete do domu, tak už uvidíte, co je tam potřeba. ... Ale nejlepší je, když např. v České Třebové a v Jasini je církev a můžeme mít spolu přátelské vztahy. Já nemluvím jen o humanitární pomoci. To není jen o tom, ale o přátelství. Když můžeme být v přímém kontaktu. Já neříkám, že máme obcházet oblastního kazatele (M. Podgurného v Buštyně). Např. nám teď se stavbou modlitebny pomáhají Holanďané. Dávám oblastnímu kazateli účet: dostali jsme takovou sumu. On o všem ví. Nic tajného neděláme. To je důležité.“

Tuto naznačenou spoluprací mezi sbory z různých zemí zmínil také další (D) respondent: „Spojení mezi církvemi. Sesterská/dceřiná církev. To je dobrá myšlenka. ... Aby mohli navštěvovat jeden druhého. Chce se nám mít nad sebou šéfa.“ (Já: Co si pod tím představujete ´mít nad sebou šéfa?´) „To je sbor, který může pomáhat sboru, který to potřebuje. Jak *šéfstvo* se obvykle stará o menšího bratra. Pomáhala by v modlitbě a jestli jsou nějaké potřeby, ... myslím tím *šéfstvo*, které se přátelí a silnější pomáhá slabšímu.“

Opět se objevil důraz na důvěru, přehlednost celé práce, (D): „(Dárci mají) žádat potvrzení od konkrétních lidí, kteří dostali nějakou pomoc.“

Jeden z (D) respondentů také mluvil o touze po vzniku vnitřní, ukrajinské misie: „Požehnaní je, když budeme dávat my, ne jen přijímat. Chtěl bych, abychom už mohli někomu dávat. Aby už u nás vznikly takové misie, které by mohly někomu pomáhat.“

Jelikož nejpalčivějším problémem většiny obyvatel Zakarpatí je nezaměstnanost, dva z (D) respondentů hovořili o takovéto formě rozvojové spolupráce: „Vláda a prezident nám mají dát práci. Jak nám mohou ze zahraničí pomoci? Dají nám jednorázovou pomoc, to je dočasné. Já myslím, že je potřeba dát lidem práci. ... Aby zahraniční (dárci) dávali peníze v něco, co by nás podpořilo, abychom pracovní místa měli. Kdyby tu postavili něco, kde bychom mohli vydělávat peníze sami, to by byla jiná věc.“ „Kdyby se u nás otevřela nějaká firma nebo mlékárna. Tady je mnoho krav. Nebo konzervárna ovoce, ... bylo by moc dobré, kdyby někdo z českých byznysmenů se o to zajímal. Otevřít tady firmu, aby měli lidé práci. ... Aby on z toho měl peníze. ... Kdyby měl někdo zájem postavit tady např. pekárnu, mlékárnu, výrobu sýra, másla ... To by musel dělat specialista. Vyučený. Aby to tady bylo nejlepší.“

... Hlavní je pro mě, aby lidé ze sboru měli práci.“ Jak už jsem zmiňovala, Švýcarská misie Licht im Osten postavila několik pekáren, které jsou významným zaměstnavatelem. Jeden z jejích pracovníků na otázku, jak odolají konkurenci domácího pečení apod., odpověděl právě: „Pečeme tak, aby byl náš chleba nejlepší, a je.“

Jeden z (D) respondentů také zmínil zajímavou nabídku, kterou Jasiňské společenství dostalo, ale ke které nakonec nemohlo dojít: „Jeden stomatolog tu chtěl mít pokojík a přijíždět sem z Buštyna ošetřovat zdarma.“ Tato výpověď může inspirovat ke spolupráci v podobě sponzorování takových lékařů pro horské vesnice.

Koncept adopce na dálku respondenti neznali. Když jsem se na tuto formu humanitární pomoci zeptala a vysvětlila její podstatu, reagovali kladně; (D): „Že rodina pomáhá rodině? ... Že přímo pomáhají člověku, který to potřebuje? To je dobrý projekt.“

4 Závěr

Závěr přinese kritické zhodnocení provedení výzkumu a v něm získaných poznatků. Nabídne srovnání obecného směřování devíti českých NNO a církví věnujících se humanitární pomoci pro Podkarpatskou Rus a situace místa a společenství, k němuž směřuje humanitární pomoc Diakonie CB. Závěr samozřejmě také předloží odpovědi na výzkumné otázky.

Kritické zhodnocení výzkumu Prováděla jsem biografický výzkum poprvé; neumím ukrajinsky ani rusky a znalost polštiny mi pomáhala pouze v rozumnění nikoli v domluvení se. Tolik omluvy mé nezkušenosti a nevybavenosti, které měly nicméně za následek některé chyby při výzkumu.

Pro atmosféru rozhovorů byla charakteristická trochu nervozita má i respondentů a zároveň sdělnost, která mě překvapovala. Zdálo se mi, že mi lidé chtějí rozhovory jakoby pomoci, chtějí odpovídat, protože to podle jejich mínění potřebují. Respondenti nás přijímali s pověstnou pohostinností, věnovali nám čas, měla jsem dojem, že výzkum považují za důležitý. Mám za to, že mnozí z nich mě a překladatelku Marii pokládali za vyslance církve,⁷⁰ je možné, že proto své odpovědi stáčeli více do duchovní oblasti. Většinou jsme se v rozhovorech nesetkávaly s odmítnutím odpovědi, pouze v případech „nevím, nikdy jsem o tom nepřemýšlel/a.“ Na ochranu osobních dat se na Zakarpatí nedává velký důraz, nikdy jsem tedy nenarazila na to, že by respondent odmítl odpovědět kvůli tomu, že by nedůvěřoval mému slibu anonymity užití rozhovorů; nebo že by se zdráhal/a vyprávět o svém životě. Bylo by možné namítnout, že mezi respondenty chybí lidé, kteří do místní církve křesťanů-baptistů nechodí. K nim však humanitární projekt diakonie prvotně nesměruje; navíc společenství obyvatel Jasini má tak komunitní povahu, že věřím, že mi o potřebách a problémech nevěřících lidí věrohodně vypověděli oslovení respondenti.

S lítostí musím říci, že jsem se respondentů často ptala 'špatně', totiž: „Co by mělo být? Jak by to mělo vypadat, aby to bylo lepší?“, což nejsou příliš dobré sociologické otázky. Nezjišťují stav, jako spíše vyžádaný názor. Až později, když už tyto otázky nebyly nosné, jsem si uvědomila, že by bylo lépe se mnohem více ptát „Proč? Myslíte, že . . .?“ než „Co? Jak?“ (Ale ono je těžké se ptát, když neumím jazyk respondenta.) Přesto věřím, že výzkum přinesl hodnověrné a vypovídající výsledky, jak snad bylo ukázáno v kapitole Kategorie vyvozené z rozhovorů s respondenty.

Jednou z mých otázek před výzkumem bylo také to, zda je na Zakarpatí významný rozdíl mezi městem a vesnicí a zda je tento rozdíl podstatný pro výzkum. Rozhovory

⁷⁰Což bylo jistě způsobeno naší přítomností na bohošlužbách i tím, že nás k respondentům často doprovázel kazatel místního církevního sboru.

i pozorování ukázala, že rozdíl mezi městem a vesnicí je, a velký. Myslím, že výzkum dobře vypovídá o potřebách a postojích lidí z vesnic v horských údolích, na něž je v rámci Zakarpatí vztažitelný. Život ve větších městech má však jinou tvář, jiné přínosy a jiné problémy.

Rovněž Zakarpatí a zbytek Ukrajiny je soudě podle zmínek v rozhovorech i podle studia humanitárních projektů na východní Ukrajině docela jiný, jsou zde jiné problémy. Zatímco na Zakarpatí je největším problémem nezaměstnanost (a z „vnitřních“ problémů alkoholismus), na Ukrajině je to více nepoctivý obchod, děti ulice, drogy a prostituce.

Můžeme říci, že určitou roli v účinnosti a přijímání české humanitární pomoci mají historické, zeměpisné a jazykové vazby se Zakarpatím. Staří lidé rádi vzpomínají na období, kdy Podkarpatská Rus byla součástí ČSR a velká většina ze střední a mladé generace strávila určitou dobu v ČR pracovní nebo tam chce jet. (V líčení toho, co bylo podnětem pro zahájení humanitární spolupráce ADRA se ZŠ v Rodnikově Hutě, rovněž vyniká role historických vazeb.) Věhlas humanitární práce S. Heczka pro Ukrajinu také otvírá v prostředí církevních společenství dveře i dalším lidem z ČR i když z malého průzkumu v článku J. Potůčka plyne, že čeští důchodci, kteří podporují důchodce na Zakarpatí skrze adopci na dálku, si je nevybrali na základě osobní zkušenosti s Ukrajinou nebo historické spřízněnosti, přesto myslím, že to byl jaksi druhotný motiv výběru: důchodci na Ukrajině jsou nám stylem života bližší než např. v Africe. Vliv blízkosti jazyka i blízkosti zeměpisné jistě také není zanedbatelný. Pro obyvatele Zakarpatí mohou být kontakty s lidmi v ČR žádoucí i kvůli pracovní migraci; pro nás je pak Podkarpatská Rus velmi přitažlivá přinejmenším svou krajinou.

Odpověď na výzkumné otázky

V čem lidé na Zakarpatí spatřují hlavní problémy svého života? Hlavním problémem současné Podkarpatské Rusi je jednoznačně **nezaměstnanost**, poškozují všechny generace, neboť nutnost odjíždět za prací do velkých měst nebo za hranice má záporný vliv na fungování rodin, péči o děti i staré lidi. Nezaměstnanost má za následek stálou finanční nestabilitu rodin, nejistotu. Migrace za prací pak dlouhodobou nepřítomnost otců ve většině rodin. V rodinách, kde má alespoň jeden člen práci je i v chudých poměrech vidět určitý pokoj, tam, kde práce není, žije se „z ruky do úst.“ Staří lidé se i kvůli nezaměstnanosti často potýkají s osamělostí, neboť jejich děti odjely daleko za prací nebo mají co dělat, aby uživily své rodiny. Lze souhrnně říci, že nezaměstnanost velmi brzdí vývoj oblasti, pokud lidé neodejdou za prací, žijí zde podobně jako před 40-50 lety, žijí se ze svých políček, většinu života tráví v rodné

vesnici. (Což ovšem samozřejmě nemusí být vždy záporné hodnocení situace).

Nemožnost najít pracovní uplatnění má za následek také **malou motivaci ke vzdělání**. Vzdělání vyžaduje, jistě jako v každé zemi, peníze na dojíždění do škol, na knihy a jiné studijní náklady. Mladý člověk po čas studia přichází o výdělek, což je na Ukrajině závažnější problém než např. v ČR, kde studenti výdělek míň potřebují – mají možnost brigád, rodiče jim šetřili nebo je živí. Pokud pak ukrajinský student stejně nenajde práci, natož v oboru, nevidí důvod studovat.

Velkým problémem je také **zdravotní péče**, která je pro chudé lidi těžce dostupná. Dozvěděli jsme se, že je pro ně příliš drahá, někdy se setkávají s velmi špatnými podmínkami, panuje korupce.

Ze studia projektů českých humanitárních projektů na Zakarpatí vyplývá omezená možnost sportovního a kulturního vyžití, což trápí především děti a mladé lidi.

V jakém kontextu o nich mluví? Co označují za jejich příčinu? Lidé nejhůře nesou to, že nemají možnost obživy; „o nic bysme nežádali, kdybychom si na to mohli vydělat.“ Mnoho rodin prostě nemá žádný příjem. Nemají tedy z čeho šetřit na budoucí náklady dětí nebo na hrazení nepředvídaných situací a léčebných výloh. Za příčiny nezaměstnanosti lidé označují především zavírání velkých průmyslových podniků minulého režimu, které ještě nebyly nahrazeny současnými investicemi. Jak jsme se mohli dozvědět, v oblasti investic předvídá Zastupitelský úřad ČR v Kyjevě Ukrajině velkou budoucnost, lze však usuzovat, že Zakarpatská oblast nebude u zahraničních investorů mezi prvními.

Za velký problém označovali respondenti, nemají-li oni nebo jejich rodina pevné zdraví, neboť léčba je pro ně často nedostupně drahá. Jako hlavní příčiny nemocí na Zakarpatí jsme určili špatnou výživu, alkoholismus a staré i nové ekologické zátěže mající vliv na zdravotní prostředí.

Skupiny lidí, kteří se nejvíce potýkají s hmotnou nouzí jsou podle respondentů především vdovy, staří lidé, romové a mnohodětné rodiny.

Jak na tyto problémy reagují? Jakou zaujímají strategii pro jejich řešení?

Zejména muži, ale často také ženy odcházejí pracovat do zahraničí, především do Ruska, Polska a ČR. Budeme se věnovat jen záporným dopadům této pracovní migrace, která je masovým jevem. Má nezřídka za následek odcizení v rodinách i jejich rozpad. Dělníci často pracují v zahraničí ve vyděračských podmínkách, navíc bývají nezřídka šizeni a na závěr ošizeni na výdělku. Nezbyvá jim nicméně než v takových podmínkách pracovat, protože jsou v nouzi. Jinou strategií řešení hlavního problému obyvatel Zakarpatí – nezaměstnanosti – jsou příležitostné přivýdělky. Lidé se nechávají najímat na polní a lesní práce. Odměna má často věcnou podobu nebo podobu

protislužby. Důležitou roli hraje v překlenutí situací nouze i běžného denního nedostatku vzájemná sousedská, rodinná a přátelská pomoc a pomoc církve. Při srovnání tvrdých dat s narativní částí zaráží, jak málo využívají lidé na Zakarpatí sociální systém státu. Z líčení vedoucí rachovského sociálního odboru víme, že existují různé sociální přídatky, ale lidé z horských údolí je většinou kvůli malé informovanosti a složitosti jejich vyjednání nepobírají.

Mnoho lidí na Zakarpatí reaguje na stálou nejistotu a bídu alkoholismem. V rodinách mých věřících respondentů je k alkoholu přísný odpor. V obvykle rozestavěném domě mají alespoň dostatek jídla, což je především díky pracovitosti, a právě tomu, že hlava rodiny nepropije rozpočet.

Nápadnou reakcí na jejich situaci je u obyvatel Podkarpatské Rusi především jejich nenáročnost, zakotvení v důvěře Bohu a vděčnost. Měli jsme možnost je poznat jako lidi, kteří i přes svou tíživou situaci jsou velice srdeční a pohostinní. Společný jejich výpovědím byl postoj, kterým jsem nazvala celou práci (D): „Co nemám, to nemám. Bojím se Boha a vidím požehnání.“; nebo (P): „Těžkosti přicházejí. Ale sláva Bohu, že jsem Hospodinova. Že nám přichází pomoci.“

Co hodnotí jako pomoc v případě problémů? Jak jsme si již řekli, společenství přátel, rodiny a církve je pro lidi, se kterými jsem mluvila velmi důležité. Krom způsobu, kterým je takové společenství důležité i pro nás, je to také z toho důvodu, že si pomáhají překlenovat situace nouze, mají o sebe vzájemnou starost a informují se jeden o druhém, kdo potřebuje pomoci. Pomoc církevních sborů křesťanů-baptistů probíhá jednak na přirozeném přátelském základě, ale i promyšleně, dlouhodobě a směrem z církve. Při zjišťování potřeb svého okolí spolupracují církevní sbory také se sociálními odbory měst. Církevní společenství zřizují pokladny, do nichž přispívají především sami z desátků, ale i z darů zahraničních misí, a jejichž obsah je určen pro pomoc různým skupinám potřebných. Snaží se mít určité rezervy, aby jejich pomoc mohla být pohotová v případě nouze. Lidé si vzájemně pomáhají půjčováním i dary peněz, ale i jídla, prací či výměnou. Lze shrnout, že dobré vztahy jsou ve společenství mých respondentů možná ještě výrazněji důležité než je obvyklé např. v naší zemi.

Jak hodnotí zahraniční humanitární projekty do jejich oblasti? Jsou pro ně významnou pomocí? Z rozhovorů můžeme uzavřít, že respondenti nezmiňovali humanitární pomoc jako významnou pomoc do svých životů. Často mluvili o tom, že je to milé, ale kdyby i to nebylo, tak by se nic nestalo. Vnímají ji jako radost a povzbuzení. Rozhodně jsou však různé podoby zahraniční humanitární pomoci, se kterými se naši respondenti setkávají důležitým příspěvkem k jejich vzájemné pomoci. To je velmi kladné zjištění, protože taková pomoc může pomáhat rozvíjet

vztahy v místní komunitě.

Překážky humanitárních projektů byly zmiňovány v menší míře technické (špatná dostupnost, těžkosti s celníky); vážnější jsou však vztahové problémy, kterých může být humanitární pomoc příčinou. Respondenti jmenovali nebezpečí zvyknutí si na humanitární pomoc, kdy ji lidé využívají z pohodlnosti, aniž by ji tolik potřebovali. Někteří respondenti vyjadřovali obavu, jak humanitární pomoc vnímají nevěřící lidé, kterým by jí chtěli pomáhat, báli se, aby nebyla vnímána jako přesvědčování, „abyste uvěřili.“

Jednoznačně kladně hodnotili respondenti z české strany pomoc v podobě sbírek na zakoupení autobusů pro společenství sborů a brigády na stavbách modliteben spojené s koupí stavebního materiálu v místě.

Jak si představují další rozvoj humanitární práce v jejich oblasti? Odpověď na tuto výzkumnou otázku je především syntézou kategorie Návrhy, kterou srovnává s „modelovým“ projektem humanitární pomoci na Zakarpatí vyvozeným z rozboru projektů českých NNO a církví. Rozhovory, myslím, potvrdily obecné **směřování od humanitární pomoci k rozvojové spolupráci**. Humanitární pomoc má jistě své místo a pomáhá přejít k dalšímu kroku, kterým může být právě dlouhodobá spolupráce, kdy obě strany spolu dlouhodobě budují něco dobrého, přičemž jedna do toho vkládá ze svého rozhodnutí víc a tak pomáhá. Ukrajinské baptistické sbory, jak jsem mohla s jejich zástupci mluvit, mi připadají na takovouto spolupráci připraveni: sami se starají o to, jak pomáhat svým členům a svému okolí a přemýšlí také o tom, jak mohou oni prospět dárcovským zemím.

Z rozhovorů také vyplynul zájem o navazování **vztahů mezi dárci a příjemci a zakládání partnerství** (např. partnerství českých a ukrajinských církevních sborů; pojem „šéfstva“ a sesterských církví, které by si vzájemně pomáhaly, navštěvovaly se atp.)

Na druhou stranu jsme si mohli všimnout vyjádřené **pokračující potřeby věcné pomoci** (balíčky především s obuví, školními potřebami, potravinami). Respondenti se ale z většiny, stejně jako plyne z rozboru českých humanitárních projektů, přiklání spíše než k plošnému rozdávání humanitárních balíčků k pomoci jako odpovědi na konkrétní potřebu (lidem v horských vesnicích, na operaci, drahé léky). Část respondentů vypovídala o radosti, kterou lze „dárečky vždycky udělat dětem v nedělní škole“; jiná část upozorňovala na to, že v případě pomoci je třeba „dívat se na to, co je nezbytné.“ Dobře se církevním společenstvím osvědčuje rozdělení prostředků ve sborové pokladně pro různé skupiny potřebných a vytváření rezerv, k čemuž může rozvojová spolupráce významně napomáhat.

Mohli jsme sledovat důraz respondentů na **prospěšnost přímého pravidelného**

kontaktu dárců s obdarovanými a předávání věcí dle konkrétních potřeb. Respondenti vyzdvihovali přínos pracovních dobrovolnických brigád a oboustranných návštěv. Přáli si společné trávení času a navrhovali, aby se např. dobrovolníci, kteří by přijeli z ČR pracovat, věnovali především místní mládeži, vytvořili pro ně program, který je od cizinců ze Západu vždy lákavější a motivovali je k smysluplné činnosti. Tento odstavec bychom mohli vůbec zhodnotit jako rozvoj spolupráce v **přátelství**.

Finanční podpora lidí se mi jeví jako velmi dobrá cesta, kterou by se mohla humanitární práce Diakonie CB v Rachovském *rajonu* ubírat. Mluvili jsme o možnosti přispívat na platy různým pracovníkům jako kazatelům nebo lékařům, kteří by se věnovali péči o ty, kteří si ji nemohou dovolit. Taková pomoc by mohla významně přispět ke zmírnění jednoho z hlavních problémů, o němž lidé na Zakarpatí mluvili. V této souvislosti přemýšlím také o finanční podpoře sociálních pracovníků pro různé skupiny potřebných, které by mohly lidem sloužit nejen hmotně, ale také radou a informací, na jaké sociální dávky má kdo nárok, jak si o ně může zažádat a pomoci jim státní příspěvky zařídit. Otázkou je v podmínkách našich respondentů adopce na dálku. Nemusíme zde znovu rozebírat klady této podoby rozvojové spolupráce, bude ale dobré připomenout velmi důležitou roli vzájemných dobrých vztahů v komunitách vesnic i církevních společenství, které jsou nyní „všichni na jedné lodi“, což by se příspěvkem skrze adopci na dálku změnilo.

Respondenti se zamýšleli nad možností vytvoření pracovních míst prostřednictvím rozvojové spolupráce. Diakonie CB není obchodní ani výrobní firma, na rovině jednotlivců by však mohlo jít o nabídku zaměstnání obyvatel Zakarpatí v ČR na pracovní vízum u lidí, u nichž by si mohli být jisti dobrými a poctivými pracovními podmínkami.

Touhu respondentů po dlouhodobé rozvojové spolupráci je možné vidět i v úsilí o vzájemnou důvěru (návrh požadavku písemné zpětné vazby od dárce) a ustanovení na obou stranách lidí, kteří by měli takovou spolupráci na zodpovědnost. Příliš kladně nehodnotili respondenti práci humanitárního střediska v Buštyně, tzv. *Misie*, navrhovali vesměs raději spolupráci přímo mezi jednotlivými českými a ukrajinskými organizacemi a církevními sbory.

Další znaky „modelového“ projektu humanitární práce na Zakarpatí, jako je zprostředkování spolupráce, osvěta spojená se zviditelněním a získáním prostředků, podpora dárců v ČR nebo pobyt českých odborníků na Ukrajině, v rozhovorech zmíněny nebyly. Přesto mohou být inspirací, jakým směrem se může rozvojová spolupráce mezi Diakonií CB a církevními sbory evangelikálních křesťanů-baptistů na Zakarpatí dále ubírat.

Jako zcela poslední odstavec otvírá ještě úvahu o směřování rozvojové pomoci do oblasti udržitelného turismu. Lze se obávat, že s postupující globalizací a přeci jen

vstupem zahraničních investorů se značně zmenší soběstačnost zakarpatských vesnic a bude se v mnohém proměňovat i životní styl jejich obyvatel. Turistický zájem o Zakarpatí je jak ze strany poptávky tak ze strany nabídky čím dál větší. Tento vývoj nabádá k ochraně tradičního způsobu hospodaření i využívání krajiny a tím k ochraně krajinného rázu takovým způsobem, aby krajina zůstala lákavá a nevšední pro návštěvníky a zároveň poskytovala obživu místním lidem, kteří by v uchování její podoby viděli smysl a nemuseli cestovat za prací na Západ či Východ. I to by mohlo být se zlepšující se hospodářskou situací Ukrajiny postupně předmětem rozvojové spolupráce českých humanitárních organizací i státu.

Zdroje

Knihy

1. **Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona.** Ekumenický překlad. Ekumenická rada církví v ČSR, Praha, 1984.
2. Brandos, Otakar; Kleslo, Michal: **Ukrajinské Karpaty.** Nakladatelství SKY, Ostrava, 2007.
3. Brod, Toman: **Moskva. Československo a Sovětský svaz 1939-1945.** s. 172-196 a 262-311. Práce, Praha, 1992.
4. Carlsson, Ingvar; Ramphal, Shridath (eds.): **Naše globální sousedství,** Rada pro mezinárodní vztahy, Praha 1995.
5. Halaxa, Petr. a kol.: **Cíle české rozvojové pomoci,** grantový úkol MZV, Praha, 1999.
6. Halaxa, Petr: **ČR a zahraniční pomoc,** MZV, Praha, 1999.
7. Heczko, Stanislav: **Most lásky.** Vydání vlastní, Brno 2003.
8. Heczko, Stanislav: **rukopis nepojmenované práce o Podkarpatské Rusi.** Brno, 1999.
9. Hendl, Jan: **Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace.** Portál, Praha 2005.
10. **Human development report 2007/2008. Fighting climate change: human solidarity in a changing world.** United Nations Development Programme, New York 2005. Dostupné z: <http://hdr.undp.org/en/media/hdr_20072008_en_complete.pdf>, stav z 29. 1. 2008.
11. **Implementační plán z Johannesburku,** Světový summit OSN o udržitelném rozvoji, 26. 8. – 4. 9. 2002 78 s. Johannesburk 2002. Elektronický dokument dostupný z: <<http://www.env.cz/www/zamest.nsf/defc72941c223d62c12564b3006>>, stav z 30. 1. 2008.
12. K.Kochannyj-Goralčuk: **Podkarpatská Rus v minulosti a přítomnosti.** Státní nakladatelství v Praze, Praha, 1931.

13. Kolektiv autorů: **Rising trends in development**. 7 s. European NGO confederation for relief and development, 2006. Dostupné z: <http://www.concordeurope.org/Files/media/internetdocumentsENG/3_Topics/Rising_trends_in_the_Development_cooperation/Policy_debate_Rising_Trends_in_development_General_Assembly_June_2006.pdf>
14. **Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České republiky 2002-2007**. Elektronický dokument, dostupné z: <<http://www.mzv.cz/wwwo/mzv/default.asp?ido=18873&idj=1&amb=1&trid=1&prsl=&poccl=5>>, stav z 18. 12. 2007.
15. **Konference OSN o životním prostředí a rozvoji**, Rio de Janeiro, 3.-14. 6. 1992, Management Press, Praha 1993.
16. **The Millennium Development Goals Report 2007**. United Nations, New York, 2007.
17. Miles, Matthew B., Huberman, A. Michael: **An expanded sourcebook qualitative data analysis**. s 55-77. Thousand Oaks, 1994.
18. **Naše společná budoucnost**; z angl. přel. Pavel Korčák. Academia, Praha 1991.
19. **Novinář, rozvojová spolupráce a humanitární pomoc: Příručka rozvojového vzdělávání pro studenty mediálních oborů**. Králová, Daniela; Medková, Blanka (eds.). Člověk v tísni, společnost při ČT, o. p. s., Praha 2007.
20. Peroutka, Ferdinand: **Budování státu, 1920**. s 1022-1037. Lidové noviny, Praha, 1991.
21. **Podkarpatská Rus, sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi**, red. Jaroslav Zatloukal. Klub přátel Podkarpatské Rusi, Bratislava, 1936. Reedice Užhorod: Klub T.G.Masaryka v Užhorodě, 2003.
22. **Souhrnná teritoriální informace Ukrajina**. Zastupitelský úřad ČR v Kyjevě, 08.10.2007. Elektronický dokument dostupný z: <<http://services.czechtrade.cz/pdf/sti/ukrajina-2007-10-08.pdf>>, stav z 22. 1. 2008.
23. Strauss, Anselm, Corbinová, Juliet: **Základy kvalitativního výzkumu : postupy a techniky metody zakotvené teorie**. Albert, Boskovice 1999.

24. Veselý, Luboš; Berdych, Antonín; Nekvapil, Václav: **Agenda pro českou zahraniční politiku 2007**. Asociace pro mezinárodní otázky, 2007. Dostupné z: <http://www.amo.cz/publikacefiles/Agenda_pro_ceskou_zahranicni_politiku_2007_cz_en.pdf>, stav z 29. 1. 2008.
25. Vondráková, Tereza: Hodnocení zahraniční rozvojové pomoci ČR z hlediska udržitelného rozvoje; diplomová práce. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, Katedra Humanitní environmentalistiky, 2003.
26. **Základní informace o teritoriu**. MZV ČR 2006. Elektronický dokument dostupný z: <<http://www.mzv.cz/wwwo/mzv/stat.asp?StaID=CCB25914-A3D4-439F-8CA3-841770399D18>>, stav z 20. 11. 2007.
27. Zikuška, Jan; Kosař, Michal: **Z historie Zakarpatské Ukrajiny**. Dějepisná práce v rámci Středoškolské odborné činnosti. Gymnázium Řečkovice, Brno, 1999. Dostupné z: <<http://www.v-klub.cz/kultura/a-knihovna/knihovna.shtml>>, stav z 2. 1. 2008.

Články

1. **All Ukrainian poulation census 2001 (Sčítání lidu v roce 2001 na Ukrajině)**. Elektronický dokument na webových stránkách Ukrajinského státního statistického úřadu dostupný z: <http://www.ukrcensus.gov.ua/eng/regions/reg_zakar/>, stav z 17.12.2007.
2. Brandos, Otakar: Ochrana přírody Slovenska 3/2007. Elektronický dokument dostupný z: <<http://www.karpaty.net/archiv/bukove-pralesy-karpat.htm>>, stav z 22. 1. 2008.
3. **Česká rozvojová pomoc v 90tých letech**, kolektiv autorů, 2005. Elektronický dokument, dostupný z: <<http://rozvojovka.cz/index.php?id=228&idArt=3>>, stav z 22. 1. 2008.
4. Čopík, Jan: **Periferní postavení regionu (Případová studie Podkarpatské Rusi)**, s. str. 520-524 Provozně ekonomická fakulta ČZU, Praha, 2004. Dostupné z: <<http://www.agris.cz/vyzkum/konference-detail.php?iPage=7&iConf=968&iYear=2005&PHPSESSID=f959726ed32f4c79b91a14b133bbef6a>>, stav z 2. 1. 2008.

5. Čopík, Jan: **Volby ukrajinského prezidenta 2004 z regionálního hlediska Zakarpatské oblasti. Katedra humanitních věd Provozně ekonomické fakulty České zemědělské univerzity v Praze. Praha 2004.**
6. Dokoupil, Ivo: **Bůh u nás v Karpatech nemá na vybranou.** Rozhovor s misionářem Petrem Krenickým, In Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi; dostupné z: <<http://www.podkarpatskarus.cz/Clanky/Krenicky.htm>>, stav z: 8.1.2008.
7. Drbohlav, Dušan; Janská, Eva; Šelepová, Pavla: **Ukrajinská komunita v České republice (Výsledky dotazníkového šetření).** 14. s. Elektronický dokument dostupný z: <<http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=96>>, stav z 2é. 1. 2008.
8. Halaxa, Petr: **Zahraniční pomoc ve vztazích vyspělých a rozvojových zemí.** Katedra politologie a mezinárodních vztahů, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni. Elektronický dokument, nedatováno, dostupné z: <http://www.kap.zcu.cz/opory/studijni_texty/kniha_stat_prostor/kap4.htm>, stav z 18.1.2008.
9. Hecová, Jana: **Střední Evropa na cestě k efektivní rozvojové pomoci.** Asociace pro mezinárodní otázky, 2007. Elektronický dokument dostupný z: <http://www.amo.cz/cz/vyzkumne_centrum/publikace/>, stav z 29. 1. 2008.
10. **Humanitární pomoc a rozvojová spolupráce,** kolektiv autorů. 2005. Elektronický dokument, dostupné z: <<http://www.rozvojovka.cz/index.php?id=200&idArt=2>>, stav z 20. 12. 2007.
11. **International election observation mission: Presidential Election (Second Round), Ukraine – 21 November 2004, Statement of preliminary findings and conclusions.** Varšava, 2004. Dostupné z: <http://www.osce.org/documents/odihr/2004/11/3811_en.pdf>, stav z 21.1. 2008.
12. Jelínek, Petr; Plešinger, Jan: **Rozvojová politika Evropského společenství.** Elektronický dokument dostupný z: <<http://www.rozvojovka.cz/odbortext.php?co=rs&id=4>>, stav z 21. 11. 2007.
13. Kaplan, Michal: **Rozvojová politika vyspělých zemí (OECD/DAC).** Elektronický dokument dostupný z: <<http://www.rozvojovka.cz/odbortext.php?co=rs&id=4>>, stav z 21. 11. 2007.

14. Kočík, René: **Kam se poděli Rusíni?** In Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi, 1/2003.
15. Kučera, Petr: **Pomoc Ukrajině.** str. 22. Výroční zpráva Diakonie Církve bratrské 2006.
16. Leschtina, Jiří: **O zapadlých očích nevolníků z Ukrajiny.** Magazín Hospodářských novin, 18. 11. 2005.
17. Livinský, Oleksa: **O konzulátu, nelegální migraci a cestě do Karpat. Rozhovor s velvyslancem ČR na Ukrajině Karlem Štindlem.** Časopis přátel Podkarpatské Rusi, 1/2003. s. 5.
18. Livinský, Oleksa; Kočík, René: **Největší investor na Ukrajině? Zarobitčani!** Časopis přátel Podkarpatské Rusi, 1/2005, s. 9.
19. Náprstek Martin: **Česká pomoc hledá svou tvář.** Lidové noviny, 13.11.2003. Elektronický dokument dostupný z: <<http://rozvojovka.cz/index.php?id=193&idArt=19>>, stav z 20. 1. 2008.
20. Nejedlý, Václav: **Čeští průmysloví průkopníci na Ukrajině.** Elektronický dokument dostupný z : <<http://www.mzv.cz/wwwo/mzv/default.asp?ID=33051>>, stav z 30. 10. 2007.
21. **Perspektiva vstupu?** Evropský parlament, 7. 9. 2005; dostupné z: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=CS&type=IMPRESS&reference=20050819FCS00984&secondRef=0>>, stav z 21. 1. 2008.
22. Potůček, Jan: **Sponzoruj svého duchodce; rozhovor s pracovnící humanitárního oddělení DCHOO Martou Porubovou.** Reflex 30/2005.
23. **Rozvoj**, kolektiv autorů, 2005. Elektronický dokument dostupný z: <<http://rozvojovka.cz/index.php?id=200&idArt=11>>, stav z 22. 1. 2008.
24. Rynda, Ivan: **Trvale udržitelný rozvoj a mezinárodní spolupráce.** Nedatováno. Dostupné z: <http://www.fp.vslib.cz/kch/sedlbauer/tema9.htm#_ftn2>, stav z 29. 1. 2008.
25. Schneider, Marek: **Průvodce Zakarpatskou Ukrajinou.** Středisko humanitární pomoci České katolické charity 2006. Dostupné z: <<http://www.dchoo-shp.caritas.cz/>>, stav z 22. 1. 2008.

26. Urbánek, František: **Jak jsme přišli na Podkarpatskou Rus**, rukopis z 3.6. 1938, archiv Rady Církve bratrské, Praha. In: Heczko, Stanislav: rukopis ne-
pojmenované práce o Podkarpatské Rusi, Brno, 1999.
27. Veselý, Luboš: **Kam s ní? Evropská unie a Ukrajina po vítěz-
ství Viktora Juščenka v prezidentských volbách** 15. 1. 2005. Dostupné
z: <[http://www.amo.cz/cz/vyzkumne_centrum/publikace/index.php?ID=
&IDp=115&tema=clanky](http://www.amo.cz/cz/vyzkumne_centrum/publikace/index.php?ID=&IDp=115&tema=clanky)>, stav z 29. 1. 2008.
28. **Základní informace o Ukrajině**, Společnost Člověk v tísni. Nedatováno.
Dostupné z: <[http://www.clovekvtisni.cz/index2.php?parent=116&sid=
116&id=155](http://www.clovekvtisni.cz/index2.php?parent=116&sid=116&id=155)>, stav z 31. 10. 2007.
29. **Zhodnocení hospodářského vývoje za minulý rok, předpověď dalšího
vývoje**. Internetové stránky MZV ČR, dostupné z: <[http://www.mzv.cz/
wwwo/mzv/stat.asp?StaID={CCB25914-A3D4-439F-8CA3-841770399D18}>](http://www.mzv.cz/wwwo/mzv/stat.asp?StaID={CCB25914-A3D4-439F-8CA3-841770399D18}>);
stav z 13. 12. 2007.

Ostatní zdroje

1. **Adopce na dálku, popis humanitárního projektu Oblastní cha-
rity Znojmo**. Elektronický dokument dostupný z: <[http://www.znojmo.
caritas.cz/03dalsicinnost/adopce.php](http://www.znojmo.caritas.cz/03dalsicinnost/adopce.php)>; stav z 5. 1. 2008.
2. **Adopce na dálku, o co se jedná; cíle projektu Střediska humanitární
pomoci Ostravsko-opavské diecéze**. Elektronický dokument dostupný z:
<<http://www.dchoo-shp.caritas.cz/ocojde.htm>>, stav z 15.1. 2008.
3. **Cíle Nadačního fondu Nehemia**. Elektronický dokument dostupný
z: <[http://www.nehemia.cz/index.php?option=com_content&task=
view&id=13&Itemid=41](http://www.nehemia.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=41)>; stav z 15.1. 2008.
4. **Druhá letošní cesta adoptivních rodičů; závěrečná zpráva pro-
jektu Střediska humanitární pomoci Ostravsko-opavské diecéze**.
Elektronický dokument dostupný z: <[http://www.dchoo-shp.caritas.cz/
sluzebky.htm#nowhere](http://www.dchoo-shp.caritas.cz/sluzebky.htm#nowhere)>, stav z 15.1.2008.
5. **Kdo jsme, poslání České katolické charity**. Elektronický doku-
ment dostupný z: <[http://www.charita.cz/article.asp?nArticleID=
839&nDepartmentID=399&nLanguageID=1](http://www.charita.cz/article.asp?nArticleID=839&nDepartmentID=399&nLanguageID=1)>; stav z 15.1. 2008.

6. Lauterbach, Jan: **Na Ukrajinu směřuje ordinace.** Elektronický dokument, dostupné z: <http://www.pomocbezhranic.cz/akce-detail.php?album_id=2b69cbbba977828dfcb28677e45c35bd>; stav z 11. 12. 2007.
7. Lauterbach, Jan: **Ukrajina – srpen 2005.** Elektronický dokument, dostupné z: <<http://www.pomocbezhranic.cz/dokumenty.php>>; stav z 14. 1. 2008.
8. Lauterbach, Jan: **Závěrečná zpráva z cesty na Ukrajinu.** Elektronický dokument dostupný z: <http://www.pomocbezhranic.cz/dokumenty/clanky/Ukrajina_-_srpen_2005.pdf>; stav z 5. 1. 2008.
9. **Návrh usnesení vlády České republiky ze dne 31. března 2004 č. 302 k Institucionálnímu zajištění a Zásadám zahraniční rozvojové spolupráce po vstupu ČR do EU.**
10. **Plán zahraniční rozvojové spolupráce pro rok 2008.** Elektronický dokument dostupný z: <www.mzv.cz>, stav z 24. 11. 2007.
11. **Stanovy občanského sdružení ADRA.** Elektronický dokument dostupný z: <<http://www.adra.cz/adra/cz/kdo-jsme/stanovy-obcanskeho-sdruzeni-adra/>>; stav z 12.1.2008.
12. **Stanovy občanského sdružení „Pomoc bez hranic“.** Elektronický dokument dostupný z: <http://www.pomocbezhranic.cz/akce-detail.php?album_id=2b69cbbba977828dfcb28677e45c35bd>, stav z 14. 11. 2007.
13. **Střednědobý výhled financování zahraniční rozvojové spolupráce a humanitární pomoci do roku 2010.** Elektronický dokument dostupný z: <<http://www.mzv.cz/www/mzv/default.asp?ido=329&amb=1&idj=1&ikony=True>>, stav z 31. 1. 2008.
14. Svoboda, Lumír: **Někdo čeká na tvůj dárek, informace o humanitárním projektu občanského sdružení Pomoc těšínského Slezska.** Elektronický dokument dostupný z: <<http://sceav.cz/bystrice/>>; stav z 15.1.2008.
15. Tomanec, František: **Ukrajina, Rumunsko, cestovní zpráva z přípravné a monitorovací mise.** Elektronický dokument dostupný z: <<http://www.dcvn.cz/archiv/usmev-pro-ukrajinu.htm>>; stav z: 8.12. 2007.
16. **Výroční zpráva občanského sdružení „BODAJ“ – Na pomoc postiženým dětem ve střední a východní Evropě za rok 2005.** Elektronický dokument dostupný z: <<http://www.bodaj.com/>>, stav z 14. 11. 2007.

17. **Výroční zpráva Diakonie Církve bratrské za rok 2006.** Elektronický dokument dostupný z: <http://www.cb.cz/diakonie/cz/vyrocní_zpravy/VZ2006.pdf>, stav z 5. 1. 2008.
18. **Výroční zpráva Nadačního fondu na pomoc postiženým dětem na Ukrajině za rok 2001.** Elektronický dokument dostupný z: <<http://ukrajinske-deti.ecn.cz/frame.html>>, stav z 14. 11. 2007.
19. **Zakarpatská Ukrajina – projekt Důstojný život, popis a cíle humanitárního projektu Oblastní charity Třebíč.** Elektronický dokument dostupný z: <www.trebic.info/sps/index_charita.php>; stav z 5. 1. 2008.
20. **Zpráva o činnosti za období červenec 2005-prosinec 2006.** Středisko humanitární pomoci, Diecézní charita ostravsko-opavská.

Internetové odkazy

www.adra.cz/adra/cz Adventistická agentura pro pomoc a rozvoj

www.amo.cz portál Asociace pro mezinárodní otázky

www.bib-demographie.de/femage/organization.htm výzkum FEMAGE - Needs for Female Immigrants and their Integration in Ageing Societies

www.bodaj.com Internetové stránky občanského sdružení Bodaj – na pomoc postiženým dětem ve Střední a Východní Evropě

www.cb.cz/diakonie Diakonie Církve bratrské

www.ceed.cz/ Centrum pro rozvoj ekonomického vzdělávání

www.ceskoprotichudobe.cz koalice českých nevládních neziskových organizací sdružená v celonárodní kampani

www.cizinci.cz Stránky Ministerstva práce a sociálních věcí ČR o integraci cizinců

www.clovekvtisni.cz Infoservis Společnosti Člověk v tísni

http://cs.wikipedia.org/wiki/Hlavní_strana Wikipedia, internetová, „otevřená“ encyklopedie

[www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/hruby_domaci_produk_\(hdp\)](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/hruby_domaci_produk_(hdp)) Český statistický úřad o měření hrubého domácího produktu

www.dchbrno.caritas.cz Diecézní charita Brno

www.dchoo.charita.cz Ostravsko-opavská diecézní charita

www.dchoo-shp.caritas.cz Středisko humanitární pomoci Ostravsko-opavské diecéze

www.dcvn.cz Dobrovolnické centrum Valašské Meziříčí

http://ec.europa.eu/echo/index_en.htm Internetové stránky Humanitarian Aid department of the European Commission (ECHO)
www.europarl.europa.eu portál Evropského parlamentu
www.fiscallygreen.ca/gpi/index.php Internetové stránky věnované indexu GPI
www.fors.cz České fórum pro rozvojovou spolupráci
www.charita.cz Internetové stránky České katolické charity
www.karpaty.net Internetové stránky pro obdivovatele Karpat
www.lio-mission.de Licht im Osten, německá misijní a humanitární organizace
www.lio.ch Licht im Osten, švýcarská misie a humanitární organizace pro východní Evropu
www.mzv.cz portál Ministerstva zahraničních věcí České republiky
www.nehemia.cz Internetové stránky Nadačního fondu Nehemia
www.oecd.org/dac Internetové stránky Development Assistance Committee při OECD
www.osn.cz Informační centrum OSN v Praze
www.pomocbezhranic.cz Internetové stránky humanitární organizace Pomoc bez hranic
www.rozvojovestredisko.cz Rozvojové středisko, podpůrné odborné pracoviště MZV ČR
www.rozvojovka.cz portál Společnosti Člověk v tísní zaměřený na rozvojovou pomoc
<http://sceav.cz/bystrice/> Slezská církev evangelická, farní sbor Bystřice, domovský sbor občanského sdružení Pomoc těšínského Slezska
www.sphereproject.org iniciativa Sphere standarts
<http://www.sweb.cz/podkarpatska.rus/noviny.htm> časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi
www.totalita.cz server TOTALITA nabízející dějepisné i politické analýzy minulých i současných totalitárních režimů
www.transparency.cz Transparency international pořizující každoročně Index vnímání korupce.
www.trebic.charita.cz Oblastní charita Třebíč
ukrajinske-deti.ecn.cz/frame.html Nadační fond na pomoc postiženým dětem
www.ukrstat.gov.ua Ukrajinský státní statistický úřad
www.varianty.cz webový portál Varianty, který realizuje Společnost Člověk v tísní
www.vybory.info; <http://president.com.ua>; <http://proua.com> Volební servery k volbám ukrajinského prezidenta v roce 2004.
www.znojmo.caritas.cz Oblastní charita Znojmo

Seznam zkratek

ADRA Adventistická agentura pro pomoc a rozvoj
CB Církev bratrská
ČKCH česká katolická charita
CPI Corruption Perception Index, Index vnímání korupce
ČR Česká republika
(D) distributor humanitární pomoci
DD dětský domov
DCHOO Ostravsko-opavská diecézní charita
EBRD Evropská banka pro obnovu a rozvoj (The European Bank for Reconstruction and Development)
EU Evropská unie
FoRS České fórum pro rozvojovou spolupráci
GEF The Global Environmental Facility
GPI Genuine Progress Indicator (Index skutečného pokroku)
HDI (human development index) index lidského rozvoje
HDP (GDP) hrubý domácí produkt
HNP (GNP) hrubý národní produkt
CHČR Charita Česká republika
IBRD Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj - (International Bank for Reconstruction and Development)
IDA Mezinárodní asociace pro rozvoj - (International Development Association)
ISEW Index of Sustainable Economic Welfare (Index udržitelného hospodářského rozvoje)
JEP Jednotný ekonomický prostor
KOSRK Konvence o ochraně a stálém rozvoji Karpat
MMF Mezinárodní měnový fond
MPSV ČR Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
ČRMV ČR Ministerstvo vnitra České republiky
MZV ČR Ministerstvo zahraničních věcí ČR
NfN Nadační fond Nehemia
NNO nestátní nezisková organizace
(P) příjemce humanitární pomoci
PTS Pomoc těšínského Slezska
OBSE Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

OČHS Organizace černomořské hospodářské spolupráce
OECD Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (Organisation for Economic Cooperation and Development)
OCH oblastní charita
OSN Organizace spojených národů
OSN-AIDS, též **UNAIDS**
OSN-MAAE Mezinárodní agentura pro atomovou energii
SNS Společenství nezávislých států
SRN Spolková republika Německo
SSSR Svaz sovětských socialistických republik
TACIS program technické pomoci společenství nezávislých států (Technical Aid to the Commonwealth of Independent States)
(T)UR (trvale) udržitelný rozvoj
UNEP Program OSN pro životní prostředí (United Nations Environmental Programme)
UNESCO Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
UNDP Rozvojový program OSN (United Nations Development Programme)
UNHCR Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky
UNIDO Organizace OSN pro průmyslový rozvoj (anglicky United Nations Industrial Development Organization)
WB Skupina Světové banky
WFP Světový potravinový program (World Food Programme)
WTOS světová obchodní organizace (World trade organisation)
ZRP zahraniční rozvojová pomoc
ŽP životní prostředí

5 Příloha

5.1 Otázky pro české NNO a církve, které humanitárně pracují na Podkarpatské Rusi

- Jaká specifika má podle vás humanitární práce na Podkarpatské Ukrajině? Můžete to porovnat s projekty, které máte v jiných zemích?
 - Popište prosím začátek vašeho projektu HP – z čeho vychází, na jaké potřeby odpovídá, jak jste se o nich dozvěděli, jaký jste měli s Ukrajinou kontakt?
 - Co jste museli udělat, aby mohl projekt začít?
 - Změnil se váš projekt od té doby nějak? Co k tomu bylo podnětem? Popište prosím vývoj projektu a těchto změn.
 - Proč jste zvolili tuto formu humanitární pomoci?
 - Je něco, co se vám neosvědčilo?
 - Budete projekt ještě nějak v nejbližší době rozvíjet nebo je takhle pro tuto chvíli dostačující? Pokud jej chcete měnit, jaké možnosti vidíte před sebou a jaké naopak překážky?
 - Lze vidět nějaký obecnější vývojový trend humanitárních projektů na Zakarpatí?
 - Lze říci, že se vaše projekty liší podle toho, kde na Ukrajině jsou, a jak?
-
- Kdo je „cílová skupina“ vašeho projektu? A opět: měnilo se to nějak za dobu fungování projektu?
 - Jak vybíráte příjemce vaší humanitární pomoci?
 - Jak se dozvídáte o jejich potřebách?
 - Dalo by se nějak stručně pojmenovat, co projekt přináší jeho příjemcům?
 - Máte od příjemců humanitární pomoci skrz váš projekt nějakou zpětnou vazbu?
 - Jaké jsou podle vás největší problémy „vaší“ cílové skupiny na Zakarpatí?